

Предизвици

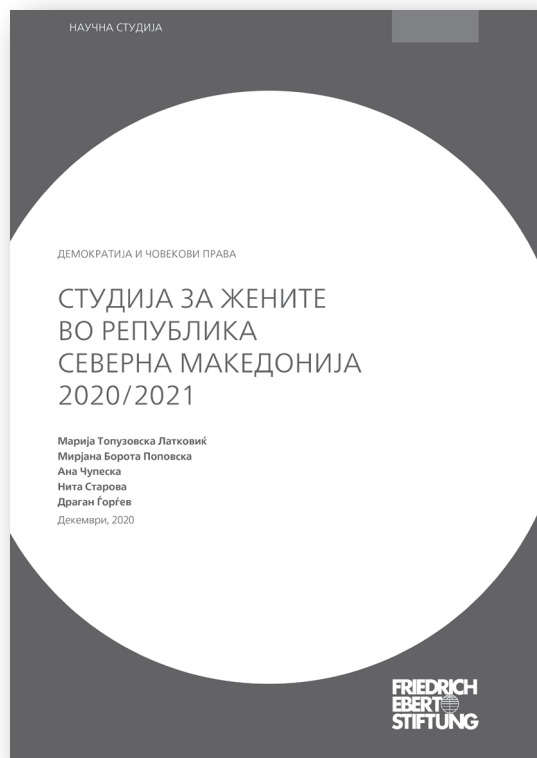
СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

БОРБА ПРОТИВ КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

БРОЈ 9
03/2021

Како свој придонес кон подобрување на родовата еднаквост во земјата, Фондацијата „Фридрих Еберт“ ја издаде *Студијата за жените во Република Северна Македонија 2020/2021*, со цел: да ја измери, опише и објасни позиционираноста на женската популација во однос на: општеството, семејството, вредностите, образованието, вработувањето, политиката, безбедноста и грижата за здравјето. *Студијата* е направена по примерот на спроведените студии за млади во 2014 и 2019 година коишто наидоа на широк интерес во земјата и во регионот и во изминатите години беа користени како основа во креирање на одредени предлог-политики и проекти.

Публикацијата можете да ја преземете на следниот линк:

<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17556.pdf>

<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17560-20210318.pdf>

<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17556-20210318.pdf>

Предизвици

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

БОРБА ПРОТИВ КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА

ПРЕДИЗВИЦИ - списание за општествени прашања

ТРИМЕСЕЧНИК - излегува четири пати годишно
(март/јуни/септември/декември)

ГОДИНА III
БРОЈ 9
МАРТ 2021
бесплатен примерок

ИЗДАВА
ФРИДРИХ ЕБЕРТ ФОНДАЦИЈА – СКОПЈЕ

РЕДАКЦИЈА:
Манчо Митевски (главен уредник)
м-р Нита Старова (заменик главен уредник)
Огнен Малески
д-р Ванчо Узунов
д-р Ана Чупеска
м-р Лура Положани

ЛЕКТОР:
Инда Костова Савиќ

ГРАФИЧКИ УРЕДНИК:
Ели Гроздановска, КОНТУРА

ПЕЧАТИ:
КОНТУРА

ТИРАЖ:
200

Текстовите се примаат на адреса:
Фридрих Еберт Фондација
бул. 8 Септември 2/2-5
1000 Скопје (ТЦЦ Гранд Плаза)
Тел. + 389 2 3093-181/-182
Е-пошта: nita.starova@fes-skopje.org

ОГНЕН МАЛЕСКИ

„Интегритетот, транспарентноста и борбата против корупцијата треба да станат дел од културата. Тие треба да се учат како фундаментални вредности“

Анхел Гуриа, Генерален секретар на ОЕЦД

Почитувани читатели, на самиот почеток дозволете ми едно кусо потсетување. Имено, свесни за важноста што го придава секоја современа демократска држава, уште вториот број на списанието „Предизвици“ тематски го посветивме на владеењето на правото и на правната држава коишто, како што нагласивме во тогашниот едиторијал, „треба да се третираат како ИНСПИРАЦИЈА за дејствување и АСПИРАЦИЈА за остварување“. Во овој тематски број одиме чекор понатаму, се фокусираме на борбата против криминалот и (особено) корупцијата, феномени присутни од почетокот на човековата цивилизација, коишто денес добиваат нови форми и димензии, нагризувајќи ги сите пори на општеството. За жал, веќе подолго време и граѓаните на Република Северна Македонија се жртви на ова зло со коешто државата, повеќе или помалку (не)успешно, се обидува да се справи, достигнувајќи своевидно дно во периодот на, таканаречената, „заробена држава“.

Иако не постои јасна дефиниција за тоа што е корупција, сепак, постои една заедничка констатација дека станува збор за искористување на службената положба, овластувања и моќ за остварување на приватни цели на поединец или група. Преточено во законодавствата на демократските земји, најчесто корупцијата се дефинира како: „нечесен чин или незаконско однесување на лица кои се на позиција на моќ и имаат одредени овластувања; акт кој е рефлексција на неморално однесување во општеството; нечесност, измама, поткуп; кривотворење или фалсификување на вистината“, итн.

Општ е заклучокот дека корупцијата директно го загрозува: владеењето на правото, легитимноста на власта и демократските вредности во една земја, а како резултат на нејзиното практикување: се разорува економскиот

просперитет, благосостојбата, се зголемува сиромаштијата и се поткопува довербата на граѓаните во државните институции. Таа претставува сериозна закана за остварување на основните човекови права и слободи кои ги гарантираат релевантните меѓународни документи усвоени од страна на: ООН, ЕУ, Советот на Европа, ОЕЦД, ОБСЕ, и други, како и уставите и соодветните закони на суверените земји-членки на меѓународната заедница.

Релевантни меѓународни анализи и документи недвосмислено констатираат дека таму каде што постои широко распространета корупција, државата преку соодветните институции не е во можност делумно или во целост да ги исполнува преземените обврски за остварување и заштита на основните права и слободи на граѓаните. Со злоупотреба на доверените овластувања, корупцијата овозможува да се обезбедат бенефиции на поединци или на елитата на власт, за сметка на останатите граѓани кои не се во состојба да ги бранат своите права и интереси.

Каква е актуелната состојба во Република Северна Македонија во поглед на борбата против криминалот и корупцијата? Што прави државата за справување со високата корупција? Какви се досегашните позитивни и негативни искуства? Кое е местото и улогата на граѓанскиот сектор и на јавноста/медиумите? Какво е влијанието на психо-социјалните фактори врз степенот на криминалитетот? Каква е перцепцијата *vis a vis* реалноста кога станува збор за корупцијата? Кои се новите предизвици што ги носи глобализацијата? Какви се релациите на политиката со бизнис елитите кога станува збор за корупцијата? Какво е значењето и улогата на: превенцијата, детектирањето и спречувањето на корупцијата? Ова, и редица други релевантни прашања поврзани со борбата против криминалот и корупцијата во Република Северна Македонија се анализирани во прилозите изготвени од еминентни познавачи од оваа област, како и од група млади магистранти и докторанди кои сериозно навлегуваат во анализите на оваа исклучително комплексна и деликатна проблематика.

Во една пригода, нобеловецот Алберт Ајнштајн кажал: „Светот нема да биде уништен од оние коишто прават зло, туку од оние коишто ги гледаат без ништо да сторат“. Злото што го предизвикува корупцијата е од такви размери што, без било какво сомнение, бара да биде соодветно адресирано од страна на целото општество, а особено од страна на државата којашто ги поседува соодветните инструменти. Овој тематски број на „Предизвици“ претставува скроман придонес за јакнење на свеста за овој глобален феномен кој, за жал, не ја одмина ниту нашата и во еден период сериозно ги стресе темелите на правната држава и на владеењето на правото. Процесот на справување со бројните предизвици ќе биде долг и макотрпен, а за тоа како и на кој начин тој да се забрза, бројни објаснувања, предлози и сугестии се содржани во прилозите што се пред вас.

Член на Редакцијата на списанието

3	ЕДИТОРИЈАЛ
6	ШИРОК ФРОНТ ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА И ЗА СИСТЕМСКИ ПРОМЕНИ ВО ОПШТЕСТВОТО
	ЉУПЧО НИКОЛОВСКИ
17	КОРУПЦИЈАТА МЕЃУ ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРАВОТО И ПОЛИТИЧКИТЕ БИЗНИС ЕЛИТИ
	ГОРДАНА ЛАЖЕТИЌ
32	КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ЗА ВИСОКА (ПОЛИТИЧКА) КОРУПЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
	БЕСА АРИФИ
47	ПРЕВЕНЦИЈА, ДЕТЕКТИРАЊЕ И СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА (МЕЃУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ)
	МАРГАРИТА ЦАЦА НИКОЛОВСКА
62	КОРУПЦИЈАТА – ИНСТРУМЕНТ ЗА РАЗОРУВАЊЕ НА ИНСТИТУЦИИТЕ ИЛИ ИНСТИТУЦИИТЕ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ИСКОРЕНУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА?
	ФАТИМЕ ФЕТАИ
75	СУЗБИВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА – ОД ДЕКЛАРАТИВНОСТ, ДО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА
	ВАЊА МИХАЈЛОВА
87	IL PADRINO
	ДРАГАН ПОПОВСКИ
88	СЕОПФАТНА ОБУКА НА ИДНИТЕ СУДИИ И ОБВИНИТЕЛИ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА
	НАТАША ГАБЕР ДАМЈАНОВСКА

99	КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА МЕЃУ ПЕРЦЕПЦИЈАТА И РЕАЛНОСТА
	МАНЧО МИТЕВСКИ
113	СОСТОЈБАТА СО КОРУПЦИЈАТА ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ
	МАРЈАН НИКОЛОВСКИ
131	ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА
	ДУШИЦА НОФИТОСКА
144	ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И НОВИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ НА КРИМИНАЛОТ
	ВЕСНА СТЕФАНОВСКА

ECEI

158	ЖРТВИТЕ ОД КОРУПЦИЈАТА НА ТЕРИТОРИЈАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
	VIKTIMIZIMI NGA KORRUPSIONI NË TERRITORIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT
	ДОРА АРИФИ
173	ЗАКОНСКОТО РЕГУЛИРАЊЕ НА БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
	RREGULLIMI LIGJOR I LUFTES NDAJ KORRUPSIONIT NE MAQEDONINE E VERIUT
	РИНА ЗЕЈНЕЛИ
189	ПСИХО-СОЦИЈАЛНИ ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ ПОДЕМОТ И ПАДОТ НА СТЕПЕНОТ НА КРИМИНАЛ И КОРУПЦИЈА
	ТАМАРА ЈОВАНОВИЌ
202	ПРЕСУМПЦИЈАТА НА НЕВИНОСТ ВО РЕПУБЛИКА КОСОВО – КРСТОПАТ МЕЃУ ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈА
	PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE REPUBLIC OF KOSOVA AS THE CROSSROAD BETWEEN HUMAN RIGHTS AND FIGHTING CORRUPTION
	АДРИЈАНИТ ИБРАИМИ

ШИРОК ФРОНТ ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА И ЗА СИСТЕМСКИ ПРОМЕНИ ВО ОПШТЕСТВОТО

ЉУПЧО НИКОЛОВСКИ

ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ГО ДОНЕСЕ ОПЕРАТИВНИОТ ДОКУМЕНТ „ПЛАН ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА“, КАКО ДЕЛ ОД ПРИОРИТЕТИТЕ ОД „АКЦИЈА 21 – ЕВРОПСКИ СТАНДАРДИ ДОМА“, КОЈ ИМА ЗА ЦЕЛ ДА ГИ ЗАЈАКНЕ ИНСТИТУЦИИТЕ И ПРАВНАТА РАМКА ВО ПОГЛЕД НА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА ВО НАШЕТО ОПШТЕСТВО. ПЛАНОТ Е ФОКУСИРАН НА СИСТЕМСКА БОРБА СО КОРУПЦИЈАТА И ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ, ПРИ ШТО ВО ГОЛЕМА МЕРА ГО НОРМАЛИЗИРА: ОПШТЕСТВЕНОТО, ЕКОНОМСКОТО И ДЕМОКРАТСКОТО ФУНКЦИОНИРАЊЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА. СИСТЕМСКОТО РЕШЕНИЕ ГИ ЕЛИМИНИРА ЗАСЕБНИТЕ ИНТЕРВЕНЦИИ КОИ ОДЗЕМААТ МНОГУ ЕНЕРГИЈА И ГО ПРЕНАСОЧУВААТ ФОКУСОТ

1. Политички консензус за сеопфатна борба против корупцијата и организираниот криминал

Корупцијата, несомнено, претставува општествено зло коешто го уништува и предизвикува негативни последици врз целокупното функционирање на системот, го девастира економскиот напредок и придонесува за зголемување на разочараноста и неизвесноста кај граѓаните. Го узурпира владеењето на правото, правната и социјалната сигурност и го нарушува системот на вредности, го поткопува буџетот и, генерално, секоја пора во општеството. Императив во работата на владите на зрелите демократии е да влезат во бескомпромисна борба со корупцијата и организираниот криминал, притоа користејќи ги сите расположливи законски инструменти. Задачата на секоја влада е да подготви соодветни механизми на

превенирање на можни коруптивни дејствија и правилно санкционирање во сегментите каде е утврдено коруптивно дејствување.

Корупцијата мора да се доведе до степен на искоренување, а тоа ќе се постигне само преку зајакнување и креирање на системски мерки и создавање на институции коишто транспарентно ќе работат во функција и служба на граѓаните и јавноста.

Сепак, борбата против корупцијата бара активна улога на сите чинители на системот, преку инволвирање и здружување на севкупните капацитети во општеството. Но, како креатор на државните политики, улогата на Владата во овие процеси е од клучно значење. За таа цел, Владата на Република Северна Македонија го донесе оперативниот документ „План за борба против корупцијата“, како дел од приоритетите од „Акција 21 – европски стандарди дома“.

Овој оперативен план има за цел да ги зајакне институциите и правната рамка во поглед на спречување на корупцијата во нашето општество. Планот е фокусиран на системска борба со корупцијата и организираниот криминал, при што во голема мера го нормализира: општественото, економското и демократското функционирање на Република Северна Македонија. Системското решение ги елиминира засебните интервенции кои одземаат многу енергија и го пренасочуваат фокусот. Планот доаѓа како одговор и како контрабаланс на бавноста на системот самостојно да се справи со девијациите, злоупотребата на моќта и другите модерни болести кои се дел од секојдневието на граѓаните.

Донесените мерки претставуваат основи коишто треба да бидат широко прифатени од сите чинители на системот. Овој фронт предвидува заедничка заложба на: власта, институциите и органите на власта, граѓаните, приватниот сектор, невладиниот сектор, медиумите и политичките партии, независно од тоа дали доаѓаат од власта или опозицијата. Мора да постои заедничка борба против корупцијата, бидејќи таа е заеднички непријател на сите учесници во општествените текови и, помалку или повеќе, ги поткопува концепциите на нивната улога и придонес кон подобрувањето на живеењето.

Јасно е дека целта е иста и заедничка – намалувањето на корупцијата и криминалот е од значителна важност за напредокот на државата и реализирањето на европските перспективи. Тоа мора да го направиме за да бидеме ценети и рамноправни партнери во евроатлантските организации, но тоа треба да го направиме, пред сè, за нашите граѓани, кои заслужуваат да живеат во правично

општество без корупција, каде што се почитува достоинството на секоја индивидуа, каде што законите важат подеднакво за сите. Сите чинители на системот поседуваат исклучителни потенцијали за да ги апсорбираат политиките кои се однесуваат на општото добро. Од сите нив се очекува да ги стават во функција своите капацитети и да дадат соодветен придонес.

Прашањето за борбата со корупцијата и криминалот е одлично разработено и апсолвирано, останува на субјектите да се заземат и да започнат процеси на дејствување во заедничката битка. Неопходна е кооперативност и соработка – ваквата кохезија ќе даде позитивен пример пред општеството и ќе придонесе за одвраќање на секој поединец кој воопшто ќе помисли на заобиколување на правилата и законите и ќе посегне кон корумпирање на системот. Се воведува: ред, правда, дисциплина и законот да важи еднакво за сите. Должни сме пред граѓаните и јавноста, поради довербата што ни ја даваат, да застанеме сите на иста страна и со заеднички сили да го подобриме живеењето. Генерациите што доаѓаат, очекуваат установени принципи кои поседуваат исклучителна вредност за: опстанокот на општеството, хармонизација на тековите и подобар живот. Заедничка цел е да се изгради ефикасен систем, преку заеднички напори, со што ќе се отвори можноста за нови перспективи.

2. Поврзани и активни антикорупциски институции

Владата на Република Северна Македонија за првпат вовеле нова функција – заменик-претседател на Владата задолжен за борба против корупцијата и криминалот, одржлив развој и човечки ресурси, што е показател за решителноста на оваа Влада да стави крај на корупцијата и организираниот криминал.

Притоа, интенцијата не е да се креира паралелна институција, туку позиција која ќе има координативна улога на институциите како битни алки во борбата против корупцијата и гонењето на криминалот. Институционалната антикорупциска рамка во Република Северна Македонија, несомнено, во прв план е поставена во Јавното обвинителство како единствен и самостоен државен орган кој ги гони сторителите на кривични дела и на други со закон утврдени казниви дела и врши и други работи утврдени со закон. Понатаму, и во полицијата, преку остварување на нејзината законска надлежност на спречување и откривање на казниви дела и

ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ЗА ПРВПАТ ВОВЕДЕ НОВА ФУНКЦИЈА – ЗАМЕНИК-ПРЕТСЕДАТЕЛ НА ВЛАДАТА ЗАДОЛЖЕН ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА И КРИМИНАЛОТ, ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ И ЧОВЕЧКИ РЕСУРСИ, ШТО Е ПОКАЗАТЕЛ ЗА РЕШИТЕЛНОСТА НА ОВАА ВЛАДА ДА СТАВИ КРАЈ НА КОРУПЦИЈАТА И ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ. ПРИТОА, ИНТЕНЦИЈАТА НЕ Е ДА СЕ КРЕИРА ПАРАЛЕЛНА ИНСТИТУЦИЈА, ТУКУ ПОЗИЦИЈА КОЈА ЌЕ ИМА КООРДИНАТИВНА УЛОГА НА ИНСТИТУЦИЈЕ КАКО БИТНИ АЛКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА И ГОНЕЊЕТО НА КРИМИНАЛОТ. ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА АНТИКОРУПЦИСКА РАМКА Е ПОСТАВЕНА ВО ПРВ ПЛАН ВО ЈАВНОТО ОБВИНИТЕЛСТВО КАКО ЕДИНСТВЕН И САМОСТОЕН ДРЖАВЕН ОРГАН КОЈ ГИ ГОНИ СТОРИТЕЛИТЕ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА И НА ДРУГИ СО ЗАКОН УТВРДЕНИ КАЗНИВИ ДЕЛА

преземање мерки за гонење на сторителите на тие дела. Сепак, поаѓајќи и од компаративните искуства, институционалната антикорупциска рамка во РСМ е надополнета и со независното тело кое има исклучива важност во откривањето и сузбивањето на случаите поврзани со корупција – Државната комисија за спречување на корупцијата.

Институционалната поставеност на Државната комисија за спречување на корупцијата е уредена во Законот за спречување на корупција и судир на интереси¹, како независен и самостоен орган. Нејзината независност од извршната власт се остварува на начин што изборот и именувањата на претседателот и членовите на Комисијата се врши од страна на Собранието на РСМ, а таа за својата работа му одговара на Собранието. Државната комисија за својата работа поднесува годишен извештај до Собранието на Република Северна Македонија, најдоцна до 31 март

во тековната година, за претходната година. Годишниот извештај Државната комисија го доставува и до: Претседателот на Република Северна Македонија, Владата на Република Северна Македонија и средствата за јавно информирање.

Со донесување на новиот Закон за спречување на корупција и судир на интереси од 2019 година, независноста и интегритетот на членовите на Државната комисија за спречување на корупцијата е значително зајакната преку точно и детално уредена постапка за изборот на членовите. Исто така, зајакнат е и професионалниот капацитет на претседателот и членовите на Комисијата преку подобрување на условите за нивниот избор, во смисла на релевантно

¹ „Службен весник“ бр. 12 од 19 јануари 2019 година

образование, претходно работно искуство, а од особена важност за гарантирање на независноста на членовите на Државната комисија за спречување на корупцијата е условот – лицето во последните 10 години да не било пратеник во Собранието, член на Владата, донатор на политичка партија или носител на функција во органите на политичка партија. Еден од условите е и лицето да не било член во некој претходен состав на Државната комисија за спречување на корупцијата. Новиот законски режим овозможува учество на широк круг на лица, од редот на пратениците, но и од граѓанскиот сектор и другите институции, во постапката за селекција на претседателот и членовите на Државната комисија за спречување на корупцијата.

Дополнително, со новите законски измени, подетално е уредена и постапката за разрешување на претседателот и членовите на Државната комисија за спречување на корупцијата, во насока на зајакнување на нивната одговорност при извршување на должностите во своето работење. Со цел за активно и ефикасно учество во борбата против корупцијата, новиот закон ги проширува надлежностите на Комисијата во делокругот на нејзиното работење.

Функциите на Државната комисија за спречување на корупцијата, изведени преку нејзините законски надлежности, можат да се поделат на: 1. Развој на политиките за спречување на корупцијата и подобрување на правната и институционалната рамка за спречување на корупцијата; 2. Спречување корупција во политиката (финансирање на политички партии, законитост во процесот на изборите и при спроведувањето јавни набавки); 3. Континуиран мониторинг на лица, односно складирање и проверка на информациите; 4. Образование и издигнување на свеста преку со-работка со граѓански организации и

ЗА НЕПРЕЧЕНО ИЗВРШУВАЊЕ НА СВОЈАТА РАБОТА ПОТРЕБНО Е ДРЖАВНАТА КОМИСИЈА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА ДА ИМА НА РАСПОЛАГАЊЕ ТЕХНИЧКИ И МАТЕРИЈАЛНИ УСЛОВИ. ЗА ТАА ЦЕЛ, КАКО ИНСТИТУЦИЈА ЗАМЕНИК-ПРЕТСЕДАТЕЛ НА ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА И КРИМИНАЛОТ, ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ И ЧОВЕЧКИ РЕСУРСИ, ВОСПОСТАВИВМЕ РЕДОВНИ КООРДИНАЦИИ СО ДРЖАВНАТА КОМИСИЈА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА, НА КОИШТО СЕ ОТВОРААТ КАКО ПРАШАЊА СИТЕ СЛАБОСТИ И ПОТРЕБИ ОД ПРЕЗЕМАЊЕ СООДВЕТНИ НАВРЕМЕНИ МЕРКИ. А ЗА ЕФИКАСНО ФУНКЦИОНИРАЊЕ И РАБОТА НА КОМИСИЈАТА, ОБЕЗБЕДИВМЕ НОВИ ПРОСТОРИИ. ДОПОЛНИТЕЛНО, ОВАА ГОДИНА ДВОЈНО Е ЗГОЛЕМЕН БУЏЕТОТ ЗА КОМИСИЈАТА

здруженија и преземање активности за едукација и јакнење на свеста за корупцијата и судирот на интереси.

За непречено извршување на својата работа, потребно е Државната комисија за спречување на корупцијата да има на располагање технички и материјални услови. За таа цел, како институција заменик-претседател на Владата на Република Северна Македонија за борба против корупцијата и криминалот, одржлив развој и човечки ресурси, воспоставивме редовни координации со Државната комисија за спречување на корупцијата, на коишто се отвораат како прашања сите слабости и потреби од преземање на соодветни навремени мерки. А за ефикасно функционирање и работа на самата Комисија, обезбедивме нови простории за вработените во Државната комисија за спречување на корупцијата. Дополнително, оваа година двојно е зголемен буџетот за Комисијата.

Во работењето на Државната комисија за спречување на корупцијата констатирани се одредени слабости во практичната примена на законот, на пример, во делот на водење на Регистарот на именувани и избрани лица. Регистарот нема поимник, не прави разграничување меѓу именувани и избрани лица и не ги наведува инкомпатибилните функции. Недоволно прецизното дефинирање на поимот јавна функција – именувано лице, избрано лице, функционер, раководно лице, раководен орган, овластено лице, одговорно лице – го отежнува постапувањето при примена на механизмите за контрола. Исто така, постои непрецизност во однос на утврдувањето на судир на интереси меѓу именувано или избрано лице и вршењето на друга професија. Во таа насока, Владата на Република Северна Македонија, со донесување на Планот за борба против корупција, дава препорака во Законот за спречување на корупција и судир на интереси да се инкорпорира одредба или да се дополни во делот на надлежноста, според која Државната комисија за спречување на корупцијата ќе даде насоки до институциите кои се дел од јавниот сектор, за подготовка на План за интегритет во секоја институција.

Министерството за правда и Државната комисија за спречување на корупцијата ќе вршат надзор дали е донесен план за интегритет, објективност и квалитет на планот и степенот на примена на мерките и активностите за подобрување на интегритетот. Понатаму, се препорачува Државната комисија за спречување на корупцијата да изготви листа на сите носители на јавни функции и да се наведат

сите именувани функционери од страна на Владата, со точно прецизирање на постапката за нивно именување. Воедно, потребно е да се прецизира судирот на интереси, особено во делот кој се однесува на: вршење на две или повеќе јавни функции, од кој орган лицето зема плата, од кој функционален надоместок. Потребно е да се прецизира и да се наведат лицата кои треба да достават анкетен лист до Државната комисија за спречување на корупцијата.

За кривичните дела од областа на корупцијата, надлежно да постапува е Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, кое е организирано како посебен орган во системот на организација на Јавното обвинителство на Република Северна Македонија. Со Законот за јавното обвинителство² од 2020 година, Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција доби поинаква поставеност во рамките на јавнообвинителската мрежа, како во делот на неговата финансиска самостојност, така и во делот на постапувањето по предметите, со што се зајакнува неговата независност. При водењето на предистражните и истражните постапки, јавниот обвинител непосредно соработува со своите истражители, кои му помагаат во спроведување и насочување на истрагата, со цел да може да се донесе правилна јавнообвинителска одлука. Законот за јавно обвинителство пропишува дека во рамките на јавните обвинителства се формираат истражни центри.

Истражителите може да учествуваат во претходното прибирање на известувањата и во преземањето на истражните дејства, на начин што го подготвуваат нивното спроведување и самостојно преземаат определени истражни дејства доверени од страна на јавниот обвинител. Значи, нужен предуслов за водење на ефикасна борба против корупцијата, меѓу другото, е и: професионалната екипираност, располагањето со технички ресурси и дигитализацијата во истражните центри.

Кабинетот на заменик-претседателот на Владата на Република Северна Македонија задолжен за борба против корупцијата и криминалот, одржлив развој и човечки ресурси, ја детектираше потребата за екипирање и дигитализација на истражните центри во Јавното обвинителство на Република Северна Македонија. Од 23 основни јавни обвинителства во државата (заедно со Основното

2, „Службен весник“ бр. 12 од 19 јануари 2019 година

БОРБАТА СО КОРУПЦИЈАТА И ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ Е ПРОЦЕС КОЈ Е ДОЛГОТРАЕН И ВО КОЈ Е ИСКЛУЧИТЕЛНО ВАЖНО ДА СЕ ВКЛУЧАТ СИТЕ ЧИНители. ГРАЃАНСКИОТ СЕКТОР Е БИТЕН ЕЛЕМЕНТ КОЈ ДАВА ГОЛЕМ ПРИДОНЕС И ПРИ КРЕИРАЊЕТО НА ПОЛИТИКИ И МЕРКИ, НО И ПРИ НИВНАТА РЕАЛИЗАЦИЈА. СТАВОВИТЕ И ПРЕДЛОЗИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ, КАКО И НИВНАТА ИНТЕРАКЦИЈА ВО СИСТЕМОТ СЕ ИЗРАЗЕНИ ПРЕКУ ФУНКЦИЈАТА НА ГРАЃАНСКИТЕ ЗДРУЖУВАЊА. ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ОДРЖУВА КОНЗИСТЕНТЕН ДИЈАЛОГ СО ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ, ПРИ ШТО КРЕИРА ЗАЕДНИЧКИ СТРАТЕГИИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ОПШТЕСТВОТО. СО ОВА СЕ ОБЕЗБЕДУВА ВКЛУЧЕНОСТ НА ГРАЃАНСКИОТ СЕКТОР ВО НОСЕЊЕТО НА ОДЛУКИ ОД ЗАЕДНИЧКИ ИНТЕРЕС ЗА ЦЕЛОТО ОПШТЕСТВО

јавно обвинителство за организиран криминал и корупција), само четири обвинителства имаат истражни центри кои, иако се оперативни, ги немаат потребните капацитети, не се екипирани, ниту, пак, дигитализирани. Функционални, екипирани и дигитализирани истражни центри значително би придонеле во борбата против корупцијата и криминалот. Дополнително, во стратегијата на Државната комисија за спречување на корупција 2021-2025 е предвидено зголемување на кадрите во јавните обвинителства, а истото е нотирано во Извештајот на Bertelsmann Foundation TI – BF кој е еден од седумте извештаи кои се користат од страна на Транспаренси Интернешнел за утврдување на индексот на корупција.

Покрај наведените институции, не помалку значајна улога имаат и: Управата за јавни приходи, Управата за финансиска полиција, Агенцијата

за финансиско разузнавање. И тука е неопходна координирана соработка преку поврзан и функционален систем на комуникација и размена на податоци преку платформата на Интероперабилност.

3. Мониторинг и поддршка од граѓанскиот сектор и НВО кои работат на оваа тематика

Борбата со корупцијата и организираниот криминал е процес кој е долготраен и во кој е исклучително важно да се вклучат сите чинители. Вклученоста на граѓанскиот сектор е битен елемент кој дава голем придонес и при креирањето на политики и мерки, но и при нивната реализација. Ставовите и предлозите на граѓаните, како и нивната интеракција во системот се изразени преку функцијата на граѓанските здружувања. Владата на Република Северна

Македонија одржува конзистентен дијалог со граѓанските организации, при што креира заеднички стратегии за подобрување на општеството. Со ова се обезбедува вклученост на граѓанскиот сектор во носењето на одлуки од заеднички интерес за целото општество.

Граѓанските организации поседуваат висока експертиза во набљудување и детектирање на непосакуваните движења на општествените текови и затоа од голема важност е да се негуваат овие релации и соработки. За таа цел, во Република Северна Македонија во голема мера се вреднува постоењето и функционирањето на граѓанското општество преку јакнење на слободата на изразувањето и слободата на здружувањето. Својот придонес граѓанското општество го дава преку будно следење на случувањата во општеството, за што подготвува свои анализи и извештаи. Преку нив се изразуваат релевантни оценки за одредени текови, вклучително и за резултатите од конкретните антикорупциски политики кои се на дневен ред и кои се спроведуваат. Нивните дефинирани предлози и мислења се инкорпорираат во последователните мерки кои ја дополнуваат борбата со организираниот криминал и корупцијата.

Бидејќи граѓанскиот сектор претставува неисцрпен извор на информации кои служат како подлога за креирање политики, Кабинетот на заменик-претседателот на Владата на Република Северна Македонија задолжен за борба против криминалот и корупцијата, одржлив развој и човечки ресурси, транспарентно ги консултираше невладините организации при подготвувањето на сетот на мерки кои се утврдени во Планот за борба против корупцијата и криминалот.

СПРОВЕДУВАЊЕТО НА СИСТЕМСКИТЕ РЕФОРМИ ЌЕ ДОВЕДЕ ДО СОЗДАВАЊЕ ФУНКЦИОНАЛЕН СИСТЕМ, СО ТРАНСПАРЕНТНИ ИНСТИТУЦИИ ВО СЛУЖБА НА ГРАЃАНИТЕ И ТОА Е НЕШТО ШТО Е НАША ЗАДАЧА И ОБВРСКА. МЕРКИТЕ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, КАКО ЈАСНА ПОЛИТИЧКА ВОЛЈА НА ВЛАДАТА, ИМААТ ЗА ЦЕЛ ИСКОРЕНУВАЊЕ И СУЗБИВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА, СО СОРАБОТКА МЕЃУ СИТЕ ИНСТИТУЦИИ, КАКО ДОМАШНИ, ТАКА И МЕЃУНАРОДНИ. СОРАБОТКАТА СО СПЕЦИЈАЛИЗИРАНИТЕ МЕЃУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ, КАКО ШТО СЕ: СОВЕТОТ НА ЕВРОПА, КАНЦЕЛАРИЈАТА ЗА БОРБА ПРОТИВ ДРОГА И КРИМИНАЛ НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ И ПРОГРАМИТЕ НА УСАИД, Е ОД ВИТАЛНО ЗНАЧЕЊЕ. ТУКА Е И ДИРЕКТНАТА ПОЛИТИЧКА ПОДДРШКА ОД НАШИТЕ ТРАДИЦИОНАЛНИ СТРАТЕШКИ ПАРТНЕРИ САД И ЕУ

На распишаниот отворен јавен конкурс се јавија повеќе од десетина општествено одговорни здруженија кои изготвија свои анализи и предлози. Тие беа преточени во конкретни политики преку Планот за борба против корупцијата, со што беше испочитувана партиципативноста на граѓанскиот сектор во делот на заедничкото одлучување. Овие организации ја покажаа својата моќ за препознавање на системските слабости за кои постојат тешкотии при нивното детектирање во ова време на забрзано живеење. Довербата што им беше овозможена донесе одлични резултати коишто станаа основа за подготвувањето на посебните мерки. Преку кооперативноста и преземените чекори, уште еднаш се акцентираше важната улога на организациите и тие се охрабруваат и понатаму да продолжат во своето работење и да бидат буден монитор на општествениите движења. Отвореноста за соработка со граѓанскиот сектор останува и во периодот кој следи.

Сметаме дека партиципативноста на граѓаните, олицетворена преку граѓанското здружување, дава свој придонес и ги забрзува моделите на креирање на политики за општи добра, а борбата против корупцијата е процес во кој граѓанските здруженија се една од најбитните карики. Токму затоа, како дел од тој широк фронт, улогата на невладиниот сектор во идниот период се смета за исклучително значајна. Тука, пред сè, ќе биде потребна експертизата и кадровскиот капацитет со кои тие располагаат, но и нивната улога во мониторирањето на имплементирањето на мерките и улогата на коректив на власта кога тоа е потребно.

4. Поддршка од нашите меѓународни партнери

Спроведувањето на системските реформи ќе доведе до создавање на функционален систем, со транспарентни институции во служба на граѓаните и тоа е нешто што е наша задача и обврска. Мерките за борба против корупцијата, содржани во оперативниот План, како јасна политичка волја на Владата, имаат за цел искоренување и сузбивање на корупцијата, со утврдени механизми за соработка меѓу сите институции, како домашни, така и меѓународни.

Размената на искуства, споделувањето на најдобрите практики, експертска помош, се само дел од мерките кои играат важна улога во целиот процес. Соработката со специјализираните меѓународни организации, како што се: Советот на Европа, Канцеларијата за

борба против дрога и криминал на Обединетите нации и програмите на УСАИД, е од витално значење. Но, тука е и директната политичка поддршка од нашите традиционални стратешки партнери САД, ЕУ, кои безрезервно ја поддржуваат нашата земја во сите процеси и клучни моменти.

Граѓаните заслужуваат: модерна, правична и просперитетна држава и општество кое нуди еднакви шанси за сите. Сега е вистинскиот момент кога треба да покажеме единство, затоа што ова е влог во нашата иднина, во иднината на младите. Борбата против корупцијата е целта околу која мора да се обединиме и да ги вложиме нашите напори за: препознавање, спречување и решавање на коруптивните појави што создадоа ситуации на раширена корупција.

(Авторот е заменик-претседател на Владата на Република Северна Македонија задолжен за борба против корупцијата и криминалот, одржлив развој и човечки ресурси)

КОРУПЦИЈАТА МЕЃУ ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРАВОТО И ПОЛИТИЧКИТЕ БИЗНИС ЕЛИТИ

ГОРДАНА ЛАЖЕТИЌ

КОРУПТИВНОТО ОДНЕСУВАЊЕ Е ТРАНСГЕНЕРАЦИСКИ ОДОМАЌЕНО ВО МАКЕДОНСКИОТ МЕНТАЛИТЕТ, ВО НАЧИНОТ НА ОДНЕСУВАЊЕТО И ПОИМАЊЕТО НА НЕШТАТА И ЗАТОА ИДЕНТИФИКУВАЊЕТО Е ЗНАЧИТЕЛНО ОТЕЖНАТО, ОТКРИЕНОТО ТЕШКО СЕ ДОКУМЕНТИРА, А ШАНСИТЕ ЗА ИСКОРЕНУВАЊЕ СЕ СВЕДЕНИ НА МИНИМУМ. НА СЕТО ОВА СЕ НАДОВРЗУВА ФАКТОТ ШТО КОРУПТИВНИТЕ ОДНЕСУВАЊА СЕ: ЛЕСНО ПРИЛАГОДЛИВИ, ФЛЕКСИБИЛНИ И ИЗОБИЛУВААТ СО СПОСОБНОСТ ЗА ЗАТСКРИВАЊЕ И ПРЕТСТАВУВАЊЕ ВО ПОИНАКВА СВЕТИНА, А ИМЕНО, СТАНУВА ЗБОР ЗА ИСПОЛНУВАЊЕ ЛИЧНИ ИНТЕРЕСИ ВО ИМЕ НА, НАВОДНА, ГРИЖА ЗА ГРАЃАНИТЕ

„Corruptissima re publica plurimae leges”

*(Што покорумпирана држава,
толку повеќе закони)*

***Publius Terentius Afer
(185 година пр.н.е.)***

Вовед

Корупцијата, пред сè, е економска категорија којашто, честопати, е причина за дисбаланс меѓу понудата и побарувачката, тргувањето со влијание е поттикнато од бизнис интереси, а притоа ниту еден посеопфатен реформски чекор не може да биде преземен без поддршка од политичката, но и од економската елита. Финансирањето на политичките партии, јавните набавки и судирот на интереси спаѓаат во најневралгичните

точки како извори на коруптивно однесување, а позитивната дискриминација со етнички предзнак претставува главна кочница за напредокот во многу сфери, па и во делот на борбата против коруптивното однесување.

Системската корупција оневозможува идентификување и документирање на врската меѓу распределбата на приходот и нивото на корупција. Корупцијата е иманентно поврзана со сите облици на државно уредување и иако инкриминирана преку различни облици на кривични дела, санкционирањето е целосно неефективно и нема одвраќачко дејство. Коруптивното однесување е трансгенерациски одомаќено во македонскиот менталитет, во начинот на однесувањето и поимањето на нештата и затоа идентификувањето е значително отежнато, откриеното тешко се документира, а шансите за искоренување се сведени на минимум. На сето ова се надоврзува фактот што коруптивните однесувања се: лесно прилагодливи, флексибилни и избобилуваат со способност за затскривање и претставување во поинаква светлина, а имено, станува збор за исполнување лични интереси во име на, наводна, грижа за граѓаните.

Римскиот драмски писател Теренс, чија изрека е наведена пред почетокот на овој осврт, својот став дека корумпираноста на државата се огледа во бројот на законите што се носат, го изнел во време кога на сила биле сосема мал број закони. Може само да замислиме кој би бил ставот на Теренс во услови на денешната инфлација од норми, нивна недоволна усогласеност, недореченост, па во дел и контрадикторност, зад кои многупати не се крие незнаење, туку определени бизнис бенефити.

Како да се заштитиме од корумпираноста на оние што треба да нè штитат од корупција?

Сите прашања во однос на корупцијата заслужуваат одговор, но одговорот на ова прашање останува енигма затоа што најголемите коруптивни активности се преземаат токму под превезот на изреките „согласно со закон“ и „во институциите на системот“. А притоа не ни е непозната практиката најважните политички одлуки да се донесуваат низ т.н. неформални политички процеси (лидерски средби и координации на претседатели на политички партии), коишто се токму негација на она што значат политички процеси во „институциите на системот“, а притоа се одвиваат со нагласен етнички аспект.

Антикорупциските реформи се долготраен процес којшто може да опфати, од една страна, пошироки реформски зафати со цел да се зголемат ризиците од вклучување во коруптивни активности и, од друга страна, специфично таргетирани реформи за обесхрабрување,

односно намалување на стимулациите за впуштање во коруптивно однесување. Притоа, легислативните измени, веројатно, се поедноставниот дел, но нивната имплементација, следење на индикаторите и перформансите честопати остануваат недостижна цел.

Основни карактеристики на корупцијата

Корупцијата води кон целосна негација на етичноста и моралот, парализирање на системот на заслуги, формулирање и/или толкување на законите според персоналните, етничките или бизнис интересите, едновременно демотивирајќи ги слободоумните и партиски неопределените за сметка на охрабрување на медиокритетски личности да си го истрасираат патот до високи државни функции, со обид личните интереси да се претстават како „начела и принципи“.

Недозволиво е стварната надлежност на судовите и одложена-та примена на некои законски решенија да зависат од тајмингот на одлуката во однос на определен правен субјект само затоа што постои бизнис интерес на поединец што се наоѓа на некоја политичка функција. Контрола на процесот за прифаќање законски решенија што ќе влезат во рамките на гореспоменатото „согласно со закон“, има долгорочна стратешка исплатливост. И во овој контекст, како што е заблуда дека постои правопрпорционалност меѓу моќта и богатството, од една страна, и интелигенцијата, од друга страна, така што крајна лековерност е кога се смета дека ќе остане незабележано дека со определени постапки или мерки еклатантно се потценува и навредува интелигенцијата на поединци што се надвор од политиката, но не се неуки да ја сфатат вистинската намера.

Носителите на одговорни политички функции може да се трудат да бидат убедливи, но дали тоа ќе биде успешно зависи од многу фактори. Ораторството е вештина преку игра на зборови да се задржи вниманието на слушателот, а во добрите оратори спаѓа оној што е во состојба да убеди и тогаш кога нема сигурни аргументи. Сепак, демагошките објаснувања во еден определен период може да создадат привид на успешност во презентирањето, но набргу не-ефективноста станува најголем непријател на ораторски одлично претставената неаргументираност.

Степенот на демократичност не е правопрпорционален со степенот на корумпираност, а процесите на децентрализација на

дел од овластувањата од централната власт се покажаа како генератор на нови извори на коруптивно однесување. Поделбите и поимните определувања на корупцијата и дејствата со предзнак коруптивни се различни (Б. Давитковски и други, „Антикорупциско право“, ОБСЕ, 2020), но, можеби, најпластично корупцијата е објаснета кога се оценува дека води кон тоа сите човечки вредности да се сведат на груб материјализиран облик за личен профит (В. Камбовски, „Организиран криминалитет“, 2005).

Изворите на коруптивното однесување се многубројни, а на графиконот подолу се претставени само дел од нив.

Графикон 1: Извори на коруптивно однесување

Судирот на интереси е предуслов за појава на корупцијата, причина за вклучување на „црвениот аларм“ дека постои жариште од кое може да произлезе коруптивно однесување. Од овие причини, судирот на интереси е во блиска корелација со: непотизмот, кронизмот (клиентелизмот) и фаворизирањето, бидејќи ја нарушува етичноста и праведноста, давајќи непотребна предност на некој што тоа не го заслужува. Законски пропишаните критериуми буквално се читаат за „оние што не фигурираат на ниту еден список“ или се соочуваат со „етнички дефицит“, а меѓу таквите, честопати, има многу покадарни и поспособни од оние што народот ги нарекува „вечни политичари“, за кои не е битен ресорот и областа, стручноста и вештините, битна е власта и моќта и за нив правилото е „читање меѓу редови“.

КАКО ДА СЕ ЗАШТИТИМЕ ОД КОРУМПИРАНОСТА НА ОНИЕ ШТО ТРЕБА ДА НЕ ШТИТАТ ОД КОРУПЦИЈА? СИТЕ ПРАШАЊА ВО ОДНОС НА КОРУПЦИЈАТА ЗАСЛУЖУВААТ ОДГОВОР, НО ОДГОВОРОТ НА ОВА ПРАШАЊЕ ОСТАНУВА ЕНИГМА ЗАТОА ШТО НАЈГОЛЕМИТЕ КОРУПТИВНИ АКТИВНОСТИ СЕ ПРЕЗЕМААТ ТОКМУ ПОД ПРЕВЕЗОТ НА ИЗРЕКИТЕ „СОГЛАСНО СО ЗАКОН“ И „ВО ИНСТИТУЦИИТЕ НА СИСТЕМОТ“. А ПРИТОА, НЕ НИ Е НЕПОЗНАТА ПРАКТИКАТА НАЈВАЖНИТЕ ПОЛИТИЧКИ ОДЛУКИ ДА СЕ ДОНЕСУВААТ НИЗ Т.Н. НЕФОРМАЛНИ ПОЛИТИЧКИ ПРОЦЕСИ (ЛИДЕРСКИ СРЕДБИ И КООРДИНАЦИИ НА ПРЕТСЕДАТЕЛИ НА ПОЛИТИЧКИ ПАРТИИ), КОИШТО СЕ ТОКМУ НЕГАЦИЈА НА ОНА ШТО ЗНАЧАТ ПОЛИТИЧКИ ПРОЦЕСИ ВО „ИНСТИТУЦИИТЕ НА СИСТЕМОТ“, А ПРИТОА СЕ ОДВИВААТ СО НАГЛАСЕН ЕТНИЧКИ АСПЕКТ

Институционалното зајакнување на антикорупциските напори е за поздравување, но искуството не научило да бидеме претпазливи и свесни дека зголемувањето на бројот на институциите во определена сфера не треба *per se* да се смета за гаранција дека ќе се добијат очекуваните резултати и ефекти. Честопати, имам обичај да кажам дека независните институции, тела и органи се *толку независни што ништо не зависи од нив*. Разочарувачки е колку ваквиот „опис“ се вклопува во заклучоците од анализите на функционалноста и ефективност на многу т.н. независни тела, токму во контекст на погоре наведеното „согласно со закон“. Недвојбено е дека постои пропорционалност меѓу бројот на институции, тела и органи и судирот на интереси и корупцијата. Инфлацијата од норми, тела и органи погубно делува во однос на трите главни принципи: економичност, ефективност и ефикасност.

Тие треба да овозможат со минимално употребени ресурси да се максимизираат резултатите и да се одмери реално остварениот ефект во однос на планираните цели.

Моделите за спречување на корупцијата

Во основа постојат два модела за борба против корупцијата, и тоа: превентивни механизми за идентификување и спречување на корупцијата (антикорупциска комисија, посебни владини органи и тела или антикорупциски совети при министерствата за правда); ретрибутивен систем којшто го опфаќа кривично-правниот одговор на државата во однос на инкриминирањето (пропишување кривични дела) и соодветно санкционирање со цел одвраќање на потенцијалните сторители на коруптивни кривични дела.

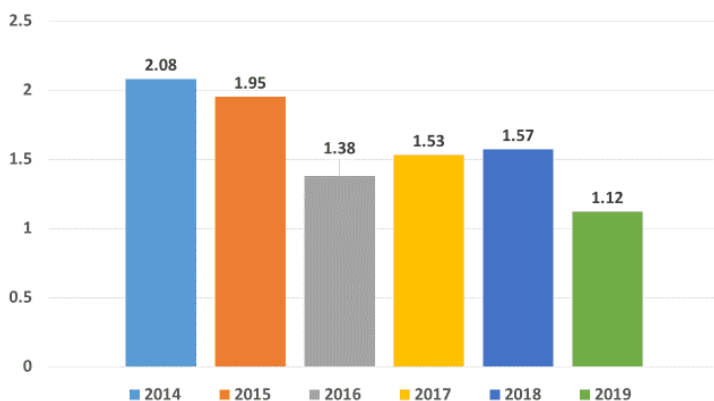
Во нашата држава постојат обата приода, што е и сосема вообичаен приод и доколку компаративно се анализираат: антикорупциските приоди, политики и добри практики (*GRECO – Anti-corruption trends, challenges and good practices in Europe & the United States of America*). Државната комисија за спречување корупција (ДКСК) претставува превентивно антикорупциско тело со дефинирани надлежности согласно закон. Нејзината улога не е да ги заменува постојните институционални актери во борбата против корупцијата (обвинителствата, правосудната полиција, и слично), туку да делува комплементарно и да го зајакнува државниот антикорупциски систем. Ретрибутивниот систем на борба против корупцијата подразбира активност на правосудните органи во случај кога постојат докази за извршени (преземени или пропуштени) коруптивни активности кои исполнуваат битие на кривично дело.

Борбата против корупцијата беше во рамките на клучните области идентификувани во Заклучоците на Советот на ЕУ, од јуни 2018 година (<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10555-2018-INIT/en/pdf>). По сите случувања поврзани со Специјалното јавно обвинителство никој не беше изненаден со оцената содржана во Извештајот на ЕУ од октомври 2020 година, дека во однос на корупцијата постои „одредено ниво на подготовка“, односно дека државата е „умерено подготвена“, а сето тоа проследено со констатација дека „корупцијата е распространета во многу области и треба да се обезбеди поактивен пристап од сите чинители кои се занимаваат со спречување и борба против корупцијата“ (*European Commission – North Macedonia 2020 Report*).

Кривично-правниот одговор на коруптивните дејствувања

И покрај фактот што бројот на пропишани коруптивни кривични дела со секоја новела на Кривичниот законик се зголемува и заворските казни се заоструваат, појавата е присутна, а сè помалку таргетирана. Имено, официјалната статистика нуди шури податоци во однос на сторителите на кривичните дела против службената должност, но евидентно е дека се бележи сè помал број на правосилни пресуди. Достапните податоци се претставени во проценти на Графикон 2.

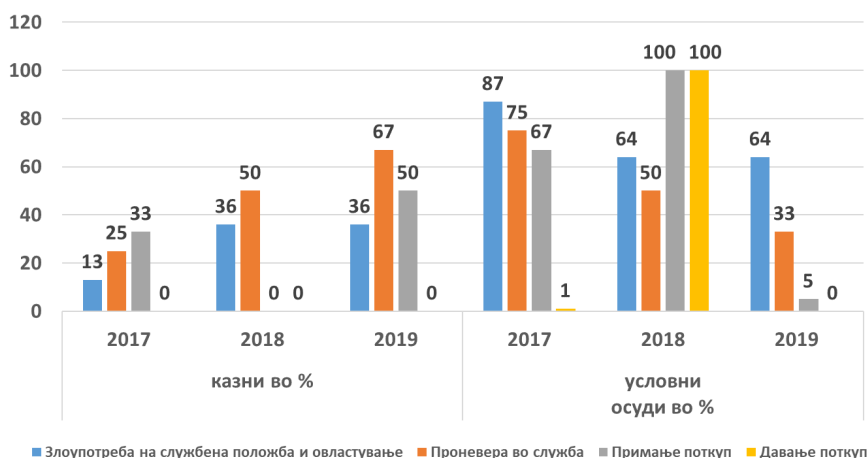
Графикон 2: Процент на осудени сторители за кривични дела против службената должност (2014-2019) во однос на вкупно осудените сторители

Извор: Државен завод за статистика (<http://makstat.stat.gov.mk/>)

Во МакСтат базата на податоци на Државниот завод за статистика (<http://makstat.stat.gov.mk/>) може да се добијат податоците за изречените кривични санкции одделно само за наведените кривични дела подолу во Графиконот 3, а за сите останати кривични дела против службената должност податоците се претставени збирно и таквиот приод оневозможува било каква подетална анализа.

Графикон 3: Изречени санкции во периодот 2017-2019

Извор: Државен завод за статистика (<http://makstat.stat.gov.mk/>)

Од Графикон 2 се забележува дека судовите имаат преблага казна на политика кога станува збор за анализирани кривични дела со оглед на фактот што доминираат условните осуди, па станува јасно зошто санкциите немаат одвраќачко дејство.

Со прикажаните податоци кореспондираат и согледувањата што се резултат на системски судски мониторинг на судења во 2020 година, имено, дека процентот на определени алтернативни мерки кај мониторираните предмети од областа на организираните криминал и корупција изнесува 27,3 % (*Системски мониторинг на кривични судски постапки во 2020 година*, <https://cutt.ly/TIEp4lk>).

Преку Судскиот портал (<http://sud.mk/>) може да се добијат сегментирани податоци дека биле донесени неколку пресуди во однос на кривичното дело „примање награда за противзаконско влијание“, меѓу кои се бележи донесена одбивателна пресуда, бидејќи јавниот обвинител се откажал од гонење дури во завршен збор, откако претходно биле изведени сите предложени вербални и материјални докази, но и осудителни пресуди од коишто еден дел се донесени врз основа на дадено признание на вина од страна на обвинетите.

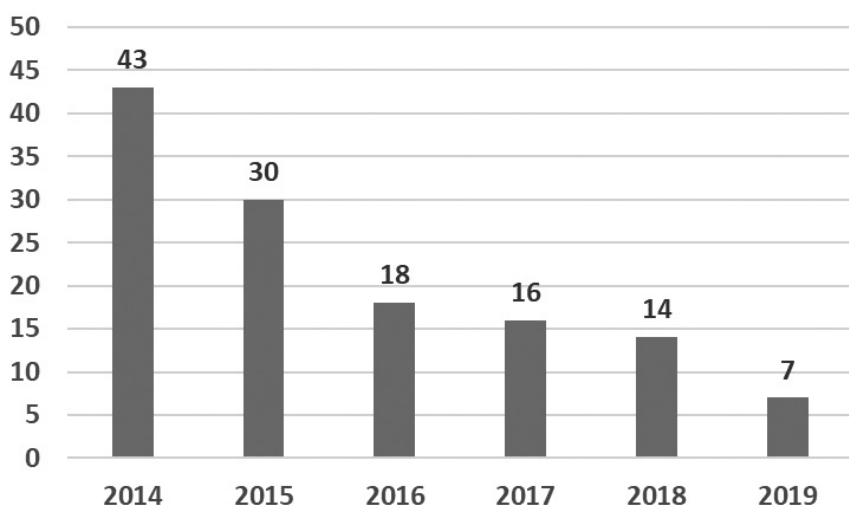
Наведените податоци ни оддалеку не ја одразуваат вистинската слика за присуството на коруптивните однесувања и, оттука, сосема е основана сериозната загриженост за присуството на високата „темна бројка“ во којашто влегуваат дејства што ги содржат елементите на коруптивни кривични дела, но остануваат непријавени. Ова се должи на фактот што корупцијата е двонасочен процес во кој ниту една од инволвираните страни нема интерес да го пријави настанот, водена од бенефитите што ги добива како резултат на така преземените дејства. Во оваа насока може да придонесе Законот за

СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ Е ПРЕДУСЛОВ ЗА ПОЈАВА НА КОРУПЦИЈАТА, ПРИЧИНА ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ НА „ЦРВЕНИОТ АЛАРМ“ ДЕКА ПОСТОИ ЖАРИШТЕ ОД КОЕ МОЖЕ ДА ПРОИЗЛЕЗЕ КОРУПТИВНО ОДНЕСУВАЊЕ. ОД ОВИЕ ПРИЧИНИ, СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ Е ВО БЛИСКА КОРЕЛАЦИЈА СО: НЕПОТИЗМОТ, КРОНИЗМОТ (КЛИЕНТЕЛИЗМОТ) И ФАВОРИЗИРАЊЕТО, БИДЕЈЌИ ЈА НАРУШУВА ЕТИЧНОСТА И ПРАВЕДНОСТА. ЗАКОНСКИ ПРОПИШАНИТЕ КРИТЕРИУМИ БУКВАЛНО СЕ ЧИТААТ ЗА „ОНИЕ ШТО НЕ ФИГУРИРААТ НА НИТУ ЕДЕН СПИСОК“ ИЛИ СЕ СООЧУВААТ СО „ЕТНИЧКИ ДЕФИЦИТ“, А МЕЃУ ТАКВИТЕ, ЧЕСТОПАТИ, ИМА МНОГУ ПОКАДАРНИ И ПОСПОСОБНИ ОД ОНИЕ ШТО НАРОДОТ ГИ НАРЕКУВА „ВЕЧНИ ПОЛИТИЧАРИ“, ЗА КОИ НЕ Е БИТЕН РЕСОРОТ И ОБЛАСТА, СТРУЧНОСТА И ВЕШТИНИТЕ, БИТНИ СЕ ВЛАСТА И МОЌТА

заштита на укажувачите, којшто треба доследно да се применува со цел откривање и документирање на коруптивните кривични дела, но, очигледно, сè уште отсуствуваат конкретни резултати.

Во контекст на судската разрешница, корисно е сознанието за процентот на осудени, наспроти пријавени сторители збирно за сите кривични дела што спаѓаат во главата од Кривичниот законик што се однесува на кривичните дела против службената должност.

Графикон 4: Процент на осудени од вкупно пријавени сторители на кривични дела против службената должност (2014-2019)

Извор: Државен завод за статистика (<http://makstat.stat.gov.mk/>)

Од податоците претставени на Графиконот 4 се забележува дека од пријавените случаи огромен дел остануваат без конкретна судска завршница и покрај сите достапни процесни можности за прибавување на докази.

Од Годишниот извештај на Јавното обвинителство на РСМ за користењето на посебните истражни мерки во 2019 година (<https://jorm.gov.mk/izveshtaj-za-primenata-na-posebni-istrashni-merki-vo-2019-godina/>), може да се согледа дека ПИМ биле определувани за: „злоупотреба на службената положба и овластување“, „проневера во службата“, „примање поткуп“ и „примање награда за противзаконско влијание“, но само мал дел биле ефективни, односно довеле

до поднесување на обвинителен акт, а во најголем број случаи посебните истражни мерки биле запрени, бидејќи не биле обезбедени докази или заради истек на времето за кое биле определени, спрема осомничените била запрена или прекината истражната постапка.

Причината за нискиот процент пресудени случаи заслужува да биде предмет на посебна анализа со цел да се утврди на што се должи: несоодветната правна рамка во смисла на инкриминирани дејства на извршување, отежнатото откривање, документирањето и докажувањето, основаноста на одлуките на јавен обвинител за запирање или прекинување на истражната постапка, предолгото траење на претходната постапка, правните пречки за гонење, или други основи.

Перцепциите за степенот на корумпираноста

Ставот, мислењето и перцепциите на граѓаните се особено важен индикатор којшто: треба да се следи, да поттикнува на истражувања, согледување на ризиците и таргетирање на согледаните причини. Податоци во однос на состојбата со корупцијата во нашата држава се достапни од повеќе извори. Корисно е да се споредат индикаторите што ги следи Светската банка (<https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>) и индексите за перцепциите што секоја година ги објавува Transparency International (https://images.transparencycdn.org/images/CPI_2020_Report_EN_0802-WEB-1_2021-02-08-103053.pdf).

БОРБАТА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА ОСТАНУВА ПРЕДИЗВИК ШТО ТРЕБА ДА СЕ СОВЛАДА. КОРУПЦИЈАТА Е ПРИСУТНА, А СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИТЕ И НЕПОТИЗМОТ НЕ СЕ ТАРГЕТИРААТ СООДВЕТНО. НЕ СМЕЕМО ДА ГИ ИГНОРИРАМЕ ПОДАТОЦИТЕ И ПЕРЦЕПЦИИТЕ, НО НЕОПХОТНО Е ТИЕ ДА СЕ КОНЦЕПТУАЛИЗИРААТ СОГЛАСНО ПРИЛИКИТЕ И СЛУЧУВАЊАТА. ДОМАШНОТО ЗАКОНОДАВСТВО Е УСОГЛАСЕНО СО МЕЃУНАРОДНИТЕ И ЕВРОПСКИ ДОКУМЕНТИ ЗА СУЗБИВАЊЕ НА КОРУПТИВНОТО ОДНЕСУВАЊЕ, НО ЕФЕКТИТЕ ИЗОСТАНУВААТ, БИДЕЈЌИ НЕ Е ДОВОЛНО ЗАКОНСКАТА РАМКА ДА БИДЕ НА ЗАДОВОЛИТЕЛНО НИВО, ТУКУ Е ПОТРЕБНА НЕЈЗИНА: ПРАВИЛНА, НЕСЕЛЕКТИВНА И ЕФЕКТИВНА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА ПРЕТПОСТАВУВА И ПОСТОЕЊЕ СООДВЕТНИ ИНСТИТУЦИОНАЛНИ И КАДРОВСКИ РЕСУРСИ

Графикон 5: Податоци од Светска банка и *Transparency International*

Владеење на правото Светска банка			Контрола на корупцијата Светска банка			Индекс на перцепции <i>Transparency International</i>		
Година	(-2,5 до +2,5)	перцентилен ранг (100 е највисок ранг)	Година	(-2,5 до +2,5)	перцентилен ранг (100 е највисок ранг)	Година	индекс на перцепција (100 = нема корупција)	Ранг
2016	0.28	44.23	2016	0.29	46.63	2016	37	90/176
2017	0.24	46.63	2017	0.31	45.19	2017	35	107/180
2018	0.28	43.75	2018	0.36	42.31	2018	37	93/180
2019	0.24	46.15	2019	0.41	38.94	2019	35	106/180
						2020	35	111/180

Трендот е загрижувачки, а податоците може да се опишат како „*brief but comprehensive*“, бидејќи мора да се стават во контекст на претходни и актуелни случувања.

Од претставените податоци се забележува дека перцентилниот ранг во однос на ризиците поврзани со владеењето на правото бил највисок во 2017 година, а има приближна вредност и во 2019 година, што е охрабрувачки но, сепак, треба да се вложуваат напори и преземаат мерки и чекори за зајакнување на владеењето на правото преку: обезбедување правната сигурност, доследна имплементација на законите, воедначена судска практика и ефективна судска заштита.

Контролата на корупцијата во 2019 година, според Светска банка била во најнеповолна положба во однос на претставениот четиригодишен период со перцентилен ранг од 38.94. Според податоците на *Transparency International*, индексот на перцепција во последните две години од претставениот петгодишен период има идентична вредност – резултат 35, а местото на државата варира од 106, до 111 место, од вкупно 180 држави.

Перцепциите треба да се толкуваат во контекст на преголеми, а неостварени очекувања, во некои случаи и сомнеж дека постои искрена желба за расчистување на: криминалните активности на дел

од поранешните високи функционери, бегството на поранешниот премиер, случувањата со Специјалното јавно обвинителство, оддолжувањето на судските постапки, отсуството на судски епилог во политички профилирани случаи, застареноста на кривично гонење, промената на судските совети и започнување на судењата, и слично.

Потребно е да се укаже дека неефективноста на судската разрешница на дел од случаите се должи на роковите за застарување на гонењето коишто, според Кривичниот законик, започнуваат да течат од извршувањето на делото, а дел од извршителите се лица што во подолг временски период последователно се наоѓаат на јавна функција. Ваквата состојба нужно бара преиспитување на моментот од којшто ќе започнат да течат роковите за застарување на гонењето што наметнува законска интервенција во Кривичниот законик, со цел да се одбегне „мотивираност“ за функции само заради истек на роковите за застареност на кривичното гонење.

Во октомври 2020 година, Групата на држави за борба против корупцијата при Советот на Европа (ГРЕКО), го објави Врмениот извештај за усогласеност на Северна Македонија во однос на Четвртиот круг на евалуација, посветен на „Спречување на корупцијата кај пратениците, судиите и обвинителите“ (*GrecoRC4(2020)4*, <https://rm.coe.int/-85-21-25/16809fc810>), во којшто заклучокот на ГРЕКО е дека Северна Македонија „задоволително спровела, или се справила на задоволителен начин, со деветнаесет препораки содржани во Извештајот од Четвртиот круг на евалуација“, од преостанатите препораки осум се делумно спроведени, а две воопшто не се спроведени. Ова неизбежно води кон заклучок дека е исклучително трнлив патот од држава во групата „генерално незадоволителни“ да се премине во групата држави чишто напори и мерки се оценуваат како „задоволителни“. Но, дека напорите мора да продолжат и во областа на правосудството, но и пошироко, јасно произлегува од предметот на евалуација во Петтиот круг (*GrecoEval5Rep(2018)7*, <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/168095378>), насочен кон „Спречување на корупцијата и промовирање на интегритет на централната власт (највисоките извршни функции) и органите за спроведување на законот“.

Неспорно е дека големо влијание врз перцепциите за степенот на корумпираност имаат: состојбите во јавната администрација, професионалноста на јавното обвинителство и интегритетот на

судите при правораздавањето. Бевме оценети како „заробена држава“, а по промена на власта државата доби задача брзо и ефикасно да спроведе реформи, но притоа да не се преземе каков било чекор што ќе значи „политички реваншизам“. За ефективни промени не е доволно во еден орган да го смените носителот на јавната функција, ако останат кадрите што одлично се снаоѓале во т.н. „заробена држава“ и илузорно е од нив да очекувате дека ќе работат „во прилог на сопствената штета“.

Затворската казна е недоволна за чувство на правичност

Чувството дека правдата не е задоволена и перцепциите за степенот на корумпираност се во пропорционален однос. За чувството дека правдата не е задоволена, освен гореспоменатите фактори, во голема мерка придонесува и непримената на мерката конфискација на имот и имотна корист, отсуството на ефективни финансиски истраги и недоволната соработка на регионален и меѓународен план.

Наивно е да се мисли дека противправно стекнатиот: принос, имот или имотна корист ќе се впише како сопственост на извршителот на делото, ќе се депонира на сметка во домашна банка или ќе се наоѓа на адреса на територија на Република Северна Македонија. Во оваа смисла постои потреба од поефективни и покоординирани финансиски истраги и соодветна соработка со надлежни органи во странство. Нужна е интензивирана соработка со АРО канцеларијата за пронаоѓањето и идентификувањето на приноси, друг имот или имотна корист што произлегле или се во врска со кривично дело што може да бидат предмет на привремена забрана за располагање или конфискација (*Council Decision 2007/845/JHA, 6 December 2007; Council Framework Decision 2006/960/JHA, 18.12.2006mo*), користење на Меѓагенциската мрежа за одземање имот од Камден (*CARIN, <https://www.carin.network/>*) и слични механизми за брза размена на барања и спонтани информации заради лоцирање на: приносите, имотот и имотната корист.

Без ефективен систем на конфискација, криминалитетот станува исплатлив, а корупцијата е „патот до успехот“. Со математички речник, како аксиома треба да се сфати тврдењето дека *конфискацијата има поголемо одвраќачко дејство од затворската казна*. Ако криминалитетот се исплати, значи дека казненото право не ја

ВО ЦЕЛИОТ КОНТЕКСТ НА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА ПОГУБНО ВЛИЈАЕ ЕТНИЧКАТА ДОМИНАЦИЈА И ПОЛИТИЧКОТО МЕШАЊЕ ВО РАБОТАТА И ИМЕНУВАЊАТА ВО ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА, ШТО НЕ СМЕЕ ДА ОСТАНЕ НАДВОР ОД РАМКАТА ЗА СУЗБИВАЊЕТО НА КОРУПЦИЈАТА. ИДНИТЕ НАПОРИ МОРА ДА ПРОДОЛЖАТ ВО ПРАВЕЦ НА ЗАЈАКНУВАЊЕ НА: НАДЗОРОТ, ИНСТИТУЦИОНАЛНО И ПЕРСОНАЛНО ЗАЈАКНУВАЊЕ НА ДРЖАВНИОТ ЗАВОД ЗА РЕВИЗИЈА, ПОЧИТУВАЈЌИ ГО СИСТЕМОТ НА КАРИЕРА, УНАПРЕДУВАЊЕ НА УСЛОВИТЕ ЗА ОСТВАРУВАЊЕ НА ЦЕЛИТЕ НА ВНАТРЕШНАТА РЕВИЗИЈА ВО ЈАВНИОТ СЕКТОР, ПОДДРШКА НА НАДВОРЕШНИТЕ МЕХАНИЗМИ ЗА КОНТРОЛА, ЗГОЛЕМЕНА ТРАНСПАРЕНТНОСТ, ОТЧЕТНОСТ, ОДГОВОРНОСТ И, СЕКАКО: ПРОФЕСИОНАЛИЗМОТ, ИНТЕГРИТЕТОТ И ЕТИЧНОСТА

остварува својата заштитна функција. Токму од овие причини, финансиските истраги треба да претходат на криминалистичката истрага или да се одвиваат паралелно и додека со криминалистичката истрага ќе се прибираат докази за степенот на кривичната одговорност на лицето, финансиската истрага ќе биде насочена кон пронаоѓање и обезбедување докази за видот и висината на: приносите, имотот и имотната корист прибавени со коруптивни кривични дела (Б. Давитковски и др., *Антикорупциско право*, ОБСЕ, 2020).

Наместо заклучок

Борбата за спречување на корупцијата останува предизвик што треба да се совлада. Корупцијата е присутна, а судирот на интересите и непотизмот не се таргетираат соодветно. Не смееме да ги игнорираме податоците и перцепциите, но нужно е тие да се концептуализираат со-

гласно приликите и случувањата. Домашното законодавство е усогласено со меѓународните и европски документи за сузбивање на коруптивното однесување, но ефектите изостануваат, бидејќи не е доволно законската рамка да биде на задоволително ниво, туку е потребна нејзина: правилна, неселективна и ефективна имплементација. Имплементацијата претпоставува и постоење соодветни институционални и кадровски ресурси.

Неизбежен е впечатокот дека сме држава љубител на: стратешки документи, акциони планови и програми, но во нив секогаш не се наоѓаат мерливи индикатори заради погрешното доживување на мониторингот и евалуацијата, како контрола и санкција. Мониторингот и евалуацијата се механизми за добивање сознанија кои помагаат да се пристапи кон корекции, со цел: навремено, ефективно и целосно

исполнување на зацртаните стратешки цели. Индикаторите треба да мотивираат и поттикнуваат, а не да обесхрабруваат.

Во целиот контекст на борба против корупцијата погубно влијае етничката доминација и политичкото мешање во работата и именувањата во јавната администрација, што не смее да остане надвор од рамката за сузбивањето на корупцијата. Идните напори мора да продолжат во правец на: зајакнување на надзорот, институционално и персонално зајакнување на Државниот завод за ревизија, почитувајќи го системот на кариера, унапредување на условите за остварување на целите на внатрешната ревизија во јавниот сектор, поддршка на надворешните механизми за контрола, зголемена транспарентност, отчетност, одговорност и, секако: професионализмот, интегритетот и етичноста.

(Авторката е редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје – контакт: gordana2206@gmail.com)

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ЗА ВИСОКА (ПОЛИТИЧКА) КОРУПЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

БЕСА АРИФИ

ЗЕМЈИТЕ НА ЗАПАДНИОТ БАЛКАН МНОГУ ДОЛГО СЕ СООЧУВААТ СО ВИСОКА СТАПКА НА КОРУПЦИЈА КОЈА НАВЛЕГУВА ВО ПОРИТЕ НА ОПШТЕСТВОТО, НАЈЧЕСТО ПРЕКУ ПАРТИЗИРАЊЕ НА ДРЖАВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ КОИ МОЖЕ ДА ЈА ЗАРОБАТ ЗЕМЈАТА ДО ТАА МЕРА ШТО И ОСНОВНИТЕ ПРАВА НА ЧОВЕКОТ СЕ СУСПЕНДИРААТ. ТАКВАТА СИТУАЦИЈА БЕШЕ ВИДНА ОСОБЕНО ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, КОЈА ПРЕД САМО НЕКОЛКУ ГОДИНИ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ИЗВЕШТАИ БЕШЕ ОКАРАКТЕРИЗИРАНА КАКО „ЗАРОБЕНА ДРЖАВА“, ДРЖАВА ВО КОЈА ДРЖАВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ БЕА КОНТРОЛИРАНИ ОД СТРАНА НА ВЛАДЕЈАЧКАТА ПАРТИЈА, ДРЖАВА ВО КОЈА СЕ СЛУЧИ ЕДЕН ОД НАЈГОЛЕМИТЕ СКАНДАЛИ НА НЕЗАКОНСКО ПРИСЛУШУВАЊЕ ЗА КОЕ ДЕТАЛИТЕ УШТЕ СЕ РАЗОТКРИВААТ, ДРЖАВА ВО КОЈА СЛОБОДАТА НА МЕДИУМИТЕ БЕШЕ ОЦЕНЕТА СО МНОГУ НИСКИ ОЦЕНКИ

Вовед

„Корупцијата е канцер: канцер кој се храни со довербата на граѓанинот во демократијата, канцер кој го слабеа човечкиот инстинкт за иновации и креативност“ – рекол сегашниот претседател на САД, Џо Бајден. Корупцијата навистина функционира како канцер и не дозволува општеството и државата да напредуваат. Сите потфати се спречени да достигнат максимални резултати, економијата стагнира, квалитетот на животот опаѓа, мнозинството граѓани страда, а придобива само малубројна елита која знае да се движи во тие води кои гарантираат спокој и богатство за нив и мизерија за сите други. Корупцијата е причината што многу силни држави се распаднале, бидејќи таа, токму како канцерот, го труе општественото ткиво однатре, а кога ќе избие на површина во пошироки размери, тогаш е доцна за реакција,

исто како кога канцерот метастазирал и веќе ниту една хемотерапија не му помага на телото да се регенерира.

Римската империја, како една од најзначајните светски цивилизации, во нејзините последни години доживеала токму таков канцер. Историчарите ја истакнуваат улогата на постојаните напади на германските племиња кон оваа империја како една од причините за нејзиниот распад, но повеќето од нив се согласни дека главната причина за распадот, всушност, било внатрешното нефункционирање на остарениот робовладетелски систем и високата корупција на челниците, комбинирана со неспособноста за водење на државата на последните римски цареви. Слични се причините и најсоодветниот рецепт за распаѓање и на подоцнежни држави и федерации: комбинацијата на стар и/или нефункционален систем со висока корупција.

Земјите на Западниот Балкан многу долго се соочуваат со висока стапка на корупција којашто навлегува во порите на општеството, најчесто преку партизирање на државните институции кои може да ја заробат земјата до таа мера што се суспендираат и основните права на човекот, како што се: правото на живот, правото на слобода и правото на изразување. Таквата ситуација беше видна особено во Северна Македонија која пред само неколку години во меѓународните извештаи беше окарактеризирана како: „заробена држава“, држава во која државните институции беа контролирани од страна на владејачката партија, држава во која се случи еден од најголемите скандали на незаконско прислушување, за кое деталите уште се разоткриваат, држава во која слободата на медиумите беше оценета со многу ниски оценки, а што е парадоксално, во тие години, кога државата ја карактеризираа сите овие лоши оценки, индексот на перцепција за корупцијата во Извештајот на Transparency International беше многу подобар од поновите оценки на овој индекс.

Перцепцијата за корупција се гради во повеќе аспекти. Важен дел од таа перцепција е и начинот на кој кривичните дела кои се поврзуваат со корупција наоѓаат судска разрешница. Овој текст ќе се осврне токму на кривичната одговорност за високата корупција и на начинот како успехот во ефективното гонење на високите функционери кои се обвинети за злоупотреба на службената должност и овластување може да влијае во градењето на перцепцијата за корупција во едно општество.

Поимно определување

Поимот корупција е широк поим и опфаќа повеќе дејствија на извршување. Целта на овој труд не е да се дефинираат сите видови на корупција ниту, пак, да се осврне посебно на секоја коруптивна практика која е видна во општеството. Целта на овој труд е ограничена во неколку видувања во однос на тоа како се определува кривичната одговорност на извршителите на високи јавни и државни функции кои се појавуваат како обвинети и осудени за дела кои се поврзуваат со злоупотреба на службената должност.

Имено, во политичка корупција спаѓаат дела кои ги извршуваат високи политички функционери – носители на јавни функции кои им овозможуваат искористување на овластувањата и влијание, кои доколку се злоупотребат на нивните носители може да им донесат незаконска заработка од повеќе видови. Така, иако суштината на корупцијата се состои во злоупотреба на службената положба со цел да се достигне некаква материјална придобивка, во современата литература се смета дека злоупотребата на моќта што извира од власта со цел да се достигнат други придобивки, како, на пример, репресија на политичките опоненти и општа полициска бруталност, исто така претставува корупција. Други видови на политичка корупција вклучуваат: поткуп, непотизам, кронизам, незаконско влијание и посредување, итн.

Ваквите коруптивни практики што се изведуват од страна на лица кои се носители на јавни функции вообичаено имаат многу јасна цел. Во демократија власта се добива на слободни и непосредни избори. Корупцијата и коруптивните практики поврзани со политичката корупција имаат за цел воспоставување таков систем на врски преку кои една

КОРУПЦИЈАТА И
КОРУПТИВНИТЕ ПРАКТИКИ
ПОВРЗАНИ СО ПОЛИТИЧКАТА
КОРУПЦИЈА ИМААТ ЗА ЦЕЛ
ВОСПОСТАВУВАЊЕ ТАКОВ
СИСТЕМ НА ВРСКИ ПРЕКУ
КОИ ЕДНА ПАРТИЈА ЌЕ МОЖЕ
ШТО ПОДОЛГО ДА БИДЕ НА
ВЛАСТ, УПОТРЕБУВАЈЌИ
ГИ ДЕМОКРАТСКИТЕ
ИНСТИТУТИ, КАКВИ ШТО СЕ
ИЗБОРИТЕ И ГЛАСАЊЕТО,
А ОСИГУРУВАЈЌИ СЕ ДЕКА
ИСТИТЕ ТИЕ ИНСТИТУТИ ЌЕ
ФУНКЦИОНИРААТ СПОРЕД
НИВНОТО УПРАВУВАЊЕ. ВО
СУШТИНАТА НА ТОА ШТО ВО
СОВРЕМЕНИТЕ ПОЛИТИЧКИ
НАУКИ СЕ ПОДРАЗБИРА ПОД
НЕЛИБЕРАЛНИ ДЕМОКРАТИИ,
СТОЈАТ ТОКМУ ТАКВИ
ПОТФАТИ ЗА УПРАВУВАЊЕ
СО ИНСТИТУТИТЕ НА
ДЕМОКРАТИЈАТА, СО ЦЕЛ
МАЛУБРОЈНИ ГРУПИ
ЗДРУЖЕНИ ОД ИНТЕРЕС
ДА БИДАТ ШТО ПОДОЛГО
НОСИТЕЛИ НА ВЛАСТА И
ЕФИКАСНИ КОНТРОЛОРИ НА
ЦЕЛОКУПНАТА РЕАЛНОСТ ВО
ЕДНА ДРЖАВА

партија ќе може што подолго да биде на власт, употребувајќи ги демократските институти, какви што се изборите и гласањето, а осигурувајќи се дека истите тие институти ќе функционираат според нивното управување. Во суштината на тоа што во современите политички науки се подразбира под нелиберални демократии стојат токму такви потфати за управување со институтите на демократијата, со цел малубројни групи здружени од интерес да бидат што подолго носители на власта и ефикасни контролори на целокупната реалност во една држава.

Законското регулирање на кривичната одговорност за висока корупција во Кривичниот законик

Кривичниот законик на РСМ ги регулира во посебна глава делата против службената должност. Тука спаѓаат делата: Злоупотреба на службената должност и овластување (член 353); Повреда на чување на државната граница (член 353-а); Неизвршување наредба (член 353-б); Несовесно работење во службата (член 353-в); Проневера во службата (член 354); Измама во службата (член 355); Послужување во службата (член 356); Примање поткуп (член 357); Давање поткуп (член 358); Давање награда за противзаконско влијание (член 358-а); Примање награда за противзаконско влијание (член 359); Противправно стекнување и прикривање имот (член 359-а); Оддавање службена тајна (член 360); Злоупотреба на службена, државна или воена тајна (член 360-а); Фалсификување службена исправа (член 361) и Противзаконска наплата и исплата (член 362).

Во оваа широка лепеза на кривични дела за кои може да се сноси кривично-правна одговорност за дела кои директно се поврзуваат со корупција, казните варираат од парична казна, преку краткотрајни казни затвор, сè до подолги казни затвор, кои според законскиот максимум на оваа казна може да достигнат и дваесет години затвор. За основните казнени дела против службената должност, казните во принцип се состојат од затворска казна до три, или до пет години затвор. Исклучок прави делото Примање поткуп, каде што за основното казнено дело се изрекува казна затвор од четири, до десет години. Доколку со делото е прибавена поголема имотна корист, казната изнесува најмалку четири години затвор, додека, пак, доколку е прибавена значителна имотна корист, казната

изнесува најмалку пет години затвор (во двата случаја максимумот на казната е дваесет години затвор). И кај некои други дела против службената должност квалификуваните облици на делото добиваат казни кои може да го достигнат законскиот максимум на затворската казна.

Кај делата: Давање поткуп и Давање награда за противзаконско влијание, опфатена е и кривичната одговорност на правно лице коешто при извршување на овие казнени дела може да се казни со парична казна. Одговорноста на одговорно лице при правното лице кое ќе изврши казнено дело од оваа глава е опфатено со делата: Злоупотреба на службената должност и овластување; Несовесно работење во службата; Проневера во службата; Измама во службата; Примање поткуп; Давање поткуп и Фалсификување службена исправа. Имајќи предвид дека кога се работи за одговорност на правно лице во РСМ одговара паралелно и правното лице како такво и одговорното лице кај правно лице како индивидуа, може да се забележи дека кога се работи за кривични дела против службената должност, одговорноста на правното лице е маргинално поставена и се јавува единствено во неколку кривични дела, додека, пак, индивидуалната одговорност на одговорното лице кај правното лице повеќе е застапена.

Кога се работи за одговорноста на правните лица за овие дела, треба да се истакне уште еден важен проблем во однос на спроведувањето на овие законски одредби во праксата. Имено, во рамки на правните лица спаѓаат и политичките партии, во врска со кои често во медиумите се јавуваат сознанија за незаконско функционирање како и за нивно можно вклучување во извршувањето на кривични дела кои се поврзуваат, главно, со нивното финансирање. За жал, политичките партии, иако според законот се опфатени во концептот на правно лице, никогаш не се јавиле како субјект носител на кривична одговорност. Ваквата реалност придонесува тие да се сметаат за субјекти над законот, целосно ослободени од било каква кривична одговорност. Тие како да се целосно заштитени и не одговараат за нивните можни злодела. Имајќи предвид дека токму партизацијата на државните институции отсекогаш била суштински проблем во функционирањето на владеењето на правото во РСМ, воспоставувањето на одговорност за политичките партии, особено во моменти кога има индикации за нивно вклучување во извршување

тешки дела на организиран криминал, е суштинско за правилното функционирање на демократските институции.

Што се однесува, пак, до организираниот криминал, важна работа е фактот што за таков облик на криминал може да се сметаат и делата против службената должност. Имено, според членот 394 од Кривичниот законик на РСМ, создавањето на група или банда, што има за цел вршење на кривични дела за кои може да се изрече казна затвор од три години или потешка казна, претставува злосторничко здружување и се казнува со казна затвор од една, до десет години (порано ова дело се казнуваше со казна од една, до пет години). Имајќи предвид дека повеќето казнени дела против службената должност, а особено нивните потешки облици, се санкционираат со казни до пет години затвор или потешки казни, јасно е дека овие кривични дела, особено

кога се извршуваат во стек со дела од истата област или со други дела, може да претставуваат посебен облик на организиран криминал. За ова во РСМ веќе постои и судска пракса која допрва ќе се развива, имајќи ги предвид случаите на поранешното Специјално јавно обвинителство кои сега се гонат од страна на Јавното обвинителство за организиран криминал и корупција.

ПАРАДОКСАЛНО – ВО ВРЕМЕТО КОГА ТРЕБАШЕ ДА СЕ ВОСПОСТАВИ ВОНРЕДНО ТЕЛО ЗА ДЕЛА КОИ ДИРЕКТНО СЕ ПОВРЗУВААТ СО ПОЛИТИЧКА КОРУПЦИЈА, РМ БЕШЕ НА ЗАВИДНОТО ШЕЕСЕТО МЕСТО ВО ИНДЕКСОТ НА ПЕРЦЕПЦИЈА НА КОРУПЦИЈАТА НА TRANSPARENCY INTERNATIONAL. ВО ВРЕМЕТО КОГА ПО ФОРМИРАЊЕТО НА СЈО ДРЖАВНИТЕ ОРГАНИ ОДБИВАА ДА СОРАБОТУВААТ СО ОВА ОБВИНИТЕЛСТВО, УСТАВНИОТ СУД СЕ ПОТРУДИ ДА ВРАТИ НА СИЛА ШИРОКИ ЗАКОНСКИ ОДРЕДБИ ОКОЛУ ПОМИЛУВАЊЕТО ВРЗ ОСНОВА НА КОИ ПОДОЧНА ПРЕТСЕДАТЕЛОТ НА РЕПУБЛИКАТА ГИ ДАДЕ СКАНДАЛОЗНИТЕ ПОМИЛУВАЊА СО КОИ ГИ ПОМИЛУВА СИТЕ ОСОМНИЧЕНИ И НА ДРУГ НАЧИН ИНВОЛВИРАНИ ВО СЛУЧАИТЕ НА СЈО – ДРЖАВАТА ВОДЕШЕ ВО ИНДЕКСОТ ЗА ПЕРЦЕПЦИЈА НА КОРУПЦИЈАТА

Улогата на државните институции во гонењето на високата корупција

Во периодот 2006-2016 година, Република Северна Македонија помина низ тежок период во кој партизирањето на државните институции достигна кулминација. На некои од деталите на функционирањето на државата во тој временски период се осврна: процесот

на објавување на незаконско прислушуваните разговори, во кои јасно можеше да се увиди начинот на кој владејачката партија управуваше со државните институции; начинот на кој кронизмот и непотизмот функционираа низ судовите и другите институции и начинот на кој партијата на власт се справуваше со политичките опоненти, медиумите и делот од бизнис секторот кој не беше под нејзина директна контрола. Што е уште потрагично, целиот процес на објавување на прислушуваните разговори ја утврди вистината која сите некако ја знаеја, меѓутоа таа до тогаш не беше докажана – дека тајните служби без судски налог и на незаконски начин со години прислушувале над дваесет илјади граѓани на оваа земја, меѓу нив и: новинари, бизнисмени, политички опоненти, но и луѓе од власта и блиски соработници на тогашните највлијателни луѓе во државата.

По таквото скандалозно објавување, за жал, тогашните државни органи само потврдија дека објавеното беше точно. Јавното обвинителство за организиран криминал и корупција, коешто има надлежност да гони токму вакви дела, одби да ја изврши својата должност, а Државната комисија за спречување на корупцијата беше апатична и нефункционална. Во такви услови повторно политиката беше таа што интервенираше преку меѓународните сојузници. Така, преку Пржинскиот договор од 2015 година, беше формирано посебно тело – Специјално јавно обвинителство за гонење на делата кои произлегуваат од и/или се во врска со незаконското прислушуваните разговори, или, како ова тело популарно во јавноста се нарече СЈО.

Парадоксално – во времето кога требаше да се воспостави вонредно тело за дела кои директно се поврзуваат со политичка корупција, РМ беше на завидното шеесетто место во Индексот на перцепција на корупцијата на Transparency International. Во времето кога по формирањето на СЈО државните органи одбиваа да соработуваат со ова обвинителство, Уставниот суд се потруди да врати во сила широки законски одредби околу помилувањето врз основа на кои подоцна Претседателот на Републиката ги даде скандалозните помилувања (12 април 2016 година) со кои ги помилува сите осомничени и на друг начин инволвирани во случаите на СЈО – државата водеше во Индексот за перцепција на корупцијата.

Случувањата од тој временски период рефлектираат и во денешно време. Многу случаи од СЈО сè уште се пред судовите,

неколку од нив веќе стигнаа до разрешница, неколку се во процес на апелација, а други допрва чекаат пресуди во прв степен. Во меѓувреме, самото СЈО згасна во еден од најеклатантните случаи на корупција и трговија со влијание, каде што поранешната шефица на ова Обвинителство заврши во затвор токму за кривично дело на злоупотреба на службената должност и овластување, дури пред таму да стигнат главните обвинети кои таа ги гонеше. Важно е што со згаснувањето на СЈО не згаснаа и предметите кои се гонеа од страна на тоа Обвинителство, туку тие беа пренесени во Јавното обвинителство за организиран криминал и корупција каде што истите обвинители кои работеа на овие предмети во СЈО, продолжија да работат и успеаја да ги донесат тие предмети до судска завршница.

Денес, државните органи кои работат на спречување на висока корупција се многу поактивни во споредба со нивната улога во минатото. Јавното обвинителство за организиран криминал и корупција редовно води постапки и не одбива отворање на истрага за таквите случаи, како што се случуваше во минатото. Државната комисија за спречување на корупцијата е многу активна во обелодување на случаите на корупција од страна на јавните функционери. Медиумите се послободни и поактивни во известувањето околу високата политичка корупција. Судовите носат пресуди за високи јавни функционери со јасно одредени цели на генерална превенција во нивните образложенија. Претседателот на државата во поново време нема дадено помилување за било кој засегнат во случај на висока корупција. Во затвор се веќе неколку високи профили кои во минатото биле носители на високи јавни функции, како што се: поранешен министер за внатрешни работи, поранешен шеф на тајните служби и поранешна шефица на СЈО. Еден поранешен премиер и двајца поранешни службеници на тајните служби се во бегство. За нивното бегство сè уште не е воспоставена кривична одговорност во рамки на институциите што морале да ги спречат тие бегства. Ниту за обидот за бегство на поранешниот шеф на тајните служби сè уште не е воспоставена кривична одговорност.

Има уште многу други проблеми што се однесуваат на транспарентноста на работењето на јавните институции како и на работењето на носителите на високи јавни функции. За сите овие проблеми од исклучителна важност е да се воспостави функционален систем на владеење на правото и на контрола на властите. Но, тоа

е многу повозможно да се постигне во услови во кои невладиниот сектор е важен фактор во контролата на работењето на институциите, во кои медиумите се видно послободни во работењето и извештавањето, а судовите го имаат скршено мразот во изрекувањето на сериозни казни за сторителите на сериозни кривични дела, без разлика на нивната положба во општеството.

Издвоената судска практика во врска со гонењето на политичката корупција

Неколку случаи во поновата историја на правосудството во РСМ се посебно важни за ова тема и на нив ќе се осврнат следните параграфи на овој труд.

„Таргет-Тврдина“

Пресудата во прв степен за случајот „Таргет-Тврдина“ е многу важна од неколку аспекти. Во овој случај, кој популарно се вика „мајка на сите случаи“ на СЈО, се воспостави, засега во прв степен, кој, зошто и на каков начин прислушувал повеќе од 20.000 граѓани на ова земја. Во овој случај, на 12 обвинети им беа изречени вкупно 55 години затвор и 5 години условна осуда. Ова е случајот кој, засега во прв степен, потврдува дека поранешната Управа за безбедност и контраразузнавање го спроведувала масовното прислушување во земјата. Важна работа во овој случај е што на поранешниот шеф на тајните служби Кривичниот суд му изрече максимална казна на затвор за три дела сторени во стек: Злосторничко здружување, Злоупотреба на службена должност и овластување и Примање награда за противзаконско влијание. Од исклучителна важност е тоа што делата за кои се изречени сите овие казни се сметаат во оваа пресуда за дела од организиран криминал. Иако во прв степен, оваа пресуда докажува дека начинот на функционирање на власта во периодот 2008-2016 година беше мафиократски, со тоа што врхушката на политичката партија која беше на власт, управуваше со државните органи на тој начин што преку незаконско прислушување обезбедуваше доволно информации за да може незаконски да влијае со цел што подолго да остане на власт.

„Титаник“

Случаите „Титаник 1, 2 и 3“, исто така, посебно се важни, бидејќи се однесуваат на повеќе кривични дела на злоупотреба на

службена должност и овластување со цел да се организира изборен инженеринг и да се обезбеди победа на изборите на партиите кои биле на власт. Во „Титаник 1“ му се суди во отсуство на поранешниот премиер, кој е во бегство, како и на поранешната министерка за внатрешни работи, поранешниот министер за транспорт и врски и на други партиски функционери и други носители на јавни функции – за злосторничко здружување и изборни нерегуларности поврзани со злоупотреба на службената должност и овластување. Во „Титаник 2“ веќе има пресуда на Апелациониот суд, кој преку оваа пресуда ги врати на повторно судење поранешниот шеф на тајните служби, Мијалков, и претседателот на ДПА, Тачи, за кои дополнително се очекува пресуда по повтореното судење. Во „Титаник 3“ има првостепена пресуда за двајца функционери на ДУИ, кои

добија по 3 години и 6 месеци казна затвор за изборни нерегуларности. Предметите „Титаник 1, 2 и 3“, иако во целост сè уште немаат целосна судска разрешница, претставуваат важни предмети во кои се воспоставува дека политичката корупција опфаќа разни дела, меѓу кои и организирање на изборен инженеринг преку структура на злосторничко здружување, што уште еднаш докажува дека важен дел на високата политичка корупција е функционирањето според мафиократските правила на организиран криминал.

„Тенк“

Овој случај е меѓу првите случаи на поранешното СЈО кои добија судска разрешница. Во овој случај поранешната министерка за внатрешни работи доби казна затвор од шест години, која беше потоа намалена на четири години затвор. Казната ја доби за делото Злоупотреба на службената должност и овластување во врска со

„РЕКЕТ“ Е ЕДЕН ОД НАЈВАЖНИТЕ СЛУЧАИ СО ВИСОКА КОРУПЦИЈА ВО ПОНОВО ВРЕМЕ. ВО ОВОЈ СЛУЧАЈ, ПОРАНЕШНАТА ШЕФИЦА НА СЈО БЕШЕ ОСУДЕНА НА СЕДУМ ГОДИНИ ЗАТВОРСКА КАЗНА ЗА ЗЛОУПОТРЕБА НА СЛУЖБЕНА ДОЛЖНОСТ И ОВЛАСТУВАЊЕ, ВО СОИЗВРШИТЕЛСТВО СО БОЈАН ЈОВАНОВСКИ, КОЈ ДОБИ ДЕВЕТ ГОДИНИ ЗАТВОР. СЛУЧАЈОТ ПРЕТСТАВУВА ГОЛЕМО РАЗОЧАРУВАЊЕ ВО ЈАВНОСТА, БИДЕЈЌИ СЈО БЕШЕ ФОРМИРАНО ТОКМУ ЗА ДА ГОНИ ВИСОКА КОРУПЦИЈА. СЕПАК, ОВОЈ СЛУЧАЈ Е ИСКЛУЧИТЕЛНО ВАЖЕН ЗА ДА ВОСПОСТАВИ ПЕРЦЕПЦИЈА ДЕКА ДУРИ И НОСИТЕЛИ НА ЈАВНИ ФУНКЦИИ КОИ СЕ МНОГУ ВЛИЈАТЕЛНИ ВО ОПШТЕСТВОТО СЕГА, НЕ САМО ВО МИНАТОТО, МОЖЕ ДА БИДАТ ОСУДЕНИ. ОВА Е ВАЖНО ЗА ДА СЕ НАПРАВИ РАЗЛИКА СО МИНАТОТО, КОГА ВАКВИ ПРОФИЛИ СЕ ПОМИЛУВАА, А ДЕНЕС ЗАВРШУВААТ СО ПРЕСУДИ ЗА ЗАТВОРСКИ КАЗНИ

спорната набавка на службеното возило од над половина милион евра. Поранешната министерка беше осудена во улога на извршител на делото, додека, пак, нејзиниот тогашен шеф, поранешниот премиер, доби ефективна казна затвор од две години, избега од државата и доби политички азил во Унгарија. Поранешната министерка се наоѓа на издржување на казната, а таа доби и друга четиригодишна казна, исто така за Злоупотреба на службената должност во предметот „Таргет-Тврдина“. Тој, исто така, е многу важен случај заради високиот профил на осудените лица кои порано биле носители на највисоките јавни функции, а се правосилно осудени на затворски казни за дела кои претставуваат директна злоупотреба на тие функции.

„Рекет“

„Рекет“, исто така, е еден од најважните случаи поврзани со висока корупција во поново време во РСМ. Во овој случај, поранешната шефица на СЈО беше осудена на седум години затворска казна за Злоупотреба на службена должност и овластување, во соизвршителство со Бојан Јовановски, кој доби девет години затвор за Примање награда за незаконско влијание и за Перење пари. Целиот случај претставува големо разочарување во јавноста, имајќи предвид дека СЈО беше формирано токму за да гони висока корупција, а на крајот се случи токму шефицата на ова Обвинителство да биде осудена за дело на корупција. Сепак, од друга страна, овој случај е исклучително важен за да воспостави перцепција дека дури и носители на јавни функции кои се многу влијателни во општеството во сегашноста, не само во минатото, може да бидат осудени за кривични дела доколку има јасни докази за извршени кривични дела. Ова е посебно важен случај за да се направи разлика со минатото искуство, кога вакви профили се помилуваа, додека денес завршуваат со пресуди за затворски казни.

„27 април 2017 година“

Тргувајќи од фактот дека политичката корупција опфаќа и ситуации кога политичката моќ и власта се злоупотребуваат со цел да обезбедат подолго владеење на одредена политичка партија, случајот „27 април 2017 година“ е посебно важен. Во овој случај, 16 лица се осудени во прв степен, на вкупно 211 години затвор, за дело Терористичко загрозување на уставниот поредок и сигурноста. Иако на прв поглед ова дело не изгледа поврзано со дела

на корупција и коруптивни практики, сепак, станува збор за многу важна пресуда, бидејќи во неа судот утврди дека овие лица биле организирани од страна на носители на високи јавни функции да спречат мирен трансфер на власта по слободни и непосредни избори. Во врска со овој случај, за: поранешниот премиер, поранешниот претседател на Собранието, поранешни министри и поранешни службеници на тајните служби се води истрага за организирање на настаните од „27 април 2017 година“, кога се случи нападот во Собранието во кој беа повредени повеќе пратеници и новинари, а имаше обид за убиство за неколку од нив. Овој случај е важен за да се разјасни до која мера лица кои се сега веќе осудени за висока корупција за други дела, биле подготвени да направат сè за да останат на власт и на тој начин да обезбедат недопирливост и имунитет од кривична одговорност.

Предизвици

Конечната судската разрешница за предметите коишто се поврзуваат со висока политичка корупција во РСМ допрва треба да следи. Во таа насока, важно е да се споменат неколку предизвици кои може да влијаат во донесувањето на конечните пресуди во врска со овие случаи.

Застарување на делата

Кривичните дела кои се гонат во некои од предметите претходно водени од СЈО, се близу до застарување или се веќе застарени. Така, на пример, за третото дело за кое беше осуден поранешниот шеф на УБК, Мијалков, Примање награда за противзаконско влијание, за кое тој доби три години затвор, застапеноста настапи на крајот на февруари 2021 година, така што може да се очекува дека неговата општа казна за овој предмет ќе биде соодветно намалена во пресудата на Апелациониот суд, која допрва ќе следи. Треба да се истакне дека одложувањето на судските рочишта и враќањето на судењата од почеток беше општа карактеристика на случаите на СЈО, што придонесе и за застарување на некои од делата. Во сите овие случаи најчесто се работеше за дела против службената должност кои се казнуваат до пет години затвор и за кои се води скратена постапка по обвинителен предлог. Сепак, тие претставуваа големи судски потфати во кои се испитуваа голем број сведоци и се изведуваа бројни материјални докази. Оттука, правно-формалните

пречки од типот на застареност во неколку случаи може да бидат клучни во воспоставувањето на правда во тие предмети.

Кривична одговорност за пропустите во постапките

Во постапката за предметот „Тенк“, поранешниот премиер беше осуден на две години ефективна казна затвор. Меѓутоа, тој одлучи казната да не ја издржи и побегна од државата, барајќи политички азил во Унгарија, кај неговиот истомисленник Орбан. Иронично, тој се повикува на политички прогон и ги споредува судењата против него со Нирнбершките судења во кои беше воспоставена кривична одговорност за предизвикувачите на Втората светска војна. Тој наратив на политичко мотивирано гонење на победниците над губитниците е теорија која има за цел да го оцрни токму обидот за воспоставување на правда по десет тешки години во кои таа функционираше селективно. Во овој процес на „обелување“ на лицето

ВОСПОСТАВУВАЊЕТО ПРАВДА ВО ДРЖАВА КОЈА УШТЕ СЕ СПРАВУВА СО ПОСЛЕДИЦИТЕ НА ДЕСЕТГОДИШНО ФУНКЦИОНИРАЊЕ КАКО НЕЛИБЕРАЛНА ДЕМОКРАТИЈА Е ГОЛЕМ ПРЕДИЗВИК И МОЖЕ ДА НАЛИКУВА НА НЕВОЗМОЖНА МИСИЈА. СЕПАК, ДОКОЛУ ПОСТОИ ВОЛЈА ВО ДРЖАВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ ТОА ДА СЕ НАПРАВИ, ПРЕСВРТОТ НЕ Е САМО МОЖЕН, ТУКУ Е И НЕОПХОДЕН. ВОСПОСТАВУВАЊЕТО ПРАВДА ВО ОПШТЕСТВО КОЕШТО Е ПОЛИТИЧКИ ПОДЕЛЕНО И КАДЕ ПРАВДАТА ДОЛГО НЕ ФУНКЦИОНИРАЛА И БИЛА СЕЛЕКТИВНА Е УСЛОВ БЕЗ КОЈ НЕ МОЖЕ НИТУ ДА СЕ ПОМИСЛИ ДЕКА ЕДЕН ДЕН МОЖЕ ДА ЖИВЕЕЕМО ВО ДРЖАВА ВО КОЈА ПРАВДАТА ФУНКЦИОНИРА И СТОРИТЕЛИТЕ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА СЕ КАЗНУВААТ, БЕЗ РАЗЛИКА НА НИВНАТА ОПШТЕСТВЕНА ПОЛОЖБА И ПОЛИТИЧКА ФУНКЦИЈА

на правдата во оваа држава мошне е важно воспоставувањето на одговорност за пропустите коишто беа видени во вакви високо-профилни случаи. Во таа смисла, да не заборавиме дека од воспоставувањето на правдата успеаја да избегаат поранешниот премиер и двајца високи службеници на УБК, додека, пак, поранешниот директор на УБК, најверојатно се обиде да избега, но потоа беше принуден да се врати и да се соочи со казната која му следи. За вакви пропусти мора да се воспостави кривична одговорност, која за жал, за сега недостасува.

Ехото на помилувањата

Помилувањата дадени од поранешниот претседател Иванов на 12 април 2016 година, сè уште се слушаат како ехо во нашите судници, но и во судницата на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП), кој треба да одлучи по предметите кои обвинетите од СЈО ги иницирале пред овој

суд со цел да докажат дека биле осудени за дела за кои порано им било изречено помилување. Ова е многу сензитивен момент кој ќе се рефлектира во праксата на ЕСЧП во однос на важноста на помилувањето дадено во време на активна кривична постапка. Одлуката на ЕСЧП ќе биде децидна за конечниот правен исход на сите овие предмети, а е спорно во однос на својата природа (повеќе наликуваше на амнестија, отколку на помилување), како и во однос на непостојна правна основа (непостоењето во правниот поредок на членот 11 на Законот за помилување). Сепак, треба да се има предвид дека ЕСЧП не одлучува мериторно за предметите ниту, пак, за вината на обвинетите во тие предмети. Тоа го прават домашните судови коишто одлучуваат мериторно за нив. ЕСЧП одлучува за можното прекршување на човековите права гарантирани со Европската конвенција за човековите права во тие постапки, што има формално-правна важност за конечниот исход на предметите. Меѓутоа, вината за тие предмети не се воспоставува пред ЕСЧП, туку ќе биде конечно воспоставена со правосилните пресуди кои, евентуално, ќе наоѓаат дека тие лица се одговорни за злоупотреба на службена-та должност и за низа други дела. Воспоставувањето на материјална одговорност во таа насока е важен момент во гонењето на високата политичка корупција во оваа држава.

Заклучок

Гореспоменатите случаи се само дел од поширокиот опус на предмети коишто допрва чекаат судска разрешница или се во второстепени постапки или, пак, осудените се наоѓаат на издржување на казните. Воспоставувањето правда во предметите коишто беа иницирани пред, речиси, шест години преку објавувањето на незаконско прислушуваниите разговори, чие гонење започна во СЈО и продолжи во Јавното обвинителство за организиран криминал и корупција, е важен момент во воспоставувањето на пракса на ефективно кривично гонење на високата политичка корупција во РСМ. Во сите овие предмети се гонат, или веќе се осудени, лица кои биле носители на големата моќ која доаѓа од власта, која многу често знаеше да биде и апсолутна и да контролира сè – од кариерите на новинарите, до приватните животи на политичките опоненти. Тие луѓе чии имиња во минатото многумина се плашеа да ги изговорат и кои порано се сликаа на ексклузивни елитни настани, сега

се чести посетители на судовите и често се сликаат во обвинителна клупа чекајќи ги пресудите кои најчесто се однесуваат на дела на злоупотреба на службена должност.

Воспоставувањето правда во држава којашто уште се справува со последиците на десетгодишното функционирање како нелиберална демократија е голем предизвик и често може да наликува на невозможна мисија. Сепак, доколку постои волја во државните институции тоа да се направи, пресвртот не е само возможен, туку е и неопходен. Воспоставувањето правда во општество кое е политички поделено и во кое правдата долго време не функционираше и била селективна е услов без кој не може ниту да се помисли дека еден ден може навистина да живееме во држава во која правдата функционира и сторителите на кривични дела се казнуваат, без разлика на нивната општествена положба и политичка функција.

(Авторката е вонреден професор по кривично право и криминологија на Правниот факултет при Универзитетот на Југоисточна Европа, каде истовремено е проректор за истражувања и меѓународна соработка. Таа е надворешен советник за правни прашања на Претседателот на РСМ, член на Советот за следење на реформите во правосудството, како и член на повеќе работни групи за подготвување на закони од областа на кривичното право при Министерството за правда. Член е на Управниот одбор на Хелсиншкиот комитет за човекови права)

ПРЕВЕНЦИЈА, ДЕТЕКТИРАЊЕ И СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА (МЕЃУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ)

МАРГАРИТА ЦАЦА НИКОЛОВСКА

ДЕТЕКТИРАЊЕТО И ПРЕПОЗНАВАЊЕТО НА КОРУПЦИЈАТА, И ПОКРАЈ ТОА ШТО Е МНОГУ ВАЖНО, СЕПАК, НЕ Е ДОВОЛНО ЗА БОРБА ПРОТИВ НЕА. НЕ Е ДОВОЛНО НИТУ ПРЕЗЕНТИРАЊЕ НА ИНСТРУМЕНТИТЕ ЗА НЕЈЗИНОТО ПРЕПОЗНАВАЊЕ И ПОНАТАМУ ЗА БОРБА ЗА НЕЈЗИНОТО СУЗБИВАЊЕ. НАЈВАЖНО Е, ПОКРАЈ ОВА, ДА ПОСТОИ ГОЛЕМА ВОЛЈА ЗА ТАКВА БОРБА ВО ДРЖАВАТА. ТАА ЌЕ СЕ ТЕМЕЛИ НА ПРАВНАТА РАМКА КОЈА ЈА ОБЕЗБЕДУВА ДРЖАВАТА ВО СОГЛАСНОСТ СО СИТЕ МЕЃУНАРОДНИ ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ ПРЕДВИДЕНИ КАКО ОБВРСКА ЗА НИВНО ПРЕЗЕМАЊЕ ОД НАЦИОНАЛНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

Вовед

Корупцијата како појава е распространета секаде низ општеството. Таа претставува опасен инструмент за остварување на желби и побуди реализирани преку незаконски постапки. Често пати се користат одредени позиции во општеството и колку е повисока позицијата, толку и корупцијата може да биде пообемна и пораспространета. Секако дека и обемот на остварување на одредена желба, добивка и побуда игра улога во карактерот и големината на корупцијата. Таа е кривично дело коешто најчесто се остварува со одредена злоупотреба на службената положба. Колку пропишаните казни за сторената злоупотреба, а со тоа и

коруптивните дејства делуваат на ова поле, е прашање коешто секогаш не дава соодветен одговор. Ваквиот заклучок се темели на тоа што, иако се изрекуваат казни, очигледно дека тие, генерално гледано, не делуваат ниту превентивно, ниту поучно.

Корупцијата како појава егзистира, во некои земји се проширува и зголемува, некаде опстојува на исто ниво, а некаде успешно се прикрива. Секако, постојат и земји во кои е на ниско ниво, но за

целосно исчезнување мислам дека не може да стане збор. Уште повеќе што коруптивните дејства не се извршуваат само преку трансфер на пари што може да биде преку банки или други институции или лично на рака. А тоа, и кривичните дела перење на пари или дејства на конфликт на интереси, се блиски и се дел од корупцијата. Со еден збор, разноликоста на можната корупција во исто време претставува голем проблем во успешната борба против неа.

Меѓународната заедница, преку меѓународните тела и инструменти ја детектираат корупцијата како појава и укажуваат на разни можности за борба против неа. Ваквите состојби даваат правна подлога на националните држави да ја презентираат и установуваат својата активност, да ја детектираат корупцијата и соодветно да се борат против неа. Справувањето со корупцијата е долга и макотрпна борба која секогаш не завршува успешно. Затоа е потребно таа борба да биде континуирана и да не биде обесхрабрувачка. Можноста корупцијата да се одвива истовремено во повеќе земји за одредената подобност или вид на добивка значи и вовлекување на меѓународен елемент, нешто што борбата ја прави многу потешка и оневозможува секогаш успех.

Од друга страна, пак, ваквиот неуспех, како и неуспехот исклучително на националното ниво, ја отвора можноста за поголем развој на корупцијата. Не ретко во ваква ситуација желбата и потребата за борба против корупцијата знае да се намалува, што, секако, не е позитивна и нагорна насока за сузбивање на корупцијата. Остварувањето успех преку коруптивно дејство е предизвик кој го минимизира и уништува квалитетот во дадената сфера (без знаење и квалитет се одлага до одредена позиција) и ја уништува можноста за борба против неа.

Детектирањето и препознавањето на корупцијата, и покрај тоа што е многу важно, сепак, не е доволно за борба против неа. Не е доволно ни презентирање на инструментите за нејзиното препознавање и понатаму за борба за нејзиното сузбивање. Најважно е, покрај ова, да постои голема волја за таква борба во државата. Таа ќе се темели на правната рамка што ја обезбедува државата во согласност со сите меѓународни правни инструменти предвидени како обврска за нивно преземање од националните институции.

Секако, државите се во позиција сами да ја организираат таа борба во рамките на своите правни системи, но како што покажува

практиката, тоа не е доволно. Соработката со други земји и со меѓународните институции овозможува посигурен ефикасен и поефективен успех на ова поле. Успехот е резултат на ваквата соработка кој ќе ја прикаже позитивната страна на ваквата соработка, не само во сузбивање на корупцијата, туку и во казнување на учесниците. Едукативниот елемент којшто произлегува од самото казнување, во секој поглед произведува одреден ефект кој се презентира низ сите земји. Ефектот е одреден, меѓутоа значаен во оваа борба. Заради тоа соработката и користењето на меѓународните инструменти и активното учество во креирањето на такви инструменти е од големо значење.

Корупцијата низ призмата на меѓународните документи и инструменти

Националната правна рамка колку што е резултат на преземањето од интернационалните институции, стандарди и правна регулатива, толку е и резултат на состојбите во поедини држави. Потпишувањето и ратификувањето на меѓународните документи е сериозен знак за желба за борба против корупцијата, но ефективното прикажување на волја преку нејзиното практично имплементирање на позитивни резултати од работата е најбитно. Во оваа насока е и Конвенцијата на ООН против корупција, усвоена на 31.10.2003 година, а ратификувана од страна на нашата држава на 26.3.2007 година¹, во која се искажува загриженост од постоење на корупција која предизвикува: закана за стабилноста и безбедноста, проблеми кај демократските и морални вредности, правдата и опасност за развој на правната држава. Загрозеноста се искажува и заради поврзаноста на корупцијата со други форми на високо организиран криминал, инволвираноста на значителен имот, што е и закана за секаква стабилност на државата, особено политичката, како и за траен развој на овие држави.

Во преамбулата на оваа Конвенција, која е нејзин важен дел, се потенцира и убеденоста дека корупцијата е транснационален феномен што ги напаѓа сите општествени и економски дела и дека во борбата против корупцијата е потребна меѓународна соработка со глобален мултидисциплинарен пристап. Техничката помош за

¹ Указ за прогласување на Законот за ратификација на конвенцијата на Обединетите нации против корупцијата: „Службен весник на Република Македонија“, бр. 37/07

јакнење на капацитетите на државата е потребна за ефикасна борба и превенција против корупцијата која доведува и до лично богатење што штети на: демократските институции, националните економии и правната држава. Се поздравува и зема предвид работењето на меѓународните органи, инструменти и документи за борба против корупцијата, а се почитуваат и гаранциите предвидени со законите за кривичните постапки како и законите на граѓанските и управните постапки коишто се однесуваат за сопственичките права. Сè на што се повикуваат Обединетите нации во Конвенцијата и во нејзината преамбула понатаму, е разработено во самата Конвенција против корупцијата на детален јасен и разбирлив јазик и начин. Дадена е можност секоја држава да презема дејства за примена на оваа Конвенција. Доколку државите не успеат во настојувањето да ги решат споровите со толкувањето и примената на Конвенцијата по пат на преговори, дадена е можност тоа да се направи со поведување постапка пред Меѓународниот суд на правдата, во кој ќе се применува неговниот статут.

Потребно е да се потенцира дека оваа Конвенција предвидува и механизми за нејзина примена со цел да се подобрат капацитетите на државите за остварување на целите утврдени во неа и за јакнење на државните соработки и за унапредување и следење на примената на овој механизам. Реализацијата се остварува со формирање на конференција на државните страни. Оваа Конвенција може да формира механизам или орган за олеснување за нејзината примена. Овој документ за унапредување и зајакнување на мерките за сузбивање на корупцијата, со оглед на неговата содржина, служи како основна рамка за дејствата што државата треба да ги преземе и да го организира целосно своето дејствување во оваа борба.

ИМАЈКИ ГО ПРЕДВИД ГОЛЕМИОТ ОБЕМ НА МЕЃУНАРОДНА ЛЕГИСЛАТИВА КОЈАШТО Е ОСНОВА И ЗА НАЦИОНАЛНИТЕ ЛЕГИСЛАТИВИ, ЗА ТАА ЦЕЛ Е ПОТРЕБНО ДА СЕ ПРЕЗЕНТИРА И НАЦИОНАЛНАТА ПРАВНА РАМКА НА БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, А ТОА ПРВЕНСТВЕНО Е ЗАКОНОТ ЗА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА И СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ. СПОРЕД ГРЕКО, КОРУПЦИЈАТА СЕ СМЕТА ЗА СЕРИОЗЕН ПРОБЛЕМ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, КАДЕ СЕ ЈАВУВА ПОТРЕБА ОД ЗАЈАКНУВАЊЕ НА МОЖНОСТИТЕ НА ДРЖАВАТА ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ОСОБЕНО ВО ОДНОС НА: ТРАНСПАРЕНТНОСТА, ИНТЕГРИТЕТОТ И ОДГОВОРНОСТА НА ЈАВНИТЕ СЛУЖБЕНИЦИ И ИНСТИТУЦИИ

Покрај оваа Конвенција на ООН против корупцијата, постојат и други правни акти – на Советот на Европа, како меѓународно тело во кое влегуваат: казнена конвенција за корупција, граѓанска конвенција за спречување на корупција, 20 водечки принципи за борба против корупција, Резолуција 90 (7) за формирање на група земји за корупција (ГРЕКО), Препорака бр. Р2000(10) за Кодексот на однесување на јавните службеници, акти на ЕУ, како и акти на Организацијата за економија и развој, која се состои од разни препораки, конвенции, резолуции и слично.

Имајќи го предвид големиот обем на меѓународна легислатива која што е основа и за националните легислативи, потребно е да се презентира и националната правна рамка на борбата против корупцијата, а тоа првенствено е Законот за спречување на корупција и судирот на интереси. Според ГРЕКО, корупцијата се смета за сериозен проблем во Република Северна Македонија, каде се јавува потреба од зајакнување на можностите на државата во борбата против корупцијата, особено во однос на: транспарентноста интегритетот и одговорноста на јавните службеници и институции. Откако стана членка на ГРЕКО – октомври 2000 година, нашата држава помина низ пет круга на проценка. Првиот круг на проценка започна во март 2002 година, вториот во декември 2004, третиот круг во септември 2009 година, четвртиот во мај 2013 година и петтиот круг започна во јануари 2017 година.

Во моментов, особено значаен и актуелен е Петтиот круг на проценка, кој ГРЕКО го објави на 22 март 2019 година, во кој се доставени вкупно 23 препораки, од кои 9 се однесуваат на централната власт, додека, пак, 14 на агенциите за спроведување на законите. Врз основа на дадените препораки се оценува ефективноста на законодавната рамка на државата во спречување на корупцијата во однос на лицата на кои им се доверени највисоките извршни функции (министри, државни секретари и политички советници), припадниците на полициските сили и Бирото за јавна безбедност. Во Извештајот ГРЕКО детектира слабо и селективно спроведување на законите и политиките во практика, од причина што не е доволно законите да звучат добро на хартија, потребно е да можат да се имплементираат и да покажат ефикасни решенија кои ќе ја намалат корупцијата во државава. Од таа причина, ГРЕКО цени дека има потреба од подобрување на системот на редовно следење, со цел

да се оцени спроведувањето на поединечните мерки на Државната програма за репресија на корупцијата и да се прошири процената на ризикот на интегритетот надвор од функционерите и персоналот, со цел да се опфатат службениците, како што се личните советници и надворешните соработници.²

Од погоре изнесеното може да се заклучи дека целта на овој Извештај е да ја процени ефективностa на мерките на Република Северна Македонија со цел за спречување на корупцијата и промоција на интегритетот кај централната власт (највисоките извршни функции) и органите за спроведување на законите. Извештајот содржи критичка анализа на постојната ситуација, а наедно упатува и соодветни препораки на државата, чија цел е подобрување на состојбата.

Корупцијата низ призмата на новиот Закон за спречување на корупција и судирот на интереси

Како што е погоре наведено, корупцијата како феномен е присутна во сите држави, без оглед на нивното уредување, механизмите за превенција за нејзино сузбивање. Единствената разлика меѓу државите кои имаат повисок степен на корупција од оние другите со низок степен, се состои во вистинската волја за борба против корупцијата, интегритетот на лицата кои се во првите линии во сузбивањето на корупцијата и суштинска имплементација на законските одредби кои ја тангираат корупцијата.

Корупцијата отсекогаш претставувала горлив проблем за нашата држава кој се провлекува од нејзиното осамостојување во 1991 година, па сè до софистицираните форми на висока корупција за кои и денес сè уште нема судски завршници.

Законската рамка за спречување на корупцијата во Република Македонија за првпат е воспоставена со Законот за спречување на корупцијата,³ кој е донесен во 2002 година и врз чија основа таа година е формирана Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК). Со Законот се уредени мерките и активностите за

2 ГРЕКО, Петти круг на процена – Спречување на корупцијата и промовирање на интегритетот кај централната власт (највисоките извршни функции) и органите за спроведување на законот GrecoEval5Rep(2018)7, 22 март 2019 година

3 Закон за спречување на судир на интереси: „Службен весник на Република Македонија“, број 70/07, 114/09, 6/12 и 153/15

спречување на корупцијата во вршењето на: власта, јавните овластувања, службената должност и политиката, мерките и активностите за спречување на корупцијата при вршењето работи од јавен интерес на правните лица сврзани со остварувањето на јавните овластувања, како и мерките и активностите за спречување на корупцијата во трговските друштва. Во 2007 година е донесен Законот за спречување на судирот на интереси, кој проблематиката поврзана со судирот на интереси, што дотогаш беше само парцијално опфатена во Законот за спречување на корупцијата, ја разработува посуштински, воспоставувајќи механизми за нејзино поефикасно третирање.

Доколку се направи ретроспектива на Законот за спречување на корупцијата може да се увиди дека овој закон досега претрпел седум измени и дополнувања на текстот, додека, пак, Законот за спречување на судирот на интереси е изменет трипати. Од сите измени на законската рамка којашто ја тангира корупцијата се издвојува променетиот статус на членовите на ДКСК, кои од 2010 година согласно законот, својата функција ја извршуваат како вработени лица во оваа институција.

Досегашната имплементација на Законот за спречување на корупцијата и Законот за спречување на судирот на интереси се покажа неефективна во пракса, а тоа најмногу се должи на изборот и составот на ДКСК, како и недостигот од непристрасност на членовите на ДКСК, нетранспарентноста на оваа институција, а со тоа и ниската стапка на постапувања во случаи на испитување на можни коруптивни дејства и нивна детекција. Овие недостатоци беа нотирани и од страна на меѓународната заедница во извештаите коишто се однесуваат на напредокот на државата, како и од потребата за порешителна борба против сите форми на корупција. Во Извештајот на Европската комисија се забележува дека за ДКСК имплементирањето политика од значење за превенција на корупцијата сè уште претставува предизвик и дека е потребно зајакнување на ефикасноста и независноста во нејзиното работење. Понатаму, Европската комисија укажува на потребата од реформа во антикорупциската институционална рамка, за што е потребно подобрување на законската регулатива.⁴

Имајќи го предвид горенаведеното, новиот Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси (ЗКСИ), донесен во

4 Извештај за напредокот на Република Македонија од 2018 година

2019 година, обединува материја од два закона, односно од Законот за спречување на корупцијата и Законот за спречување на судирот на интереси – според дадените препораки од ГРЕКО (Група на држави во борбата против корупцијата). Законот ја дефинира корупцијата како *„злоупотреба на функцијата, јавното овластување, службената должност или положба за остварување на корист, директно или преку посредник, за себе или за друг“*. На овој начин, дефиницијата за корупцијата кореспондира со онаа дефиниција што е предвидена во ЕУ-acquis, односно во директивите коишто ја регулираат антикорупциската материја. Воедно, со цел зајакнување на правната и институционална антикорупциска рамка, Законот ги детерминира начелата на: законитост, интегритет, еднаквост, јавност и заштита и одговорност.

Најзначајна новина во овој Закон е специфичниот модел за избор на членовите на ДКСК, кој за првпат е воспоставен при изборот на вакви тела во Република Северна Македонија, како и изменетата структура на членовите на ДКСК со воведување на административна селекција и спроведување на интервју. Со Законот се предлагаат јасни услови за престанок на мандатот и разрешување на претседателот и членовите на ДКСК, како и нивна функционална и финансиска самостојност од причина што Комисијата самостојно ќе одлучува за начинот на распределување на одобрените средства од Собранието. За таа цел, ЗКСИ во своите одредби предвидува заштита на лицата коишто работат на спречување на корупцијата со цел ефикасно извршување на нивните овластувања и должности, при што врз нив не смее да се врши притисок во работата или во преземањето на конкретни дејства (член 43).

Функционалната самостојност на ДКСК значи можност за прибирање на податоци и информации од надлежни институции, правни и физички лица, заради целосно утврдување на фактичката состојба, вклучително и пристап до 17 бази на податоци. Ова значи дека законодавецот ѝ дава одврзани раце на Комисијата да испитува и отвора предмети од корупција. Сега, останува да се видат резултатите од имплементацијата на Законот во пракса, како и дали таа „слобода“ дава позитивни резултати коишто ќе се видат преку намалување на корупцијата во државата.

Ваквата потреба се наметна како резултат на неефективноста на поранешниот состав на ДКСК да обезбеди ефикасна борба против

корупцијата како и наводите за ненаменско трошење на буџетските средства во Комисијата. Тоа беше обелоденето на 1 март 2018 година, врз основа на забелешките од внатрешниот ревизорски извештај, по што Основното јавно обвинителство Скопје оформило предмет по допрен глас за трошењето на буџетските средства од страна на членовите на ДКСК. Следствено на тоа, членовите на ДКСК си поднесоа оставки од своите функции, а потоа беа разрешени од страна на Собранието. Како резултат на горенаведеното, борбата против корупцијата замре на подолг временски период во кој ДКСК беше нефункционална. Од таа причина се јави потреба од дефинирање на ова тело во новиот Закон со кој ќе се овозможи: квалитетна, функционална, ефикасна и истрајна комисија во борбата против корупцијата.

Ризикот од корупција vis á vis коруптивните дејства

Кога зборуваме за преземање конкретни дејства со цел спречување на коруптивни акти, законодавецот го дефинира ризикот од корупција како: „кој било вид внатрешна или надворешна слабост или постапка која претставува можност за појава на корупција во рамките на државните органи, јавните претпријатија и други институции од јавниот сектор и кој ги вклучува прашањата за судир на интереси, неспојливост на функции, примање подароци и други нелегални плаќања, лобирање, недостаток на систем за заштита на укажувачи, измами, несоодветно користење на овластувањата, дискрециони овластувања, финансирање на политички партии и кампањи спротивно на закон, тргување или недозволено користење на информации, транспарентност на постапки и документи и други прашања од значење за интегритетот“ (член 8, став 6 од ЗСКСИ).

СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ СЕКОГАШ СЕ ПРОВЛЕКУВАЛ ВО МАКЕДОНСКАТА АНТИКОРУПЦИСКА МАТЕРИЈА, ИАКО ЧЕСТО БИЛ ЗАПОСТАВУВАН ЗА СМЕТКА НА ОСТВАРУВАЊЕТО НА ОДРЕДЕНИ ИНТЕРЕСИ ИЛИ МОЖНИ КОРУПТИВНИ ДЕЈСТВА. ИАКО СЕКОЈА МАНИФЕСТАЦИЈА НА КОРУПТИВНО ПОСТАПУВАЊЕ ТРЕБА ДА БИДЕ ПРОСЛЕДЕНА СО КРИВИЧЕН ПРОГОН, ПОСТОЕЊЕТО НА СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ, СЕПАК, Е СИТУАЦИЈА ШТО ЧЕСТО СЕ СЛУЧУВА НЕЗАВИСНО ОД ВОЛЈАТА НА ПОЕДИНЕЦОТ. СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ СЕКОГАШ НЕ ЗНАЧИ ДЕКА ПОСТОЈАТ НЕЗАКОНСКИ АКТИВНОСТИ. НО, ЈАСНО Е ДЕКА СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ ЧЕСТО ПРЕТСТАВУВА ТЕРЕН ШТО ВОДИ КОН КОРУПЦИЈА. ОТТАМУ, РАЗВОЈОТ И ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА НА СИСТЕМ ЗА НАВРЕМЕНО РЕАГИРАЊЕ И УПРАВУВАЊЕ СО СИТУАЦИИТЕ НА СУДИР НА ИНТЕРЕСИ Е ОД СУШТИНСКО ЗНАЧЕЊЕ

Оттука, може да се констатира дека индикативната рамка за ризикот од корупција е широко поставена со цел да опфати што е можно повеќе појави на корупција и коруптивни форми. Од таа причина, законодавецот не ги нормира коруптивните дејства, бидејќи голем дел од нив можат да потпаднат во ризиците на корупција, додека, пак, останатиот дел може да биде резултат на нови форми на корупција и коруптивни дејства кои законот како такви не ги детерминира и не ги препознава, што не значи дека тие не постојат и не можат да создадат проблеми во секојдневниот живот. Кривичниот законик ги уредува кривично-правните аспекти од извршените дела во кои постојат коруптивни елементи, како што се: неовластено примање и давање на подароци, примање и давање на поткуп, злоупотреба на службената положба за прибавување корист, како и примање и давање награда за противзаконско влијание. Останатите коруптивни дејства можат да се лоцираат и во други закони како, на пример: Законот за јавни набавки, Законот за заштита на укажувачи, Законот за локална самоуправа, и други.

Иако најголемиот дел од коруптивните дејства се поврзани со остварување на финансиска (парична) корист има и такви дејства кои потпаѓаат под корупција, но не засегаат остварување на парична добивка, туку корупцијата се поврзува со влијание со цел остварување на некој интерес. Така, на пример, во сивата корупција овие коруптивни дејства се на самата граница меѓу правото и неказнивоста. Тука влегуваат: непотизмот, кронизмот и политичката патронажа. Непотизмот претставува коруптивно однесување поврзано со вработување и/или унапредување блиски роднини во државната и јавната администрација.⁵ Кога зборуваме за непотизмот, мора да потенцираме дека не секогаш непотизмот може да значи и коруптивно однесување. Во државите кои имаат висок степен на корупција, непотизмот, и покрај тоа што е правно санкциониран, не значи дека е и неморален за голем број од населението. Од ова сфаќање не е исклучок и нашата држава каде непотизмот е скоро секогаш претставен како злоупотреба на службена или на политичка и друга моќ со цел доведување на роднини на функционери на позиции кои не кореспондираат со нивното: образование, претходно работно искуство и слични други квалификации. Доколку се

⁵ Пецова Илиеска Лилјана, Бабаноски Кире и Јаневска Делева Ана. Прирачник за наставници во средно образование за изучување на темата, борба против корупција. Институт за демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје, 2020 година

исполнат сите критериуми коишто се потребни за ангажирање на одредено лице на конкретна позиција, тогаш не би можеле да зборуваме за непотизам, бидејќи во такви услови, лицето само заради одредени роднински врски се дискриминира и му се оневозможува уживање на уставното гарантирано право на работа.

Кронизмот е слично коруптивно однесување како и непотизмот, додека, пак, политичката патронажа претставува коруптивно однесување кое е насочено кон вработување и/или унапредување на партиски членови на високи позиции во јавната администрација. Сепак, кај политичката патронажа преовладува елементот на партиска припадност кој е тешко да се диференцира од поседувањето на други образовни и работни квалитети, од причина што политичката патронажа е сеприсутна на сметка на квалитетот и е најизразена во државите кои имаат висок индекс на перцепција на корупцијата.

Доколку се сузбијат негативните последици од непотизмот, клиентелизмот и кронизмот ќе се овозможи транспарентност на постапките за вработување во јавниот сектор, а со тоа ќе се намали корупцијата која произлегува од овие дејства и постепено ќе се врати довербата во институциите, што би резултирало со чекор напред во борбата против корупцијата.

Судирот на интереси како показател на нивото на корупција

Судирот на интереси секогаш се провлекувал во македонската антикорупциска материја иако често пати бил запоставуван за сметка на остварување на одредени интереси или можни коруптивни дејства. Иако секоја манифестација на коруптивно постапување треба да биде проследена со кривичен прогон, постоењето на судирот на интереси, сепак, е ситуација што често се случува независно од волјата на поединецот. Судирот на интереси не секогаш значи дека постојат незаконски активности. Но, јасно е дека судирот на интереси често претставува терен што води кон корупција. Оттаму, развојот и имплементацијата на систем за навремено реагирање и управување со ситуациите на судир на интереси е од суштинско значење.⁶ Воедно, судирот на интереси се поврзува со недостигот

⁶ Државна комисија за спречување на корупцијата. Управување со судир на интереси – Практично упатство за правилата за ад хок откривање и управување со случаи на судир на интереси за членовите на Владата на Република Северна Македонија, 2020 година

на интегритет на лицата кои извршуваат јавни функции, бидејќи при изборот не ги истакнуваат можните причини кои би довеле до судир на интереси, при што таквата ситуација кореспондира и со немањето на етички принципи.

Најчесто, секоја манифестација на судир на интереси е на сметка на остварување на јавниот интерес, транспарентноста и доброто раководење со одредена институција. Меѓутоа, исто така, сите случаи на судир на интереси не мора нужно да значат сомнеж за корупција. Состојба на судир на интереси може да настане како заради стекнување на лична корист, така и заради избегнување на лични загуби, при што користа, односно загубата може да биде материјална или нематеријална.

Приватниот интерес опфаќа не само финансиски интерес, туку и нематеријални поволности, како што се обезбедување или давање услуги и привилегии. Од таа причина, новиот Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси ги обединува судирот на интереси и корупцијата како зависни и корелативни појави. Оттука, спречувањето на судирот на интереси и на неговите појавни форми значи и спречување на корупцијата во одредени сегменти или нејзино намалување.

Согласно ЗКСИ, судирот на интереси е дефиниран како: „состојба во која службеното лице има приватен интерес што влијае или може да влијае врз непристрасното вршење на неговите јавни овластувања или службени должности“ (член 2, став 3, ЗКСИ). Понатаму, Законот го регулира постапувањето во случај на постоење на судир на интереси кога службеното лице во своето работење е должно да внимава на потенцијален судир на интереси и да преземе мерки за негово одбегнување, како и обврската за пријавување

НЕИЗБЕЖНО Е ДА СЕ ПОСТАВИ ПРАШАЊЕТО: ЗОШТО СЕ ПРЕДВИДУВААТ ОДРЕДБИ ЗА ПРИЈАВУВАЊЕ НА СУДИР НА ИНТЕРЕСИ И НЕГОВО ПОСТАПУВАЊЕ КОГА ЦЕЛТА БИ ТРЕБАЛО ДА БИДЕ НАСОЧЕНА КОН СПРЕЧУВАЊЕ НА ПОЈАВА НА СУДИР НА ИНТЕРЕС ПРЕД ТОЈ ФАКТИЧКИ ДА НАСТАНЕ? БИДЕЈЌИ ПОСЛЕДИЦИТЕ ОД КОРУПЦИЈАТА СЕ ДАЛЕКУСЕЖНИ, ПОТРЕБНО Е ДА СЕ АКЦЕНТИРА МОМЕНТУМОТ НА СПРЕЧУВАЊЕ НА МОЖЕН СУДИР НА ИНТЕРЕСИ, А НЕ НЕГОВО ДЕТЕКТИРАЊЕ КОГА ИМЕНУВАНОТО/ИЗБРАНОТО ЛИЦЕ ИЛИ НОСИТЕЛОТ НА ЈАВНА ФУНКЦИЈА ЌЕ СТАПИ ВО ВРШЕЊЕ НА ДОЛЖНОСТА ШТО, ВСУШНОСТ, Е НЕСПОЛИВА СО БИЛО КОЈА ДРУГА ФУНКЦИЈА. ОД ТАА ПРИЧИНА, МОЖНИОТ СУДИР НА ИНТЕРЕСИ БИ ТРЕБАЛО ДА СЕ ИСПИТУВА ПРЕД ЛИЦЕТО ДА СТАПИ НА ФУНКЦИЈА

на состојба на судир на интереси. Затоа, законодавецот предвидел постапка пред ДКСК во случаи кога постои сомневање за судир на интереси, при што постапката се поведува: по службена должност, по барање на службено лице, по пријава на друго лице, по барање на раководно лице во органот или по анонимна пријава (член 76).

Во овој контекст, неизбежно е да се постави прашањето: зошто се предвидуваат одредби за пријавување на судир на интереси и негово постапување кога целта би требало да биде насочена кон спречување на појава на судир на интерес пред тој фактички да настане? Бидејќи последиците од корупцијата се далекусежни, потребно е да се акцентира моментумот на спречување на можен судир на интереси, а не негово детектирање кога именуваното/избраното лице или носителот на јавна функција ќе стапи во вршење на должноста што, всушност, е неспојлива со било која друга функција. Од таа причина, можниот судир на интереси би требало да се испитува пред лицето да стапи на функција, а за тоа испитување би требало да биде надлежна комисијата која врши избор, надлежна институција, друго тело или Владата, која, согласно уставните надлежности, врши именувања и разрешувања на носители на јавни и други функции.

Нespoјливоста на функциите која е во тесна корелација со судирот на интереси е правно прецизирана во законите со тоа што на неа се внимава уште при изборот на избраното или именувано лице на одредена функција. Истата ситуација би требала да биде предвидена и при судир на интереси, со една разлика што за тој судир на интереси би требало да се внимава при изборот, односно именувањето, доколку кандидатот веќе извршува друга функција што е неспојлива со позицијата за која се именува/избира, дополнително што на судирот на интереси треба да се внимава во текот на целото времетраење на извршување на функцијата на која лицето е избрано или именувано.

Ваквата потреба се наметнува и заради неодамнешните три предмети кои ги отвори ДКСК за акумулација на функции против службени лица кои произлегуваат од изјавите за судир на интереси за 2020 година. Ваквите ситуации би можеле да се превенираат ако при изборот на лицето се испитува неговата претходна работна позиција или сличен ангажман кој би можел да упатува на судир на интереси. Со навременото и правилно управување со ризикот од

судир на интерес ќе се избегнат последиците што би можел да ги предизвика тој судир на интерес преку своите различни форми, а тие можат да упатуваат на откривање на коруптивни практики кои се спротивни и казниви со закон.

Што понатаму во борбата против корупцијата?

Индексот за перцепција на корупцијата за 2020 година којшто го објавува Transparency International, покажа дека Република Северна Македонија е позиционирана на 111 место, со 35 бодови, од вкупно 100. За разлика од минатата година, државата се наоѓала на 106 место, но со исти бодови како за 2020 година. Сепак, доколку се направи ретроспектива на индексот за перцепција на корупцијата за изминативе години, може да се заклучи дека бележиме пад од 8 места, почнувајќи од 2012 година. Со донесувањето на: новиот Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси, Законот за лобирање, Законот за заштита на укажувачи и други законски решенија кои ја тангираат корупцијата, правната рамка од областа на антикорупцијата е усогласена со законодавството на Европската Унија, при што следен чекор е доследна имплементација на законите во пракса.

Досегашната пракса во борбата против корупцијата покажува недостиг на вистинска волја, што се поврзува со повеќе фактори. Националната стратегија за борба против корупцијата 2021-2025, која ја донесе ДКСК во декември 2020 година, треба да биде усвоена и од страна на Собранието на Република Северна Македонија, со што би требало да започне нејзината имплементација заедно со акцискиот план.

Покрај интегритетот, кој е клучен во борбата против корупцијата, во

ДОСЕГАШНАТА ПРАКСА ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА ПОКАЖУВА НЕДОСТИГ НА ВИСТИНСКА ВОЛЈА, ШТО СЕ ПОВРЗУВА СО ПОВЕЌЕ ФАКТОРИ. НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА 2021-2025, ТРЕБА ДА БИДЕ УСВОЕНА И ОД СТРАНА НА СОБРАНИЕТО НА РС МАКЕДОНИЈА СО ШТО БИ ТРЕБАЛО ДА ЗАПОЧНЕ НЕЈЗИНАТА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ЗАЕДНО СО АКЦИСКИОТ ПЛАН. ПОКРАЈ ИНТЕГРИТЕТОТ, КОЈ Е КЛУЧЕН ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ВО НАРЕДНИОТ ПЕРИОД АКЦЕНТ ТРЕБА ДА БИДЕ СТАВЕН И НА ПЕРЦЕПЦИЈАТА ЗА КОРУПЦИЈАТА ШТО ЈА ИМА НАСЕЛЕНИЕТО ВО ДРЖАВАТА, ПРИ ШТО ВО НЕКОИ СИТУАЦИИ ОДРЕДЕНИ ФОРМИ НА КОРУПЦИЈА, КАКО ДАВАЊЕ ПОТКУП, СЕ СМЕААТ ЗА НОРМАЛНА ПОЈАВА СО ЦЕЛ ДОБИВАЊЕ НА НЕКОЈА УСЛУГА ИЛИ ВРШЕЊЕ ДРУГО ДЕЈСТВО

наредниот период акцент треба да биде ставен и на перцепцијата за корупцијата што ја има населението во државава, при што во некои ситуации одредени форми на корупција, како давање поткуп, се сметаат за нормална појава со цел добивање на некоја услуга или вршење друго дејство.

Борбата против корупцијата отсекогаш била тешка, непредвидлива, била опасна, меѓутоа таа не смее да престане.

(Авторката е претседателка на Институт за човекови права, поранешна меѓународна судијка во Уставниот суд на БиХ и поранешна судијка во Европскиот суд за човекови права во Стразбур)

КОРУПЦИЈАТА – ИНСТРУМЕНТ ЗА РАЗОРУВАЊЕ НА ИНСТИТУЦИИТЕ ИЛИ ИНСТИТУЦИИТЕ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ИСКОРЕНУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА?

ФАТИМЕ ФЕТАИ

ВО ЕДНО ОПШТЕСТВО КОЕ
СЕ СТРЕМИ КОН: ПРАВДА,
ВЛАДЕНИЕ НА ПРАВОТО
И БЛАГОСОСТОЈБА НА
ГРАЃАНИТЕ, НЕСОМНЕНО,
КАКО АНТИПОД СЕ ПОЈАВУВА
КРИМИНАЛОТ (ЧИТАЈ
КОРУПЦИЈАТА) КАКО НАЈБРЗ
И НАЈЛЕСЕН НАЧИН НА
ЕНОРМНА ЛИЧНА ЗАРАБОТКА
И БОГАТЕЊЕ ЗА СМЕТКА НА
ОПШТАТА БЛАГОСОСТОЈБА
НА ГРАЃАНИТЕ. ДРЖАВА ВО
КОЈА ПРВИОТ СИСТЕМ ЌЕ
ГО ПОБЕДИ ВТОРИОТ, ПА
ДУРИ И СО ТЕСЕН РЕЗУЛТАТ,
Е ПРИЛИЧНО УБАВО МЕСТО
ЗА ЖИВЕЕЊЕ, А ЕДИНСТВЕНО
ВО СКАНДИНАВСКИТЕ ЗЕМЈИ
ПРВИОТ ТИМ ПОБЕДУВА СО
ЛЕСНОТИЈА. ТОКМУ ЗАТОА
ТИЕ ЗЕМЈИ СЕ, НЕ САМО
ПЕРЦИПИРАНИ, ТУКУ И
РЕАЛНО, НАЈДОБРИ МЕСТА
ЗА ЖИВОТ

Прифаќајќи да напишам текст за борбата против корупцијата, во ова невреме – време на пандемија, како прва асоцијација за насловот ми дојде идејата да направам компарација на нападот на Ковид-19, како вирус кој напаѓа некои од виталните органи на човекот, и корупцијата, како специфичен вирус кој делува врз организмот на една држава. Резултатите и од двата напади се манифестираат со благи или никакви симптоми, до целосно разорување на виталните функции и на човекот, и на државата. Тоа зависи од јачината на нападот, а најмногу од резистентноста на организмот (имунитетот). Во тој контекст, од вирусот човекот го заштитува силниот имунитет, а од корупцијата штитат силни државни институции во кои работат јавни службеници со задоволително ниво на интегритет. Секако, заедничко и за двата вируса е дека, засега, сме во исчекување на вакцина која би помогнала во решавање на проблемот.

Триесет години корупцијата ја победува државата

Република Северна Македонија, од своето осамостојување, до денес, е држава која според повеќе, на јавноста познати, истражувања, е корумпирана држава. Тоа не е само перцепција.

Во изминатите триесет години од осамостојувањето, во сите години, корупцијата победуваше, и сè уште победува со тесен резултат спрема правната држава, а во периодот од 2010, до 2015 година, беше изразит фаворит и победуваше лесно.

Можеби оваа прва реченица од текстот ќе ве одврати од него-во натамошно читање од повеќе причини, а особено заради најавата за „лоши вести“. Меѓутоа, тоа не ми е намерата. Напротив, сакам најпрвин преку еден краток вовед да го објаснам поимот корупција, потоа да ја опишам сегашната состојба со (борбата со) корупцијата, да се осврнам на институциите кои, согласно законите, се задолжени за водење на борбата против корупцијата, секоја во рамките на своите надлежности, на начин како што е тоа замислено на хартија, на нивното (недоволно) меѓусебно соработување и, најпосле да ги изнесам резултатите од нивната работа во практиката. Целта е да се дојде до заклучок дали корупцијата е таа која успешно ги разорува институциите или, пак, борбата на институциите е доволно ефикасна за намалување (премногу оптимистички би било да се каже искоренување) на корупцијата како појава, како и кои чекори би биле потребни за понатаму. Засега (ако Апелациониот суд ја потврди пресудата за случајот „Рекет“) резултатот би бил 1:0 за корупцијата.

Во едно општество кое се стреми кон: правда, владение на правото и благосостојба на граѓаните, несомнено, како антипод се појавува криминалот (читај корупцијата) како најбрз и најлесен начин на енормна лична заработка и богатење за сметка на општата благосостојба на граѓаните. Држава во која првиот систем ќе го победи вториот, па дури и со тесен резултат, е прилично убаво место за живеење, а единствено во скандинавските земји првиот тим победува со леснотија. Токму затоа, тие земји, не само што се перципирани, туку и реално се најдобри места за живот.

Корупцијата, во суштина, е спротивна со она кон што сите тежееме, конкретно, спротивна е на стремежот граѓаните да имаат еден достоинствен живот, во кој тие што се платени од граѓаните, ним ќе им овозможат пристап до сите услуги и ќе им овозможат праведно општество, без, притоа, при постоење на најобична животна потреба, да бидат доведени во ситуација да треба да пронаоѓаат и користат разни врски по пријателски или други основи за исполнување на потребата, што во превод значи стил на живеење во време на корупција. Корупцијата е присутна во сите пори на општеството,

а менталитетот секако дека игра една од улогите за распространетоста, особено на т.н. ситна корупција, но големата корупција може, и мора да се победи. Таа не е производ на менталитет, таа е производ на алчност и неснаоѓање на институциите кои се задолжени да ја: детектираат, процесуираат и соодветно казнат.

На почетокот го спомнав периодот од 2010 до 2015 година како најубав за расцут на корупцијата во оваа држава, период на енормно богатење на поединци, период кога беа изнесени од земјава приближно пет милијарди евра (според релевантни анализи) и сосема разбирливо, период во кој опстанокот на државата, токму поради корупцијата, беше неизвесен. Сметам дека и најголемиот скандал во историјата на Република Северна Македонија, покрај од други причини, е мотивиран и од корупцијата. Масовното прислушување, кое имаше за цел опстанок на тогаш владејачката партија, во основа е заради корупција. Секако, има и други мотиви, особено манифестацијата на моќ како специфичен феномен, меѓутоа основата е корупција. Имено, системот кој од страна на извршната власт се воспостави во тој период на т.н. „заробена држава“, беше за лично богатење и токму процесот на прислушување беше еден од методите како да се превенира промена на власта и да продолжи енормното збогатување на владејачката елита и нејзините бизнис партнери.

Нормално, во таква ситуација е природно да дојде до попуштање на сите рабови на државата, причина поради која, со помош и на меѓународната заедница, се формираше посебно обвинителство – Јавното обвинителство за гонење на кривични дела поврзани и кои произлегуваат од содржината на незаконското следење на комуникациите (СЈО). Обвинителство кое најпрвин за 18 месеци (како рок за покренување обвиненија од приемот на предметите и материјалите) или вкупно четири години во кои требаше да го „врати системот во нормала“. Иако дејствувањето на ова Обвинителство беше предмет на многу дискусии со текот на времето, едно е секако познато, тоа им ги донесе и најголемите очекувања на граѓаните на Република Северна Македонија – дека, можеби, правдата ќе затропа и на овие порти – но и најголемите разочарувања.

За реалноста на успесите мислам дека времето ќе даде одговор, но кога сме кај разочараноста, сега, за сега реалноста покажа дека првиот човек на тоа Обвинителство е првостепено осуден заради

корупција. Во таква ситуација, апсолутно не треба да нè чуди што во Извештајот на Транспаренси Интернешнел¹ сме рангирани на 111 место според индексот за перцепција на корупцијата за 2020 година. Добро е што не сме и последни, затоа што тоа разочарување на граѓаните не се мери со обична мерка.

Корупцијата – „болест на водачите (лидерите)“

Корупцијата е сложен психо-социјален феномен. Кога ќе го изговориме зборот „корупција“ можно е со тој израз да дадеме целосно различни значења, во зависност од тоа од кој аспект на гледање ја анализираме таа појава (како психолошки, социолошки, криминолошки или правен феномен). Поради таквите тешкотии, корупцијата, вообичаено, се дефинира описно што, пак, укажува на можна неодреденост на самиот поим. Според одредени автори, корупцијата најсоодветно би можела да се определи како „болест на водачите (лидерите)“, односно како ситуација во која лицето овластено да донесува одлуки и презема активности од јавен интерес, ги модификува своите одлуки и дејствија водејќи се од приватни интереси².

Според светската програма за сузбивање на корупцијата, можно е разните форми на корупциско однесување да се подведат под следните облици:

- **корупција на најниско, улично ниво (street)**
- **корупција на средно ниво – во стопанската сфера (business)**
- **корупција на највисоко ниво (top), т.н. политичка корупција**

Корупцијата на улично ниво се манифестира во секојдневните општествени односи во кои учествуваат граѓаните. Таквата корупција е овозможена од фактот што заради остварување на основните животни потреби, граѓаните мораат да подмитуваат некого (на пример: недостаток на некоја стока на пазарот, запишување на децата во посакуваното училиште, вработување, добивање болнички кревет во време на Ковид-19, и слично).

Корупцијата на средно ниво се прави за остварување на профитабилен бизнис. Се работи за различни облици на корумпирање

¹ Извештајот е достапен на www.transparency.org.mk

² Dr. Natasa Mrvic-Petrovic, Dr. Jovan Ciric, *Sukob javnog i privatnog interesa*, Beograd, 2004

на јавни службеници, кои со своите дејствија или со пропуштање на должен надзор треба да овозможат на некое лице без контрола (непречено) да се занимава со бизнис активности. Подмитувањето е можно во ситуации кога се издаваат дозволи или се издаваат различни согласности за занимавање со одредена бизнис активност (на пример: трговија, угостителство, градежништво, и слично), за време на периодични контроли на начинот на кој се извршува или кога треба да се донесе решение со кое треба да се поништи веќе издадената дозвола или согласност, заради неправилности при работењето.

Најопасен вид на корупција, сепак, е политичката корупција. Тогаш корупцијата се јавува во врвот на политичката власт и се поврзува со центрите на економска моќ. На тој начин се создава спрега меѓу носителите на економска и политичка моќ, што го отвора патот до голема злоупотреба на јавните функции, од една страна, и непречено, брзо и енорно богатење на поединци блиски до власта, од друга страна³.

Ова е еден краток теоретски осврт за поимот и видовите на корупција. Секако постојат и голем број други дефиниции и поделби, а за тоа се напишани поголем број трудови.

Многу институции за борба против корупцијата – малку резултати

Накратко ќе се осврнам на институциите во нашата држава, кои согласно нивните законски определени надлежности треба да бидат носители на борбата против оваа загрижувачко опасна појава.

ПЕРИОДОТ ОД 2010 ДО 2015 ГОДИНА БЕШЕ НАЈУБАВ ЗА РАСЦУТ НА КОРУПЦИЈАТА ВО ОВАА ДРЖАВА, ПЕРИОД НА ЕНОРМНО БОГАТЕЊЕ НА ПОЕДИНЦИ, ПЕРИОД КОГА БЕА ИЗНЕСЕНИ ОД ЗЕМЈАВА ПРИБЛИЖНО ПЕТ МИЛИЈАРДИ ЕВРА (СПОРЕД РЕЛЕВАНТНИ АНАЛИЗИ) И СОСЕМА РАЗБИРЛИВО, ПЕРИОД ВО КОЈ ОПСТАНОКОТ НА ДРЖАВАТА, ТОКМУ ПОРАДИ КОРУПЦИЈАТА, БЕШЕ НЕИЗВЕСЕН. НАЈГОЛЕМИОТ СКАНДАЛ ВО ИСТОРИЈАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, ПОКРАЈ ДРУГИТЕ ПРИЧИНИ, Е МОТИВИРАН И ОД КОРУПЦИЈАТА. МАСОВНОТО ПРИСЛУШУВАЊЕ, КОЕ ИМАШЕ ЗА ЦЕЛ ОПСТАНОК НА ТОГАШ ВЛАДЕЈАЧКАТА ПАРТИЈА, ВО ОСНОВА, Е ПОРАДИ КОРУПЦИЈА. СЕКАКО, ИМА И ДРУГИ МОТИВИ, ОСОБЕНО МАНИФЕСТАЦИЈАТА НА МОЌ КАКО СПЕЦИФИЧЕН ФЕНОМЕН, МЕЃУТОА ОСНОВАТА Е КОРУПЦИЈАТА

³ Ibid

Државната комисија за спречување на корупцијата е орган кој согласно Законот за спречување на корупција и судир на интереси⁴, покрај другите надлежности, како основа во борбата против корупцијата: носи национална стратегија за спречување на корупцијата; постапува по пријави од физички и правни лица за сомнежи за корупција и судир на интереси; покренува иницијатива пред надлежните органи за поведување постапка за утврдување на одговорност на службени лица; покренува иницијатива за поведување постапка за кривично гонење во предметите по кои постапува, и друго.

Управата за финансиско разузнавање е во состав на Министерството за финансии, а во нејзина надлежност потпаѓа: прибирање, обработување, анализа, чување и доставување на податоците добиени од субјекти кои се обврзани за преземање мерки и дејствија за откривање и спречување на перење пари и финансирање на тероризам. Нејзината улога во овој дел би била, меѓу другото, преку дејствија за откривање на перење на пари да го детектира и предикативното (евентуално коруптивно) кривично дело.

Финансиската полиција е орган во состав на Министерството за финансии и е дел од правосудната полиција, како орган за откривање и кривичен прогон на сторители на кривични дела од областа на финансискиот криминал.

Одделот за сузбивање на организиран и сериозен криминал е во состав на Бирото за јавна безбедност во Министерството за внатрешни работи и е дел од правосудната полиција. Согласно одредбите од Законот за кривичната постапка, меѓу другото, е надлежен и за откривање на коруптивни кривични дела, секако во соработка со Јавното обвинителство.

Јавните обвинителства, а особено Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција е обвинителство со надлежност за постапување на целата територија на Република Северна Македонија кога се во прашање кривични дела определени со чл. 32 од Законот за јавното обвинителство. Со таквата надлежност претставува орган кој е најповикан и одговорен за прогон, меѓу другото и на кривични дела со коруптивни обележја. Впрочем, и самото име на ова Обвинителство, како и на Државната комисија за спречување на корупцијата, упатува на

4, „Службен весник“ бр. 12 од 19.1.2019 година

нивните главни обврски определени со закон. До донесувањето на новиот Закон за јавното обвинителство⁵ кој почна да се применува на 30 јуни 2020 година, функционираше и Јавното обвинителство за гонење на кривични дела поврзани и кои произлегуваат од содржината на незаконското следење на комуникациите, со надлежност да истражува и гони кривични дела поврзани и кои произлегуваат од содржината на неовластеното следење на комуникациите извршени во периодот од 2008 до 2015 година, вклучително, но не и ограничено на аудиоснимки и транскрипти поднесени до Јавното обвинителство пред 15 јули 2015 година. Ова Обвинителство имаше надлежност на целата територија на државата. Ова значи дека, покрај други кривични дела, ова Обвинителство имаше надлежност да гони и сторители на коруптивни кривични дела, за кои сомнежната произлегуваа исклучително од прислушуваниите разговори.

Заменикот на претседателот на Владата задолжен за борба против корупцијата и криминалот, одржлив развој и човечки ресурси, е релативно нова позиција што ја воведо последната извршна власт, со замислена улога за координација на институциите кои се надлежни за борба против корупцијата.

Судовите се на крај, последната алка од синџирот, која, всушност, е и најбитна, со оглед дека единствено преку донесувањето на пресуди и осуди на казни за коруптивните активности се придонесува во борбата против корупцијата.

Во Република Северна Македонија од осамостојувањето, до денес, секоја нова гарнитура на извршната власт влегуваше многу амбициозно во ветувањата дека конечно постои и политичка волја и концепт за борба против корупцијата. Се сменија неколку состави на Антикорупциската комисија. Се создаде ново Обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција. Поради познатите настани со прислушувањето и незадоволителното функционирање на, и тогаш постоечкото Обвинителство за организиран криминал, се формираше Јавното обвинителство за гонење кривични дела поврзани и кои произлегуваат од содржината на незаконското следење на комуникациите, кое, согласно законот, имаше задача покрај аферата со прислушувањето, да ја открие и гони корупцијата на највисоките ешалони на власта која би се детектирала во содржината на прислушуваниите разговори. Конечно, со доаѓањето на

5, „Службен весник“ бр. 42 од 16.2.2020 година

последната политичка влада по изборите во 2020 година, се именуваа и вице-премиер кој, меѓу другото, е задолжен за борба против корупцијата.

За сите овие институции може да се пишува за повеќе аспекти на нивно функционирање и дали воопшто има некаков напредок на полето на борбата со корупцијата, освен за она место коешто го спомнав во извршната власт за кое се добива впечаток дека сè уште лебди во системот и е без конкретни ресурси. Да не бидам песимистички настроена, се работи за прилично краток временски период на функционирање за да може да се сподели и првичниот впечаток.

Резултатите на Антикорупциска комисија не дојдоа, или засега не се видливи

И покрај постоењето на многу помошни институции кога е во прашање борбата против корупцијата, како што се: Финансиската полиција, Одделот за организиран криминал при МВР, Управата за финансиско разузнавање, и други, кои, секоја во рамките на своите надлежности треба да се бори против корупцијата, во основа, најважен орган во системот е (треба да биде) Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, за чија работа ќе се осврнам во натамошниот тек.

Најнапред, да ги видиме резултатите на Државната комисија за спречување на корупцијата која, барем според името, треба да биде првото институционално тело кое ќе ја детектира и процесуира високата корупција и судирот на интереси, што е еден од основните извори на корупцијата. При кадровското екипирање на новиот состав на Антикорупциската комисија се покажа исклучителна транспарентност при изборот на кадрите која дотогаш не беше видена на овие простори и тоа е за секоја пофалба. Комисијата започна амбициозно и таков впечаток остава во јавноста и денес. Меѓутоа, резултатите, со право можам да кажам, не дојдоа, или барем

**НАЈОПАСЕН ВИД НА
КОРУПЦИЈА, СЕПАК, Е
ПОЛИТИЧКАТА КОРУПЦИЈА.
ТОГАШ КОРУПЦИЈАТА
СЕ ЈАВУВА ВО ВРВОТ НА
ПОЛИТИЧКАТА ВЛАСТ И СЕ
ПОВРЗУВА СО ЦЕНТРИТЕ НА
ЕКОНОМСКА МОЌ. НА ТОЈ
НАЧИН СЕ СОЗДАВА СПРЕГА
МЕЃУ НОСИТЕЛИТЕ НА
ЕКОНОМСКА И ПОЛИТИЧКА
МОЌ, ШТО ГО ОТВОРА ПАТОТ
ДО ГОЛЕМА ЗЛОУПОТРЕБА
НА ЈАВНИТЕ ФУНКЦИИ, ОД
ЕДНА СТРАНА, И НЕПРЕЧЕНО,
БРЗО И ЕНОРМНО БОГАТЕЊЕ
НА ПОЕДИНЦИ БЛИСКИ ДО
ВЛАСТА, ОД ДРУГА СТРАНА**

не се видливи засега. Причините, можеби, се поголеми, веројатно и на членовите на Комисијата им треба и време да ги детектираат начините, врските, едноставно функционирањето на коруптивните шеми. Прашање е и дали имаат доволно поддршка од институциите, што на неколку наврати го експлоатираат како проблем, а тоа некогаш наликува и на барање на алиби. Дополнително, на ова влијае и недоволната и неадекватна кадровска екипираност, софтверската неповрзаност со другите институции, до крај неутврдените критериуми за приоритетите за покренување на постапките, и друго.

Вообичаено, во таква ситуација, кога очите на целокупната јавност се вперени во нив, тие, за да дадат резултат, некогаш се стекнува впечаток дека отвораат недоволно испитани случаи кои реално не се во нивниот основен опис на работа, а од кои после или ретерираат или нивната иницијатива завршува со негативна одлука на Јавното обвинителство, односно со неприфаќање на нивната иницијатива. Комплексно е во еден текст да ги доловам сите проблеми кои Антикорупциската комисија ја ставаат во незавидна положба. Ниту во блиска иднина, при ваква постапеност, не очекувам резултати кои, ќе повторам, очигледно е дека самите ги посакуваат, но кои, без соодветна специјализирана стручна поддршка и континуирана тесна соработка и помош од Јавното обвинителство, тешко би се постигнале.

ПОСЛЕДНИВЕ ГОДИНИ Е СОЗДАДЕНА ЕНОРМНО БОГАТА И МОКНА ПОЛИТИЧКА БИЗНИС СТРУКТУРА КОЈА Е ПОДГОТВЕНА ДА НАПРАВИ СЕ, А РАСПОЛАГА И СО МНОГУ СРЕДСТВА ЗА ТОА, ДА ОСТАНЕ МОМЕНТАЛНАТА СОСТОЈБА И ДА ПРОДОЛЖАТ ЕНОРМНО ДА СЕ БОГАТАТ НА СМЕТКА НА ГРАЃАНИТЕ ПРЕКУ КОРУМПИРАЊЕ НА ЈАВНИТЕ ФУНКЦИОНЕРИ, БЕЗ, ПРИТОА, ДА ОДГОВАРААТ ЗА СВОИТЕ ПОСТАПКИ. ТАКОВ БИ БИЛ ПРИМЕРОТ И СО СПЕЦИЈАЛНИОТ ЈАВЕН ОБВИНИТЕЛ (ДОКОЛКУ ПРВОСТЕПЕНАТА ОСУДИТЕЛНА ПРЕСУДА СЕ ПОТВРДИ) И СЕ ЧИНИ ДЕКА ТОКМУ ОД ТОА ИСКУСТВО ТРЕБА ДА СЕ ПОЧНЕ СО ПРАВЕЊЕТО НА СИСТЕМОТ И СТРАТЕГИЈАТА ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ОДНОСНО, НАЈПРВИН СО ОДГОВОРНОСТ НА КОРУМПИРАНИТЕ СЛУЖБЕНИ ЛИЦА, НО И СО ОДГОВОРНОСТ НА КОРУМПИРАЧИТЕ

Напоминав и неколку други институции во чиј домен на работа потпаѓа откривањето на корупцијата и процесуирањето на такви случаи до Јавното обвинителство, но се разбира основна и најодговорна институција во борбата против корупцијата е Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција.

Сепак, од работата на ова Обвинителство нема некои видливи резултати кои можат да охрабрат. Имено, уште од основањето, со претходниот Закон за јавното обвинителство, до денес, постапувањето на тоа Обвинителство не создаде доверба во јавноста. Во минатото се користеше за прогон на политички и бизнис противници на владејачката структура во власта, а денес, се чини, сè уште се нема пронајдено во просторот и времето за гонење на корупција од висок профил, па перцепцијата за корупција го достигна тоа ниво за кое зборува Извештајот на Транспаренси Интернешнл.

За волја на вистината, поради сè уште несфатливите однесувања на поранешниот Специјален јавен обвинител, тоа Обвинителство неочекувано доби ветар во грб и можеше да премине во офанзива против корупцијата, но застана таму. Има спорадични обиди да покаже некаква активност, меѓутоа, тоа се сведува на борба против непостојечки противник. Со новиот Закон за јавното обвинителство токму на ова Обвинителство му се дава автономна моќ која овозможува да се направи пресврт во борбата против корупцијата, меѓутоа, како што кажав и во делот на Државната комисија за спречување на корупцијата, нема оправдани, видливи причини за поголема доза на оптимизам.

Борбата против корупцијата е можна само со систем во кој сите составни елементи ќе дејствуваат координирано за да можат една друга да се надгледуваат и коригираат.

Центар за координација на активностите на институциите за борбата против корупцијата

Како што наведов на почетокот, корупцијата во Северна Македонија е една убаво набиена патека за која се потребни големи напори да се изора. Последниве години е создадена енормно богата и моќна политичка бизнис структура која е подготвена да направи сè, а располага и со многу средства за тоа, да остане моменталната состојба и да продолжат енормно да се богатат на сметка на граѓаните преку корумпирање на јавните функционери, без, при тоа, да одговараат за своите постапки. Таков би бил примерот и со Специјалниот јавен обвинител (доколку првостепената осудителна пресуда се потврди) и се чини дека токму од тоа искуство треба да се почне со правењето на системот и стратегијата за борба против корупцијата, односно, најпрвин со одговорност на корумпираните службени лица, но и со одговорност на корумпирачите.

Време е системот да се ресетира во таа насока. Потребно е веднаш да се направи одреден центар кој ќе ги координира сите активности на институциите за борба против корупцијата и тоа треба да биде Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција. Заради околноста што кадровската екипираност и, воопшто, концептот на работа на тоа Обвинителство (според досегашните резултати) се покажаа како недоволни за да може правилно да се одговори на борбата против корупцијата, неопходно е во најбрз можен рок Јавниот обвинител на Република Северна Македонија, односно Советот на јавни обвинители да изберат соодветен кадар на јавни обвинители од целата држава, од кои ќе се побараат резултати во одреден период. Во моментот, борбата против корупцијата е на исто ургентно ниво на кое беше и при аферата со прислушувањето. Од тоа зависи иднината на оваа држава, односно европската перспектива. Рокот од 18 месеци што го имаше СЈО за покренување обвиненија е доволен да дојдеме до охрабрувачки резултати и да се воспостави баланс меѓу законот и корупцијата, во ситуација кога не постојат пречките кои, несомнено, ги имаше СЈО при функционирањето.

Прва заедничка задача на сите органи задолжени за борба против корупцијата, што само по себе подразбира и нивна тесна меѓусебна соработка (нешто што отсутствуваше досега), треба да биде детекција на најневралгичните точки каде се јавува корупцијата. Во овој дел, секако, од помош би биле неколкуте меѓународни извештаи кои содржат податоци за состојбата со корупцијата и областите во кои таа е најприсутна. Вториот чекор би бил, секој од наведените органи, согласно своите надлежности, да преземе дејствија во насока на испитување на можни коруптивни активности во тие „критични“ области, без, притоа, да чекаат иницијатива од оштетени граѓани и „свиркачи“ (се разбира посакувано е поголема храброст на граѓаните за пријавување). На пример, ако согласно релевантните извештаи, областа на транспорт и врски се посочува како една од покорумпираните, органите за откривање и прогон во една координирана акција, без да чекаат пријава од оштетени субјекти, би требало да ги проверат актите (дозволи, решенија, јавни набавки, и слично) со кои некому се овозможува некаква корист, па при евентуални отстапувања од законитоста и појавување на сомневања за кршења на законот, веднаш да започнат соодветна постапка.

Покрај изборот на соодветен кадар во сите институции, а особено во Обвинителството, кој би работел на борба против корупција, тесната координирана соработка меѓу сите институции во насока на преземање заеднички активности за детекција и прогон на коруптивните дејствија, од особено значење е и транспарентноста, во мера во која нема да наштети на постапките. Тоа во превод би значело обврска на сите институции, на заеднички брифинг, како би

ПОТРЕБНО Е ДА СЕ НАПРАВИ ЦЕНТАР КОЈ ЌЕ ГИ КООРДИНИРА СИТЕ АКТИВНОСТИ НА ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА И ТОА ТРЕБА ДА БИДЕ ОСНОВНОТО ЈАВНО ОБВИНЕТЕЛСТВО ЗА ГОНЕЊЕ НА ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ И КОРУПЦИЈА. ЗАРАДИ ОКОЛНОСТА ШТО КАДРОВСКАТА ЕКИПИРАНOST И, ВООПШТО, КОНЦЕПТОТ НА РАБОТА НА ТОА ОБВИНЕТЕЛСТВО (СПОРЕД ДОСЕГАШНИТЕ РЕЗУЛТАТИ) СЕ ПОКАЖАА КАКО НЕДОВОЛНИ ЗА ДА МОЖЕ ПРАВИЛНО ДА СЕ ОДГОВОРИ НА БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, НЕОПХОДНО Е ВО НАЈБРЗ МОЖЕН РОК ЈАВНИОТ ОБВИНЕТЕЛ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, ОДНОСНО СОВЕТОТ НА ЈАВНИ ОБВИНЕТЕЛИ ДА ИЗБЕРАТ СООДВЕТЕН КАДАР НА ЈАВНИ ОБВИНЕТЕЛИ ОД ЦЕЛАТА ДРЖАВА, ОД КОИ ЌЕ СЕ ПОБАРААТ РЕЗУЛТАТИ ВО ОДРЕДЕН ПЕРИОД

се тргнала можноста за префрлување на вина од една, на друга институција, најмалку еднаш месечно да споделат со јавноста што преземаат во борбата против корупцијата. Детектирањето на корупцијата, процесуирањето на соодветни постапки и, конечно, пресудувањето со цел казнување заради одвраќање на сторителот од такви дејствија и заплена на „заработеното“ од корупција – е основен предуслов за специјална превенција и постепено намалување на коруптивните дејствија на поединци.

Треба да се напомене дека, покрај гонењето и казнувањето на оние што се корумпирани, исто толку е важно гонењето и на оние кои (се обидуваат да) корумпираат, особено ако се работи за политички и финансиски моќници. Во ситуација кога надлежниот орган води постапка за двете страни, а „не најде“ или навистина не најде елементи на одговорност кај втората страна (можност предвидена во

Кривичниот законик – давателот на поткуп кој пријавил пред да дознае дека делото е откриено да биде ослободен од казна), во најмала рака е потребно на јасен и детален начин на јавноста да ѝ појасни од кои причини се раководел при носењето на таква одлука. Ова е неопходно заради перцепцијата на јавноста, односно сомнежот кој може да се појави за постоење неказнивост на еден вид корупција заради евентуална друга корупција.

Додека не се преземат наведените чекори, како што беше со неодамнешниот случај поврзан со бегството на еден поранешен висок функционер, обвинет во неколку случаи (впрочем ниту еден не е покренат од Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција) ќе постои единствено префрлање на одговорноста од една, на друга институција, уште понегативна перцепција за корупцијата и нејзино зголемување во реалноста.

(Авторката е јавен обвинител од декември 2011 година – четири години во Јавното обвинителство за гонење на кривични дела поврзани и кои произлегуваат од содржината на незаконското следење на комуникациите, а останатиот период, пред, и по СЈО, во Основното јавно обвинителство Скопје. Претходно, од јули 2008, до декември 2011 година е стручен соработник во Апелациониот суд Гостивар – Кривичен оддел. Магистер на правни науки, моментално докторанд на правни студии од областа на казненото процесно право, на УКИМ)

СУЗБИВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА – ОД ДЕКЛАРАТИВНОСТ, ДО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

ВАЊА МИХАЈЛОВА

КОРУПЦИЈАТА ВО НАЈШИРОКА СМИСЛА ОЗНАЧУВА ИСКРИСТУВАЊЕ НА СЛУЖБЕНАТА ПОЛОЖБА, ОВЛАСТУВАЊЕ ИЛИ МОЌ ЗА ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРИВАТНИ ЦЕЛИ. ВО ЗАКОНОДАВСТВОТА НА ВИСОКОРАЗВИЕНИТЕ ЗЕМЈИ, КОРУПЦИЈАТА, ГЛАВНО, СЕ ДЕФИНИРА И КАКО: „НЕЧЕСЕН ЧИН ИЛИ НЕЗАКОНСКО ОДНЕСУВАЊЕ НА ЛИЦА КОИ СЕ НА ПОЗИЦИЈА НА МОЌ И ИМААТ ОВЛАСТУВАЊА; АКТ КОЈ Е РЕФЛЕКСИЈА НА НЕМОРАЛНО ОДНЕСУВАЊЕ ВО ОПШТЕСТВОТО; НЕЧЕСНОСТ, ИЗМАМА, ПОТКУП; КРИВОТВОРЕЊЕ ИЛИ ФАЛСИФИКУВАЊЕ НА ВИСТИНАТА“, И СЛИЧНО. ОНА ШТО НЕ Е СПОРНО И Е ПРИФАТЕНО КАКО ГЕНЕРАЛЕН СТАВ НА ГЛОБАЛНО НИВО Е ДЕКА КОРУПЦИЈАТА ГО ПОТКОПУВА: ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРАВОТО, ЛЕГИТИМНОСТА НА ВЛАСТА, ДЕМОКРАТСКИТЕ ВРЕДНОСТИ И ЕДНАКВОТО ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРАВАТА И СЛОБОДИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ

Феноменот на корупција – Борбата против корупцијата, е една од декларативните приоритетни цели на актуелната владејачка гарнитура, како заложба за добро владеење, но и како еден од клучните критериуми за приклучување на земјата кон ЕУ. Ваква декларативна заложба против корупцијата беше присутна и во годините кога власта ја практикуваше друга политичка структура, наспроти практиката на широко распространета корупција особено во високите ешалони на власта. Тоа беше нотирано во бројни извештаи на меѓународни институции, а за што се водат десетина предмети пред правосудните органи. Дека овој феномен не е лесно да се сузбие, зборува и фактот што и земјите кои пред повеќе години се приклучија на Унијата (особено Бугарија и Романија), а во кои корупцијата со години наназад беше системска и прифатена како начин на живеење, сè повеќе се соочуваат со

висока корупција од која не се поштедени ниту стотиците милиони евра од фондовите на ЕУ.

Што е корупција? Не постои генерална законска дефиниција за корупцијата или утврдување на корупцијата како посебно кривично дело, но самиот поим на корупција опфаќа повеќе кривични дела. Конвенцијата на ООН против корупцијата, исто така, не содржи дефиниција за ваквото незаконско однесување, но ги набројува кривичните дела поврзани со корупција кои се интегрирани и во Кривичниот законик на РСМ.

Корупцијата, во најширока смисла на зборот, означува *искористување на службената положба, овластување или моќ за остварување на приватни цели*. Во законодавствата на високоразвиените земји, корупцијата, главно, се дефинира и како: „нечесен чин, или незаконско однесување на лица кои се на позиција на моќ и имаат овластувања; акт кој е рефлексija на неморално однесување во општеството; нечесност, измама, поткуп; кривотворење, или фалсификување на вистината“, и слично.

Она што не е спорно и е прифатено како генерален став на глобално ниво, е дека корупцијата: го поткопува владеењето на правото, легитимноста на власта, демократските вредности и еднаквото остварување на правата и слободите на граѓаните, а како резултат на тоа: го разорува економскиот просперитет, благосостојбата, ја зголемува сиромаштијата и придонесува за губење на довербата на граѓаните во државните институции.

Во зависност од обемот, корупцијата се дефинира како *крупна/голема и ситна/мала корупција*. Крупната корупција означува *злоупотреба на високите позиции на власта во интерес на една мала група на привилегирани поединци*, а на штета на голем број на граѓани, со што се предизвикуваат сериозни нарушувања на: институционалниот, правниот, економскиот и социјалниот систем на општеството. *Овој вид корупција тешко се открива и често останува неказнета*. Од друга страна, ситната корупција подразбира *злоупотреба на доверената моќ на носителите на јавни и службени овластувања во нивната секојдневна работа и комуникација со обичните граѓани во постапките во кои тие ги остваруваат своите основни права и потреби*, на пример, во областа на: образованието, здравството, издавањето на лични документи, и друго. Ситната корупција, вообичаено, се прифаќа како *нормална појава и начин на функционирање на администрацијата*.

Политичката корупција претставува злоупотреба или манипулација со: политиките, процедурите и правилата при доделување на финансиски средства, финансирање на оние кои носат политички одлуки и влијание на моќната бизнис олигархија врз органите на власта (преку донации на политички кампањи) за креирање на политики кои најмногу им одговараат и на тој начин ја одржуваат својата позиција на моќ и незаконски стекнатото богатство.

Обврска за сите органи и институции е да ги лоцираат и превенираат ризиците од корупција

Легислатива и имплементација – Македонија за првпат донесе Закон за спречување на корупцијата¹ во 2002 година, како обврска од меѓународните конвенции, првенствено со Конвенцијата на ООН против корупцијата, како најзначаен документ од оваа сфера. Законот предвиде и формирање на независно тело – Државна комисија за спречување на корупцијата (ДКСК), со мандат да превенира корупција, а таа година беше избран и првиот состав на Комисијата. Законот претрпе повеќе измени и дополнувања, а во 2019 година е донесен нов Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси.

Во Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси (ЗСКСИ), корупцијата е дефинирана како: „*злоупотреба на функцијата, јавното овластување, службената должност и положба за остварување на корист, директно или преку посредник за себе или за друг*“ (инаку, овие елементи се содржани во повеќе кривични дела предвидени во Кривичниот законик). Во Законот, за првпат е дефиниран и поимот „*ризик од корупција*“, кој опфаќа повеќе дејства кои можат да доведат до корупција, како што се: внатрешна или надворешна слабост или постапка која претставува можност за појава на корупција во рамките на државни органи, јавни претпријатија и други институции од јавниот сектор и кој ги вклучува прашањата за судир на интереси, неспоивост на функции, примање подароци и други нелегални плаќања, лобирање, недостаток на систем на заштита на укажувачи, измами, несоодветно користење на овластувањата,

¹ Законот за спречување на корупцијата („Службен весник на РМ“ бр. 28/2002), Закон за спречување на судир на интереси („Службен весник на РМ“ бр. 70/2007), кој претрпе неколку измени и дополнувања, Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси („Службен весник на РСМ“ бр. 12/2019) во него повторно се инкорпорирани одредбите за спречување на судирот на интереси.

дискреционите овластувања, финансирање на политички кампањи спротивно на закон, тргување или недоволно користење на информации, транспарентност на постапки и документи, и други прашања од значење за интегритетот на овие лица.

Ризикот од корупција постои таму каде *отсутствува принципот на интегритет*, а доделената моќ, или овластување за одлучување се *користи за стекнување на корист за себе или за блиско лице*, додека дискреционите овластувања сè уште се широки, спротивно на укажувањата на ГРЕКО. Оттука и во *Националната стратегија за превенција на корупцијата и судирот на интереси*² е содржана обврска за сите органи и институции да ги лоцираат и превенираат ризиците од корупција со цел да се спречат незаконски практики.

ЗКСИ предвидува повеќе ограничувања, забрани и барања за соодветно однесување на носителите на функција заради зајакнување на интегритетот и за спречување на злоупотребата на власта, но акцентот заради ризикот од корупција и злоупотреба на моќта е ставен на најприсутните облици на корупција. Најчестите коруптивни дела се преку злоупотреба на службената положба, заради што се нарекуваат *службени или службенички дела*, се карактеризираат со злоупотреба на јавните овластувања, а се извршуваат во текот на вршењето на службената должност или овластување и нив ги врши службено лице.

Транспарентноста и отчетноста – се од суштинско значење за владеење на правото и сузбивање на корупцијата.

ТРАНСПАРЕНТНОСТА Е ЗНАЧИТЕЛНО ЗГОЛЕМЕНА ВО ПОСЛЕДНИТЕ ТРИ ГОДИНИ ПРЕКУ ОБЈАВУВАЊЕ НА СИТЕ ИНФОРМАЦИИ И ПОДАТОЦИ НА ВЕБ СТРАНИЦИТЕ НА ИНСТИТУЦИИТЕ, Т.Н. „ОТВОРЕНИ ФИНАНСИИ“. ПРИТОА, МОРА ДА СЕ НОТИРА ДЕКА ПОСТОИ ГОЛЕМА РАЗЛИКА МЕЃУ РАЗНИТЕ ОРГАНИ И ИНСТИТУЦИИ ВО ОТВОРЕНОСТА КОН ЈАВНОСТА, ШТО ПРВЕНСТВЕНО ЗАВИСИ ОД ФУНКЦИОНЕРОТ КОЈ РАКОВОДИ СО ОРГАНОТ. НА ВЕБ СТРАНИЦИТЕ НА ОДРЕДЕНИ ИНСТИТУЦИИ ОТСУСТВУВААТ БИОГРАФСКИ ПОДАТОЦИ ЗА РАКОВОДНИОТ КАДАР, ЗА НИВНИТЕ СТРУЧНИ КВАЛИФИКАЦИИ И РАБОТНО ИСКУСТВО, ШТО ОНЕВОЗМОЖУВА ГРАЃАНИТЕ ДА ИМААТ УВИД ДАЛИ, И КОЛКУ ГИ ИСПОЛНУВААТ КРИТЕРИУМИТЕ ЗА ПОЗИЦИЈАТА НА КОЈА СЕ ПОСТАВЕНИ, КАКО ГАРАНЦИЈА ЗА СТРУЧНО И ПРОФЕСИОНАЛНО ВРШЕЊЕ НА СЛУЖБЕНАТА ДОЛЖНОСТ

² Националната Стратегија сè уште не е усвоена од Собранието, иако е подготвена од ДКСК во 2019 година, што зборува за неодговорен однос кон овој значаен документ за превенција на корупцијата.

Транспарентноста им овозможува на граѓаните да имаат увид во работата на власта и непосредно да вршат контрола врз нејзината работа, особено врз трошењето на буџетски средства за: јавни набавки, репрезентации, патувања, за договори за дело, за постапките и критериумите за вработување и други трошења. Неспорно е дека транспарентноста е значително зголемена во последните три години преку објавување на сите информации и податоци на веб страниците на институциите, т.н. „отворени финансии“. Притоа, мора да се нотира дека постои голема разлика меѓу разните органи и институции во однос на отвореноста кон јавноста, што првенствено зависи од функционерот кој раководи со органот. На веб страниците на одредени институции отсутствуваат биографски податоци за раководниот кадар, за нивните стручни квалификации и работно искуство, што оневозможува граѓаните да имаат увид дали и колку ги исполнуваат критериумите за позицијата на која се поставени, како гаранција за стручно и професионално вршење на службената должност.

Отчетноста има за цел да ја зголеми одговорноста на носителите на функции во извршување на службената должност и претставува бариера за злоупотреба на јавните овластувања, но во практиката, овој принцип недоволно се применува, а органите остануваат затворени за јавноста за значајни прашања. На пример, спротивно на законската обврска, секое избрано и именувано лице по стапување на функција да ги пријави правните лица во негова сопственост во кои има акции или удели или управувачка функција и тоа јавно да го објави, со цел да се спречи судирот на интереси – нема податоци дека оваа обврска соодветно се исполнува, што упатува на отсуство на отчетност и одговорност.

Транспарентноста и отчетноста подразбираат *слободен пристап до информации од јавен карактер*, како ефикасен механизам со кој граѓаните вршат контрола врз работата на институциите и особено како ги трошат нивните пари. Меѓутоа, и покрај законската обврска и утврдените рокови за доставување на информации, практиката покажува дека институциите многу често не ги почитуваат законските рокови за доставување на податоци од јавен карактер или ненавремено одговараат на таквите барања, што е спротивно на Законот. Според податоците на Агенцијата за заштита на правото на слободен пристап до информации од јавен карактер, во 2019

година биле поднесени 755 жалби за „молчење на администрација-та“, а институциите најчесто не дават податоци за: трошењето на буџетските средства, за вработувањата, биографии на членови на надзорни и управни одбори и висината на нивните надоместоци, за возниот парк, и слично. Ваквиот неприфатлив однос на имателите на информации е резултат на отсуството на одговорност, особено на политичка одговорност.³

Кадровска политика – Соодветната кадровска политика е солидна основа за добро владеење и гаранција за ефикасна јавна администрација. Од круцијално значење е поставувањето на лица на раководни позиции и вработувањата според нивното образование од соодветната област, стручниот капацитет и професионално знаење и вештини, принципи кои се содржани во повеќе закони. Практиката на поставување на лица на високи позиции кои не ги исполнуваат овие критериуми, а се резултат на меѓупартиски договор на коалиционите партнери во Владата претставува суштинска бариера за: професионално, објективно и непристрасно вршење на функцијата или службената должност и сериозна закана за почитување на законите и за професионализам на институциите. Кадровската политика која не се заснова врз: стручниот капацитет, знаење, работно искуство и континуитет, туку на нивната партиска и етничка припадност, е особено штетна за здравствениот сектор каде на раководни позиции се поставуваат лица кои не ги исполнуваат ваквите критериуми.

Несоодветната кадровска политика значи ерозија на владеењето на правото и отворена врата за корупција заради заканата за прикривање на незаконски практики на сопартијците и „заштитата“ од политичката партија. Дури и во случаите кога формално се објавува оглас за одредена функција (на пример, за Народен правобранител на РСМ), *изборот е однапред договорен меѓу политичките партии*, што значи континуитет на партизацијата на овој значаен орган за заштита на правата на граѓаните. Од друга страна, ваквиот начин ги одвраќа лицата кои имаат капацитет, искуство и знаење за соодветната област да се пријават на огласот. Укажувањата на ДКСК во повеќе наврати за повреда на Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси при поставувањето на лица на

³ Извештај на Агенцијата за заштита на правото на слободен пристап до информации од јавен карактер за 2019 година – www.komspi.mk

одредена функција се игнорирани, што креира сомневање дека за-ложбите за „ефикасна борба против корупцијата и департизација“ на институциите се само декларативни.

Пријавување на имотната состојба и интереси и испитување на потеклото на имотот

Избраните и именувани функционери и други службени лица имаат обврска при: изборот, именувањето, назначувањето, односно вработувањето – најдоцна во рок од 30 дена да поднесат анкетен лист, односно да ја пријават нивната имотна состојба и интереси, со детален опис на: недвижности, подвижни предмети, хартии од вредност, побарувања, како и друг имот во нивна сопственост или на членовите на семејството и со наведување на основата на стекнување на пријавениот имот. Изјавата за интереси за функционерот и членовите на семејството содржи информација за работни места, членство во управни одбори, здруженија и фондации и други податоци. Обврска за пријавување на имотната состојба и интереси по-

стои и кога има промени во неа, при секое зголемување на вредноста на имотот, како и после завршување на мандатот. За неисполнување на оваа обврска е предвидена глоба во износ од 300-500 евра за функционерите, а глоба од 200-400 евра за: административните, судските и јавнообвинителските службеници. Спротивно на ваквата јасна обврска, во практика не е мал бројот на лица кои не ја пријавуваат имотната состојба, а најчесто не се даваат детални податоци за начинот на стекнување на имотот или неговата вредност, па дури нема ни податоци дека функционерот располага со трансакциска сметка иако прима плата. Ваквото однесување е резултат на отсуство на: одговорност, интегритет, неказливост, а особено немање *на политичка одговорност*

НЕСООДВЕТНАТА КАДРОВСКА ПОЛИТИКА ЗНАЧИ ЕРОЗИЈА НА ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРАВОТО И ОТВОРЕНА ВРАТА ЗА КОРУПЦИЈА ЗАРАДИ ЗАКАНАТА ЗА ПРИКРИВАЊЕ НА НЕЗАКОНСКИ ПРАКТИКИ НА СОПАРТИЈЦИТЕ И „ЗАШТИТАТА“ ОД ПОЛИТИЧКАТА ПАРТИЈА. ДУРИ И ВО СЛУЧАИТЕ КОГА ФОРМАЛНО СЕ ОБЈАВУВА ОГЛАС ЗА ОДРЕДЕНА ФУНКЦИЈА (НА ПРИМЕР, ЗА НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РСМ), ИЗБОРОТ Е ОДНАПРЕД ДОГОВОРЕН МЕЃУ ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ, ШТО ЗНАЧИ КОНТИНУИТЕТ НА ПАРТИЗАЦИЈАТА НА ОВОЈ ЗНАЧАЕН ОРГАН ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВАТА НА ГРАЃАНИТЕ. ОД ДРУГА СТРАНА, ВАКВИОТ НАЧИН ГИ ОДВРАЌА ЛИЦАТА КОИ ИМААТ КАПАЦИТЕТ, ИСКУСТВО И ЗНАЕЊЕ ЗА СООДВЕТНАТА ОБЛАСТ ДА СЕ ПРИЈАВАТ НА ОГЛАСОТ

– губење на функцијата или вработувањето за непочитување на Законот, по примерот на други земји.

ЗКСИ содржи прецизни одредби за *испитување на потеклото на имотот* на избраните и именувани функционери и други службени лица кои вршат одговорни функции (инспектори, цариници, полициски службеници, даночни службеници), во случај кога нивниот имот значително ги надминува редовните приходи. Постапката ја води ДКСК, која со Законот има надлежност да побара податоци и докази од сите надлежни органи кои располагаат со такви податоци (Агенција за катастар, УЈП, МВР, Централен регистер, и други), а доколку тие не ѝ бидат доставени во законски определениот рок, ДКСК има надлежност да

иницира постапка за одговорност.

Тргувајќи од правните празнини во претходниот Закон, кои овозможуваа заобиколување на обврската за пријавување на имотот, при што имотот стекнат за време на мандатот се префрлуваше на роднини, пријатели и кумови, со новиот Закон ваквата злоупотреба се превенира. Имено, доколку постојат докази дека член на семејството или блиско лице на функционерот се стекнале со значителен имот за време на вршење на јавните овластувања, односно должности, кој ги надминува неговите редовни примања, а постои сомневање дека функционерот го префрлил имотот на тој член на семејството, односно блиско лице, со намера да го прикрие неговото потекло, ДКСК ќе иницира покренување постапка за *испитување на потеклото на имотот на тој член, односно блиско лице*.

ПРЕВЕНЦИЈАТА НА КОРУПЦИЈАТА НЕ МОЖЕ ДА БИДЕ ЕФИКАСНА ДОКОЛКУ НЕ СЕ ИСПИТА ИМОТНАТА СОСТОЈБА НА ЛИЦАТА ПО ПРЕСТАНОКОТ НА ФУНКЦИЈАТА ИЛИ ВРАБОТУВАЊЕТО И ТОА ЗА ОДРЕДЕН ВРЕМЕНСКИ ПЕРИОД. ОВА Е ОД ПРИЧИНА ШТО МНОГУ ЧЕСТО, ПО ИСТЕКОТ НА МАНДАТОТ, ОВИЕ ЛИЦА РАСПОЛАГААТ СО ИМОТ ОД ПОГОЛЕМИ РАЗМЕРИ, НАСПРОТИ НИВНИТЕ РЕДОВНИ ПРИХОДИ (ОТВОРААТ БИЗНИСИ, КУПУВААТ ЛУКСУЗНИ КУЌИ, АВТОМОБИЛИ, ВИКЕНДИЧКИ, ДЕЦАТА ГИ ШКОЛУВААТ ВО ПРИВАТНИ УЧИЛИШТА КАДЕ ГОДИШНАТА ШКОЛАРИНА Е НЕКОЛКУ ИЛЈАДИ ЕВРА). А, СО ОГЛЕД ТОА ШТО ВЕЌЕ НЕ ВРШАТ ФУНКЦИЈА И НЕ СЕ ВО ФОКУСОТ НА ИНТЕРЕСОТ НА ЈАВНОСТА И ИНСТИТУЦИЈЕТЕ, МОЖАТ ЛЕСНО ДА ГО ПРИКРИЈАТ ПОТЕКЛОТО НА ИМОТОТ, ИАКО ПОСТОЈАТ СЕРИОЗНИ СОМНЕВАЊА ДЕКА Е СТЕКНАТ НА НЕЗАКОНСКИ НАЧИН

Во досегашната практика сè уште нема завршен случај на *испитување на потеклото на имотот на определен функционер* од страна на ДКСК, а таквата состојба, според

овој орган, се должи на недоставување на докази и податоци од надлежните државни органи кои располагаат со нив. Покрај ова, ДКСК сè уште не може да го стави во функција електронскиот систем кој ќе ѝ овозможи директно поврзување со базата на податоци од другите органи кои располагаат со нив, заради немање на соодветни просторни услови.

Потреба од испитување на потеклото на имотната состојба по заминување од функцијата – Превенцијата на корупцијата со испитување на имотната состојба на функционерите и другите овластени службени лица, не може да биде ефикасна доколку не се испита имотната состојба на лицата по престанокот на функцијата или вработувањето и тоа за одреден временски период. Ова е од причина што многу често, по истекот на мандатот, овие лица располагаат со имот од поголеми размери, наспроти нивните редовни приходи (отвораат бизниси, купуваат луксузни куќи, автомобили, викендички, децата ги школуваат во приватни училишта каде годишната школарина е неколку илјади евра). А, со оглед на тоа што веќе не вршат функција и не се во фокусот на интересот на јавноста и институциите, можат лесно да го прикријат потеклото на имотот, иако постојат сериозни сомневања дека е стекнат на незаконски начин.

Од овие причини, неопходно е преку измена на Законот да се овозможи анкетните листови да бидат достапни на веб страницата на ДКСК, на пример, десет години по завршување на мандатот или вработувањето, за да може да се врши споредба со каков имот функционерите располагале пред да бидат избрани и именувани на функција и после неколку години по завршувањето на функцијата. *ДКСК треба да има мандат да покрене постапка за испитување на потеклото на имотот на овие лица.* Иако во последно време е актуелно прашањето за испитување на имотната состојба на судиите и обвинителите, ДКСК треба да се фокусира на испитување на имотната состојба на поранешните градоначалници, кои за време на мандатот располагале со големи буџетски средства, а по заминувањето од функцијата нивниот имот значително се зголемил.

Како ефикасна алатка за сузбивање на корупцијата треба да се разгледа можноста од воведување законска обврска за *проверка на работата на лицата кои претходно вршеле некоја функција, а се предложени за нова функција* преку проучување на наодите од ревизорските извештаи на Државниот завод за ревизија за органот

во кој предложено лице вршело функција. Доколку Државниот ревизор утврдил незаконитости во работата на органот или институцијата со која раководело лицето кое е предложено за нова функција, тоа да биде пречка за негов избор или именување. Отсуството на одговорност и толерирање на незаконско работење во претходниот мандат може да води кон континуитет на вакво незаконско однесување и на новата работа.

Јавните набавки се меѓу областите што се најранливи во однос на корупцијата, бидејќи во нив се вклучени огромни финансиски средства и постои директен контакт меѓу државата и приватниот сектор. Преку јавните набавки во земјава годишно се трошат околу една милијарда евра. Висок процент од средствата наменети за јавните набавки одат на корупција (како услов за добивање на тендерот), а на глобално ниво се проценува дека овој износ изнесува од 20-30 % од вредноста на јавните набавки. Европската комисија во сите извештаи за напредокот на земјата за приклучување кон ЕУ, ги посочува јавните набавки како сфера во која корупцијата е широко распространета, со барање за преземање на ефикасни мерки за нејзино сузбивање преку зголемување на транспарентноста и ефективноста во јавните набавки, но и манифестирање политичка волја за превенција и санкционирање на незаконски практики во оваа област. И покрај усвојувањето на нова регулатива која е усогласена со директивите на ЕУ, нема значително подобрување во однос на почитување на принципите за јавни набавки. Во Законот за јавни набавки на РСМ, транспарентноста и интегритетот во процесот на јавни набавки се наведени како основни принципи.

Непочитувањето на овие принципи се врши преку измена на плановите за јавни набавки, дискриминаторски критериуми во огласите кои фаворизираат одредени понудувачи, договарање со понудувачите, што е спротивно на Законот, несоодветно превенирање на судирот на интереси, голем број на директни спогодби, со што се елиминира конкуренцијата и не се заштедуваат буџетски средства, одолговлекување на донесувањето на одлука за избор на најдобра понуда, многу честото поништување на тендерите, и слично. Оттука, потребна е поефикасна активност за почитување на принципите на јавни набавки и санкционирање на незаконските однесувања како бариера за корупција во оваа сфера.

Потреба од испитување на потеклото на имотот на граѓаните и користење на практиката во регионот

Во последно време сè поактуелна е темата за испитување на потеклото на имотот на граѓаните и негова конфискација, доколку се утврди дека тој е стекнат на незаконски начин, односно не може да се докаже како е стекнат. Ваквата потреба се базира на фактот што одреден број на граѓани (бизнисмени, вршители на други дејности или дури и невработени) се стекнуваат со огромен имот и сомневањата дека до него е дојдено на незаконски начин.

Практиката во други земји – Од земјите од регионот, Закон за испитување на потеклото на имотот е донесен во *Србија*, на 29 февруари 2020 година, а стапи на сила на 11 март оваа година. Според Законот, проверката на имотот ја врши посебен оддел во УЈП. Проверка се врши на сите лица кои три години по ред имаат разлика од над 150.000 евра меѓу пријавениот и зголемениот имот. Меѓутоа, сè уште не е започната примената на овој Закон. Според независните медиуми и невладините организации кои се занимаваат со спречувањето корупција, тоа е резултат на немањето политичка волја овој закон да се спроведе, а истовремено, од истражувачки новинари, се откриваат случаи на енормно зголемување на имотот на одредени функционери и бизнисмени.

Во *Хрватска*, во 2019 година беше подготвен Предлог-закон за испитување на потеклото на имотот и одземање на незаконски стекнатиот имот, со кој се предлага да се испита имотот на одредено лице пет години наназад, но нема податоци дали овој Предлог-закон е усвоен. Во *Црна Гора*, една од партиите од коалицијата која победи на изборите и ја состави новата Влада, уште пред изборите подготви Предлог-закон за испитување на потеклото на имотот, кој ќе ги опфати сите лица чиј

ДОКОЛУКУ СЕ ОДЛУЧИ
ДА СЕ ДОНЕСЕ ЗАКОН
ЗА ИСПИТУВАЊЕ НА
ПОТЕКЛОТО НА ИМОТОТ
И КОНФИСКАЦИЈА НА
ИМОТОТ СТЕКНАТ НА
НЕЗАКОНСКИ НАЧИН, ТОЈ
ТРЕБА ДА ГИ ОПФАТИ СИТЕ
ГРАЃАНИ, ПРВЕНСТВЕНО
БИЗНИСМЕНИТЕ. СО
ЗАКОНОТ ТРЕБА ДА СЕ
ОПФАТИ ИМОТОТ НАД
ОПРЕДЕЛЕН ИЗНОС, ЗА КОЈ
ПОСТОИ СОМНЕВАЊЕ ДЕКА
ГИ НАДМИНУВА РЕДОВНИТЕ
ОДАНОЧЕНИ ПРИХОДИ, А
ПОСТАПКАТА ТРЕБА ДА ЈА
ВОДИ УПРАВАТА ЗА ЈАВНИ
ПРИХОДИ (А НЕ ДРЖАВНАТА
КОМИСИЈА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ
НА КОРУПЦИЈАТА), КОЈА ГИ
КОНТРОЛИРА И ИМА УВИД
ВО ПРИХОДИТЕ, РАСХОДИТЕ
И ОДАНОЧУВАЊЕТО НА
ГРАЃАНИТЕ. ЗА ЕФИКАСНО
СПРОВЕДУВАЊЕ НА ОВАА
СЛОЖЕНА ОПЕРАЦИЈА
ЌЕ БИДЕ ПОТРЕБНО ДА
СЕ ФОРМИРА ПОСЕБНО
ОДДЕЛЕНИЕ ВО УЈП И
КОМПЕТЕНТНО КАДРОВСКИ
ДА СЕ ЕКИПИРА

имот надминува 200.000 евра, без оглед дали се функционери, бизнисмени или други граѓани. Целта на Законот, според образложението, е да се испита првенствено имотот на олигарсите во оваа земја. Испитувањето на потеклото на имотот ќе го врши Даночната управа. Се очекува овој Предлог-закон наскоро да биде усвоен, што е сосема извесно, ако се земе предвид дека главен приоритет на новата Влада е неселективна борба против корупцијата.

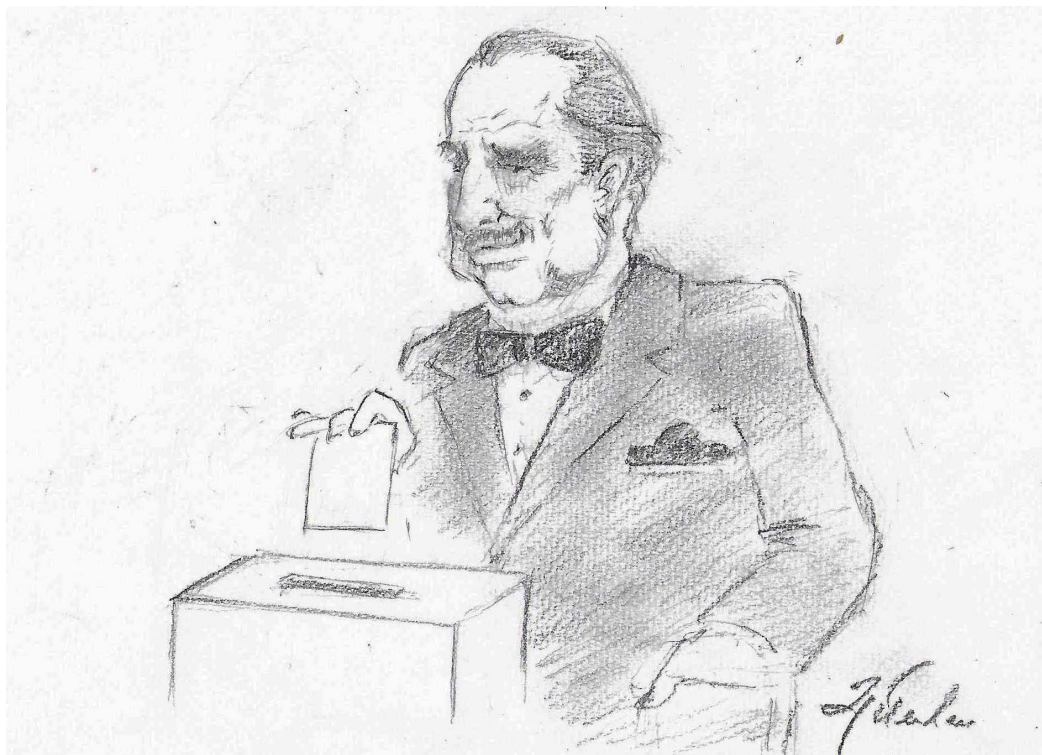
Дискусиите за потребата од таков закон во нашата земја се присутни во последно време, особено од страна на претставници на ДКСК, чија цел е испитување на потеклото на имотот на функционерите и лицата на кои имотот може да се префрли. Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси целосно ја регулира постапката за испитување на потеклото на имотот на функционерите, па оттука, доколку се одлучи да се донесе закон за испитување на потеклото на имотот и конфискација на имотот стекнат на незаконски начин, тој треба да ги опфати сите граѓани, првенствено бизнисмените. Со законот треба да се опфати имотот над определен износ, за кој постои сомневање дека ги надминува редовните оданочени приходи, а постапката треба да ја води Управата за јавни приходи (а не Државната комисија за спречување на корупцијата), која ги контролира и има увид во: приходите, расходите и оданочувањето на граѓаните. За ефикасно спроведување на оваа сложена операција ќе биде потребно да се формира посебно одделение во УЈП и компетентно кадровски да се екипира.

(Авторката е дипломиран правник, со правосуден испит и обуки во странство, меѓу кои и завршена Академија за американско и меѓународно право при Методистичкиот универзитет во Далас, САД. Почеток на кариерата во Министерството за финансии се до 2001 година. Претставник на Македонија во повеќе тела на меѓународни организации: Административниот совет на Банката за развој при Советот на Европа во Париз, шеф на македонската делегација при Комитетот за експерти за евалуација на мерките за спречување на перење пари при Советот на Европа и член на експертскиот тим на Советот на Европа, член на делегацијата на Македонија во ГРЕКО при Советот на Европа. Член на првиот состав на Државната комисија за спречување на корупцијата (2002-2007). Од 2007 година – експерт на Советот на Европа на проекти со владеење на правото и борба против корупцијата и активна соработка како правен консултант со други меѓународни организации (УНДП, ЕК, УСАИД, У4) за оваа област)

IL PADRINO

ДРАГАН ПОПОВСКИ

(Авторот е електроинженер, со карикатура се занимава педесет години. Покрај учества на изложби на карикатури во земјава и во странство, објавува во „Остен“, „Нова Македонија“, „Пулс“, „Утрински весник“, „Коза ностра“)

СЕОФАТНА ОБУКА НА ИДНИТЕ СУДИИ И ОБВИНИТЕЛИ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА

НАТАША ГАБЕР ДАМЈАНОВСКА

ЗА ДА ЗАЖИВЕЕ КОНЦЕПТОТ НА ВЛАДЕЕЊЕ НА ПРАВОТО, СЕКОЈА ДРЖАВА ТРЕБА ДА НАПРАВИ УСИЛБИ ДА ГО ОБЕЗБЕДИ, ИАКО ТОА Е ТЕШКО ДА СЕ ДОЛОВИ ПРЕКУ ЕДНА СЕОФАТНА ДЕФИНИЦИЈА, ОСОБЕНО КОГА ГИ ВКЛУЧУВА СЛЕДНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ: ПРАВНАТА СИГУРНОСТ (ПОЗИТИВНО ПРАВО КОЕШТО Е: ПРЕДВИДЛИВО, КВАЛИТЕТНО И ЈАСНО ФОРМУЛИРАНО, РАЗБИРЛИВО); ПРЕВЕНЦИЈАТА ОД ЗЛОУПОТРЕБИ ОД СТРАНА НА ЈАВНАТА ВЛАСТ (ПОСТОЕЊЕ НА ЗАКОНСКИ ЗАШТИТНИ МЕХАНИЗМИ ПРОТИВ ЗЛОУПОТРЕБИ И/ИЛИ ДИСКРЕЦИОНО КОРИСТЕЊЕ НА ВЛАСТА); ЕДНАКВОСТА ПРЕД ЗАКОНИТЕ И НЕДИСКРИМИНАЦИЈА; ПРИСТАПОТ ДО ПРАВДАТА (НЕЗАВИСНОСТ И НЕПРИСТРАСНОСТ НА СУДСТВОТО И ПРАВОТО НА ФЕР СУДЕЊЕ). ДОПОЛНИТЕЛНО, ТРЕБА ДА СЕ ОБРНЕ ВНИМАНИЕ НА КОРУПЦИЈАТА И ЕВЕНТУАЛНОТО ПОСТОЕЊЕ НА КОНФИКТ НА ИНТЕРЕСИ

Поновите демократии во последните децении поминуваат низ крупни општествени и системски престојувања, но сè уште демонстрираат проблеми во функционирањето на еден мошне важен столб на државната власт – правосудството. Причините се детектираат и проценуваат во бројни извештаи и анализи од релевантни домашни и меѓународни субјекти кои ги следат состојбите во оваа област, при што од особено значење се оние во државите кои се стремат да се интегрираат во Европската Унија, како што е и Република Северна Македонија. Поглавјата 23 (правосудство и темелни права) и 24 (правда, слобода и безбедност) ја претставуваат призмата низ која мора да се базира солидна институционална заштита на граѓаните и правните субјекти во однос на нивните права и обврски, како и да се обезбеди целокупно системско владеење на правото.

Познато е дека за да заживее самиот концепт на владеење на правото, секоја држава треба да ги направи сите усилби да го обезбеди, и покрај фактот што е тешко

тоа да се долови преку една сеопфатна дефиниција, особено кога ги вклучува следните елементи:¹ правната сигурност (позитивно право коешто е: предвидливо, квалитетно и јасно формулирано, разбирливо); превенцијата од злоупотреби од страна на јавната власт (постоење законски заштитни механизми против злоупотреби и/или дискреционо користење на власта); еднаквоста пред законите и недискриминација; пристапот до правдата (независност и непристрасност на судството и правото на фер судење).

Дополнително, треба да се обрне внимание особено на прашањето на корупцијата, односно нејзиното сузбивање и евентуалното постоење на конфликт на интереси. Со цел реално да се следат трендовите, *бидејќи остварувањето на владеење на правото, пред сè, е процес*, од особена важност е веродостојното прибирање на податоци и постојаната опсервација на состојбите и правецот на нивниот развој.

Заздравувањето на правосудниот систем е макотрпен процес

Во домашни рамки, здравото функционирање на правосудниот систем треба да го вградува и овој круцијален принцип чијашто доследна примена неминовно влијае врз ефективното сузбивање на можностите за корупција и придонесува за обезбедувањето на правната стабилност и сигурност кон граѓаните. Заради овие причини, реформскиот процес кој актуелно се одвива во правосудството и цели кон ваквата високо поставена цел, презема дејствија и нормативни промени коишто ги адресираат воочените проблеми и кои се очекува да придонесат кон подобро функционирање на установените механизми во оваа област. Постепено се надградуваат и коригираат сите нормативни акти кои се однесуваат на работењето на правосудните тела, односно: судовите, обвинителството, Судскиот совет и Советот на јавни обвинители. Донесен е Законот за Судскиот совет (2019 година) и Законот за јавното обвинителство (2020 година).

Процесите се одвиваат и во интерни рамки, на пример во Судскиот совет: каде е донесен нов Деловник за работа, изменети се подзаконските акти, но и методологиите за оценување на судиите и претседателите на судовите, системот за рангирање и

¹ Утврдено според насоките на Венецијанската комисија

унапредување во повисоките судови. Слични трендови се одвиваат и во Советот на јавни обвинители: Деловникот за работа е донесен во 2020 година, како и Правилник за оценување на работата на јавните обвинители.

Ваквата нормативна рамка преставува база која користејќи ги: препораките вградени во документите на Советот на Европа, Венецијанската комисија, одлуките на Европскиот суд за човекови права и советодавните тела на судиите и обвинителите при Советот на Европа, треба да го насочува професионалното работење, однесување и вредности на домашните кадри. Институционалните гаранции за статусот на овие кадри низ кои се обезбедува независноста во постапувањето веќе се поставени во претходниот период преку Уставот и законите,² но последните интервенции ги доуредуваат на нови подетални основи прашањата за: оценувањето, унапредувањето и дисциплинската одговорност на судиите и обвинителите и со нив врзаните постапки, притоа водејќи сметка за запазување на начелото на двостепеност.

Од особено значење за судиите, освен квантитативните се и квалитативните критериуми коишто се развиени во однос на: квалитетот на водење на постапката, ажурното постапување по судски предмети, следење на бројот на укинати одлуки заради битни повреди на постапката, и други критериуми. Истоветно, кај обвинителите, освен стручноста и квалитетот на одлуките, критериуми за оцена се и: ажурноста, ефикасноста, непристрасноста, совесноста, угледот и етичноста достојна за функцијата.

Паралелно со овие институционални промени, значајно е да се поттикне и охрабри една искрена и самокритична дебата меѓу самите судии и обвинители, како и другите професионалци кои работат во правосудството, која ќе ги идентификува аспектите што влијаат во генерирањето на недоследности и проблеми во работењето, со цел тие да бидат надминати. Досегашните преземени чекори би требало во од да бидат подложени на евалуација од страна на правосудството, како во однос на нивната адекватност, така по однос на нивната ефикасност и ефективност. Авторот на овие редови верува дека конструктивноста на ваквиот напор значително ќе

² Институционална заштита на независноста во работењето, кариерно напредување врз база на утврдени критериуми и заслуги, усовршување, примањата и социјалниот статус, консултативно учество при решавањето на статусните и други прашања, и друго.

придонесе кон подобрување на перцепцијата на јавноста за работењето на органите на правосудството.

Мора да постои свест дека при вршењето на функцијата, професионалниот интегритет и некорумпираноста се постојано на тест во текот на секојдневната работа на судиите и обвинителите. Се наложува постоење константна будност за состојбите бидејќи е познато дека професионалните квалитети и подготвеност се докажуваат со многу напор и труд, но ризикот да се изгуби таквата перцепција, за жал, е мошне голем. Затоа, критичната маса на чесни и професионални кадри мора да го артикулира својот став. Исто така, во овој процес треба да биде земена предвид ускладената соработка и со другите институции врзани со работењето на правосудните органи.

Со оглед на тоа што заздравувањето на правосудниот систем е макотрпен процес кој не може да се случи преку ноќ, важно е да се инсистира тој да се одвива постојано, да се движи во нагорна линија со постојано усовршување на постојните механизми и норматива и – *како мошне важен чекор* – со континуирано обезбедување на млади, соодветно обучени кадри за позициите на судии и обвинители. Без такви нови и квалитетно обучени кадри реформскиот прогрес нема да може да биде обезбеден, ниту, пак, ќе може да се одговори на новите светски општествени текови кои наметнуваат нови теми, пристапи и интернационализација на правото, што како актуелен процес е без преседан.

Идните генерации ќе мора да бидат вооружени со знаење што не го опфаќа единствено домашното позитивно право и практика, туку и практиката и придобивките од јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, но и претходната подготовка за идната примена на *acquis communautaire*. Оваа чест и сериозна задача за квалитетна селекција и подготовка на новите кадри во нашата држава ѝ припадна на Академијата за судии и обвинители „Павел Шатев“.

Академијата – партнер во антикорупциските политики и стратегии на државата

Потребно е да се нагласи дека уште од своето основање, во 2006 година, Академијата одговори мошне успешно на своите стратешки задачи во однос на кадровското екипирање и континуираната едукација на правосудството, устројувајќи се под будното око на меѓународната заедница. Сепак, бидејќи позиционираноста на

ВО ТЕК Е ПОЧЕТНАТА ОБУКА НА СЕДМАТА ГЕНЕРАЦИЈА НА СЛУШАТЕЛИ ВО АКАДЕМИЈАТА НА СУДИИ И ЈАВНИ ОБВИНИТЕЛИ, КОЈА БРОИ 60 ЛИЦА. ОБУКАТА ЗАПОЧНА ВО СЕПТЕМВРИ 2020 ГОДИНА, А СЕ ОЧЕКУВА ДА ЗАВРШИ ЕСЕНТА ВО 2022 ГОДИНА. ПАРАЛЕЛНО, ВО ОВАА ТЕКОВНА ГОДИНА СЕ ОДВИВА ПРОЦЕСОТ НА ТЕСТИРАЊЕ НА АПЛИКАНТИ ЗА ОТВОРЕНИТЕ 97 МЕСТА ЗА ОСМАТА ГЕНЕРАЦИЈА НА СЛУШАТЕЛИ, КОЈА СЕ ОЧЕКУВА ДА ЈА ЗАПОЧНЕ СВОЈАТА ОБУКА ПО ЗАВРШУВАЊЕТО НА ЦЕЛАТА ПОСТАПКА ЗА ПОЛАГАЊЕ КАКО И ЕВЕНТУАЛНИТЕ СУДСКИ ПОСТАПКИ КОИ ЌЕ СЛЕДАТ, НАЈВЕРОЈАТНО КОН КРАЈОТ НА ОВАА ГОДИНА

Академијата и нејзиното делување се врзани со определени законски решенија кои важеа извесен период во минатото, динамиката на про-дуцирање на нови генерации на кандидати, за жал, беше нарушена. Неуспешните обиди за запишување нови генерации слушатели во период од околу пет години, го генерираше проблемот на актуелниот недостаток на кадри за пополнување на места во правосудството и особено на места во обвинителството. Овој недостаток не е можно промптно да се адресира, бидејќи процесот на почетна обука има своја законски утврдена динамика и времетраење, што мора да се почитува и за што Европската Унија особено се заложува.

Генерација	Одлуки на советите	Одлука, Јавен оглас	Одлука за проширување	Примени	Завршени
I, 2007-2008	ССРМ - -15 СЈОРМ-9 или вкупно 24	По одлука на УО објавен оглас за вкупно 25 кандидати (15 за судии и 10 за обвинители-УО бројот на обвинителски места го зголемил на 10)	Со одлука на УО од 25.7.2007 за конечната ранг листа од приемниот испит, се проширува листата за 2 кандидати од заедниците кои не се мнозинство а освоиле најголем број бодови.	27	27
II, 2008-2009	ССРМ - -15 СЈОРМ-12 или вкупно 24	По одлука на УО објавен оглас за 27 кандидати (15 места за судии и 12 за обвинители)	Нема	27	27
III, 2009-2010	СЈОРМ за 7 ССРМ за 10 или вкупно 17	По одлука на УО објавен оглас за 17 кандидати (10 места за судии и 7 за обвинители)	Нема	17	17

БОРБА ПРОТИВ КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА

IV, 2010-2011	ССРМ - 5 СЈРМ – 4 или вкупно 9	По одлука на УО распишан јавен оглас за 9 кандидати (за 5 места за судии и 4 за обвинители)	Нема	9	9
2012-огласи	според записниците, одлуките на советите, за V генерација на ПО се однесувале на вкупно 29 слободни судиски и обвинителски места	Од мај 2012 до јануари 2013 биле објавени 5 јавни огласи за прием во ПО-сите неуспешни бидејќи се пријавувале мал број на кандидати	Нема		
V, 2013-2015	Врз основа на Одлуките на советите за V-тата генерација за вкупно 29 слободни судиски и обвинителски места	Според одлуката на УО од 12.06.2013, објавен јавен оглас за прием на 29 слушатели на почетна обука-се пријавиле мал број кандидати	Нема	Вкупно 13 кандидати-сите кои го положиле приемниот испит	13
VI, 2016-2018 односно 2017-2019	ССРМ - 20 СЈОРМ - 60 вкупно 80 места	По одлука на УО од 5.11.2015 објавен јавен оглас за прием на 30 слушатели на ПО (поради ограничени просторни можности)	Со одлука на УО од 7.6.2016, прифатено барањето на КПИ за проширување на листата на слушатели во VI генерација за 7 слушатели од редот на кандидатите од малцинските заедници кои го положиле приемниот испит	Вкупно 37 кандидати	37
Неуспешен оглас за јавни обвинители по измени на законот Август 2016	60 јавни обвинители	Одлука на УО – 60 јавни обвинители	Нема	Поништен оглас поради фалсификувани сертификати за странски јазик	
VII, 2019-2021	Одлука на ССРМ за 55 слободни судиски места и одлука на СЈОРМ за 65 слободни обвинителски места или вкупно 120	По одлука на УО објавен јавен оглас за прием на 60 слушатели (поради ограничени просторни можности, со ангажирање на сите расположливи капацитети)	Нема	Вкупно 60 кандидати	Едукацијата е во тек

Приложената табела ја прикажува динамиката според која Академијата продуцирала нови кадри за судството и обвинителството од моментот на своето основање, па сè до денес. Бројот на слушатели за кои се објавува јавен оглас за приемно тестирање претставува збир на работни позиции од судството и обвинителството, кои се актуелно непополнети или кои се предвидува да бидат непополнети како резултат на природен одлив на кадри во судството во следните две години.

Се воочува еден стабилен тренд на завршени кадри, почнувајќи од Првата генерација, 2007-2008 година, па сè до Четвртата генерација, 2010-2011 година. Забележан е застој во таа динамика и намалено интересирање за запишување од Петтата генерација во 2013 година и годината која ѝ претходела. Како главни причини за намаленото интересирање за запишување се сметаат тогашните законски измени кои бараа кандидатите да имаат просечен успех на правните студии од најмалку осум, како и нестимулативните услови во однос на статусот слушател на Академијата и личните примања за време на почетната обука. Во Петтата генерација се запишале само 13 слушатели, односно сите кои го положиле приемниот испит, и покрај тоа што Судскиот и Советот на јавни обвинители збирно побарале генерација со 29 слушатели.

Ова пропуштање на регуларниот чекор за прием на нови слушатели наметна веќе за Шестата генерација потреба од едукација на 80 кандидати за судии и обвинители. Сепак, заради просторните можности на Академијата (што сè уште претставуваат своевидно „тесно грло“ за непречено одвивање на работните активности), Управниот одбор одлучил да се примат само 37 лица. Во текот на 2016 година пропаднал огласот кој бил отворен единствено за 60

СЛЕДЕЈЌИ ГИ СИТЕ МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ И ПРЕПОРАКИ, СО ПОСЕБЕН ФОКУС НА ПРЕПОРАКИТЕ НА ГРЕКО-КОМИТЕТОТ, СЕ РЕАЛИЗИРААТ И ОРГАНИЗИРААТ ОБУКИ И ЕДУКАТИВНИ НАСТАНИ НА ТЕМИ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА: КОРУПЦИЈАТА, ТРАНСПАРЕНТНОСТА ВО ПРАВОСУДСТВОТО, ЕТИЧКОТО ОДНЕСУВАЊЕ НА СУДИИТЕ И ЈАВНИТЕ ОБВИНИТЕЛИ – УСОГЛАСЕНО СО КОДЕКСИТЕ, ИНТЕГРИТЕТОТ НА СУДИИТЕ, СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ, ИТН. ИСТО ТАКА, ВМЕТНАТИ СЕ И СОДРЖИНИ СО КОИ СУДИИТЕ И ЈАВНИТЕ ОБВИНИТЕЛИ ГИ НАДГРАДУВААТ СВОИТЕ ЗНАЕЊА И ПРЕКУ ЕФИКАСНО ПОСТАПУВАЊЕ И ВОДЕЊЕ НА СУДСКИТЕ ПОСТАПКИ ПРИДОНЕСУВААТ ЗА УСПЕШНА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ВЛАДИНИТЕ АНТИКОРУПЦИСКИ ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ

јавни обвинители, заради сомнеж за употреба на фалсификувани меѓународни сертификати за знаење на странски јазик од страна на некои апликанти. Шестата генерација, која брои 37 кандидати, засега е последната која е завршена. При крај е процедурата за прием на работа на последните шест кандидати кои сè уште не се избрани за судии.

Во тек е почетната обука на Седмата генерација на слушатели, која брои 60 лица. Обуката започна во септември 2020 година, а се очекува да заврши есента во 2022 година. Паралелно, во оваа тековна година се одвива процесот на тестирање на апликанти за отворените 97 места за Осмата генерација на слушатели. Осмата генерација се очекува да ја започне својата обука по завршувањето на целата постапка за полагање, како и евентуалните судски постапки кои ќе следат, најверојатно кон крајот на оваа година.

Заслужува да се спомене дека во рамките на приемниот испит за слушатели во Академијата, кандидатите треба да го положат психолошкиот тест и тестот за интегритет, дизајнирани од реномирана меѓународна институција за подготовка на вакви инструменти, а се реализира од страна на домашен стручен тим.

Освен почетната обука, на која Академијата посветува големо внимание, од големо значење е и континуираната обука, со која: судиите, обвинителите и останатите професионалци од правосудството ги освежуваат и збогатуваат своите знаења и се подобрува судската практика. Континуираниот процес на идентификување и предлагање на теми кои се значајни за натамошната стручна надградба се одвива: преку сугестии добиени од Судскиот совет и Советот на јавни обвинители, од Програмскиот совет и Управниот одбор на Академијата, од самите учесници во обуката преку евалуационите формулари, но и со следење на светските трендови и актуелизирање на некои теми што се наметнуваат како потреба. Сето ова е поддржано од странските партнери на Академијата.

Во своите програмски рамки, Академијата е активен партнер во антикорупциските политики и стратегии на државата за спроведувањето на ефикасна борба против корупцијата. Оттука, следејќи ги сите меѓународни документи и препораки, со посебен фокус на препораките на ГРЕКО-Комитетот, се реализираат и организираат обуки и едукативни настани на теми кои се однесуваат на: корупцијата, транспарентноста во правосудството, етичкото однесување

на судиите и јавните обвинители – усогласено со кодексите, интегритетот на судиите, судирот на интереси, итн. Исто така, вметнати се и содржини со кои судиите и јавните обвинители ги надградуваат своите знаења и преку ефикасно постапување и водење на судските постапки придонесуваат за успешна реализација на владините антикорупциски политики и стратегии.

Во Република Северна Македонија е донесен и Закон за т.н. свиркачи или дојавувачи, со што се направи уште еден позитивен исчекор во однос на борбата против корупцијата. Во рамките на своите содржини Академијата се осврна и на оваа тема, со оглед на тоа што „свиркачите“ со споделувањето на „важни“ информации можат да извршат силни влијанија врз целото општество, а најмногу врз креирањето на перцепцијата на јавноста во однос на правосудството, коешто со овие нормативни измени може да покаже поголема ефикасност во борбата против корупцијата. Во овој контекст, реализирани се и настани што се поврзани со: односите со јавноста, медиумите и, секако, со слободата на изразување. Притоа, фокусот е ставен на членот 10 од Европската конвенција за човекови права, бидејќи, најчесто, „свиркачите“ ги избираат медиумите за пласирање на својата информација.

Корупцијата, исто така, тесно е поврзана и со судирот на интереси, па во таа насока Академијата посветува посебно внимание и на оваа тема, при што беа реализирани низа обуки во соработка со Државната комисија за спречување корупција, како и со дел од меѓународните поддржувачи на работата на Академијата. Организирани беа и обуки наменети за судската и јавнообвинителската администрација, како и за судиите поротници кои се однесуваат на темата – судир на интереси и корупција.

Потребно е лидерство на челните луѓе во судството и обвинителството

Накратко сумирано, во рамките на програмата за континуирана обука, Академијата до денес реализираше повеќе од 40 обуки, советувања и регионални конференции кои се однесуваа на темата корупција, како што беа: Транспарентноста во функција на превенцијата на корупција во правосудството, во соорганизација со Амбасадата на Велика Британија; Борба против корупција – ТАИЕКС; Постапување по предмети од областа на јавната корупција/

Програма ОПДАТ-САД; Судската етика и борба против корупција во правосудството – ИРЗ; Перење пари и истраги поврзани со корупција/ГИЗ...

На овие обуки присуствувале повеќе од 905 учесници, од кои: 266 судии, 257 јавни обвинители, судски и јавнообвинителски службеници, адвокати и претставници на други релевантни институции. Исто така, реализирани се и 35 обуки посветени на: судирот на интереси, практичната имплементација на препораките на ГРЕКО, антикорупциските мерки, етиката и етичкиот кодекс, доброто владеење и интегритет, на кои зеле учество вкупно 761 учесници, од кои: 177 судии, 72 јавни обвинители, 368 судски и јавнообвинителски службеници и други претставници на заинтересирани институции.

Генералната оценка од сите обуки кои се спроведоа беше дека е потребно: да постои тесна соработка со надлежните органи и институции за превенција и борба против корупцијата; да се креира систем на интегритет во кој ќе се истражат и идентификуваат

ГЕНЕРАЛНАТА ОЦЕНКА ОД СИТЕ ОБУКИ ШТО СЕ СПРОВЕДОА ВО АКАДЕМИЈАТА БЕШЕ ДЕКА Е ПОТРЕБНО: ДА ПОСТОИ ТЕСНА СОРАБОТКА СО НАДЛЕЖНИТЕ ОРГАНИ И ИНСТИТУЦИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЈА И БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ДА СЕ КРЕИРА СИСТЕМ НА ИНТЕГРИТЕТ ВО КОЈ ЌЕ СЕ ИСТРАЖАТ И ИДЕНТИФИКУВААТ НАЈРАЗЛИЧНИТЕ ПОДРАЧЈА КАДЕ МОЖАТ ДА СЕ ПОЈАВИ СУДИР НА ИНТЕРЕСИ ИЛИ КОРУПЦИЈА, ДА СЕ КРЕИРААТ ПРОЦЕДУРИ ЗА НИВНО РЕШАВАЊЕ И НАДМИНУВАЊЕ, А ВОЕДНО ДА СЕ РАБОТИ НА СОЗДАВАЊЕ ЕТИЧКИ ПРАВИЛА И АФИРМАЦИЈА НА СООДВЕТНИТЕ РЕШЕНИЈА, НО И ДА СЕ ВОВЕДАТ САНКЦИИ КОИ ЌЕ БИДАТ СООБРАЗЕНИ СО ЗАКОНИТЕ ОД ОБЛАСТА НА ПРАВОСУДСТВОТО

најразличните подрачја каде можат да се појави судир на интереси или корупција; да се креираат процедури за нивно решавање и надминување, а воедно, и да се работи на создавање етички правила и афирмација на соодветните решенија, но и да се воведат санкции кои ќе бидат сообразени со законите од областа на правосудството.

За да се создадат и спроведат овие процедури, потребно е да се применат суштинските принципи кои се воведени и за јавната администрација во поглед на решавање на судирот на интереси, а тоа се посветеност и служење на јавниот интерес. Од посебно значење е да се манифестира лидерство од страна на челните луѓе во судството, особено од претседателите на судовите и шефовите на јавните обвинителства, кои ќе

развијат отворена организациона култура. Притоа, прашањата за судирот на интереси и корупцијата ќе претставуваат предмет на отворена дискусија, преку која: ќе се создаде атмосфера за нулта толеранција на корупцијата, стимулирање на јавноста, отчетност и контролата, афирмација на индивидуалната одговорност, објавување на ситуациите на судир, развој на современ систем на етички и професионални правила на однесување со соодветен механизам за контрола, со цел за спречување на корупција не само меѓу судиите и јавните обвинители, туку и меѓу администрацијата.

(Авторката е директор на Академијата за судии и јавни обвинители „Павел Шатев“. Дипломирала и магистрирала на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, а докторирала на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Реизбрана во звањето редовен професор во 2006 година. Таа е поранешен судија на Уставниот суд (2008-2017) и поранешен директор на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања (2018), национален татор на HELP програмата на Советот на Европа. Била вклучена во бројни научни проекти и е автор на бројни: стручни и научни трудови, стратешки документи, евалуации, истражувања и анализи објавувани дома и во странство. Работела во комисији за подготовка на закони, национални програми и реформски активности во областите на: уставно право, избори и изборни права, човекови права, граѓанско општество, политички систем, мир и стабилност)

КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА МЕЃУ ПЕРЦЕПЦИЈАТА И РЕАЛНОСТА

МАНЧО МИТЕВСКИ

МОЖНО ЛИ Е ДА СЕ
СОЗДАДЕ ПОИНАКВА,
ПОДОБРА ПЕРЦЕПЦИЈА
ОД ПОСТОЈНАТА, ВО
УСЛОВИТЕ ВО КОИ СЕ
НАОЃА МАКЕДОНСКОТО
ОПШТЕСТВО, НЕ САМО
ЗА КРИМИНАЛОТ И
КОРУПЦИЈАТА, КОГА Е
ЕКСТРЕМНО ПОДЕЛЕНО ПО
СИТЕ МОЖНИ ВЕРТИКАЛИ
И ХОРИЗОНТАЛИ, А ТОА Е
НАПРАВЕНО СО УМИСЛА –
ПОРАДИ ПАРТИСКИ И ЛИЧНИ
ИНТЕРЕСИ НА ПОЛИТИЧКИТЕ
ЕЛИТИ И НИВНИТЕ БИЗНИС
КОМПАЊОНИ. МОЖАТ ДА СЕ
ЛОЦИРААТ МНОГУ ПРИЧИНИ
ЗОШТО ВО МАКЕДОНИЈА СЕ
СЕ ПОСМАТРА НИЗ ПРИЗМАТА
НА КРИМИНАЛОТ И
КОРУПЦИЈАТА, И КОГА ЗА ТОА
ИМА ОСНОВА, А ВО МНОГУ
СЛУЧАИ И КОГА НЕМА

Наместо вовед

Македонското општество е многу специфично и комплицирано! Го карактеризираат: екстремната поделеност по сите можни основи, краткото паметење, лесно ветените брзини, некритички прифатените ветувања и брзите разочарувања, површноста, високата употребливост и цена на спин докторите, злоупотребената слобода на изразување и јавниот збор, земањето „здрово за готово“ на лажните вести и самопромовирани експерти, теориите на заговор, „сечењето“ глави на сите кои ќе се подигнат над просечното ментално ниво и знаење за да се изедначат со просечните, нихилизмот за сè и сешто, релативизациите како алиби,

одбранашката теза „сите се исти“, стихијноста во стилот на играта „кому иде“ и незаобиколната перцепција на процесите што постојано е позиционирана меѓу форсираните епизоди и реалноста.

Ова се котите на актуелниот конфликт во македонското општество, кој, сакал некој да признае или не, се сведува на борба: меѓу прогресивното (без оглед на грешките и превидите во овој сектор) и регресивното (без оглед на: амбициозноста, позерската

самоувереност и наводната аргументираност на оваа групација), меѓу вистинското и виртуелното, меѓу граѓанското и националистичкото, меѓу вистината и лагата, меѓу реалната и спинуваната состојба на животот. Во суштина, пак, во основата на сета оваа борба на наводни платформи, принципи, критериуми – во интерес на граѓаните, државата и општеството, лежи, како и секогаш од осамостојувањето на Македонија наваму – голата борба за власт.

Земјава има традиција, етапи и карактеристики со криминалот и корупцијата

Парадигмата, односно заедничкиот именител на целиот овој конфликт, во актуелниот момент е борбата против криминалот и корупцијата (како политички најпрофитабилна) – во најшироката, највисоката и најдлабоката смисла на зборот (тука се инкорпорирани и залагањето за правна држава, владеење на правото, реформи во правосудството и администрацијата)! Патем, треба да се потсети дека земјава си има: своја традиција, искуство, етапи и карактеристики со криминалот и корупцијата од осамостојувањето наваму. Првите петнаесетина години доминираше „транзицискиот“ криминал и корупција (приватизација на државниот и општествениот имот од функционери и социјалистичките директори), потоа повеќе од една декада доминантен стана политички организираниот криминал (придружен со класичен организиран криминал и корупција) од непотистички поврзаниот државно-партиски врв (братучеди, кумови, сватовштини, бизнис партнери...), што доведе до статусот „заробена држава“,¹ драстично ограбена, осиромашена и задолжена, за сега, последниве неколку години, приказната да се сведе претежно на: криминал, корупција и судир на интереси, бенигни во однос на калибарот на режимскиот екстремно висок организиран криминал и корупција.

Веројатно, тоа е резултат на извлечените поуки, иако недоволни, од една страна, а од друга, поради вперените рефлектори на јавноста, која „дува и на јогурт“ и е многу покритички расположена кон актуелната власт, што е општествено многу корисно и ефективно од

1 Манчо Митевски: „Заробена држава – политички организиран криминал“, „Култура“, 2017.

– Mancho Mitevski – „Captured state: Understanding the Macedonian case“, „Friedrich Ebert“ Stiftung – Office Macedonia, 2018

аспект на превенцијата на криминалот и корупцијата. Во такви услови, дури и случаи најавувани како афери со огромен потенцијал за врвни функционери во власта, без поткрепа од факти, од типот на „рекет-балони“ – многу бргу издишаа како меури од сапуница и веќе никој не ги споменува и памети.

По „Шарената револуција“, протестите на студентите и другите групации, заедно со тогашната опозиција, авторитарниот режим беше урнат, при што се поставија барања за брзи реформи и подобрувања во сите сегменти од општествениот живот. Таквите барања предизвикаа и високи очекувања од новоформираната власт која во целиот тој период пласираше лесно ветиени брзини, притоа не знаејќи во каква состојба ќе ја наследи државата и институциите и со какви отпори и опструкции ќе се соочи со инсталациите на режимот, внатре во институционалниот систем, но и како бројна и моќна опозиција во парламентот. Како капак на сè беше континуираното уривање на угледот на Специјалното јавно обвинителство, однатре, заради желбата за моќ и големите амбиции без реален капацитет и шурувањето со контроверзни бизнисмени на шефицата на оваа институција, а однадвор заради постојаната пресија и инструираните напади од осомничените, обвинетите, од нивните политички и бизнис партнери (за да не ги сносат законските последици за своите криминали и злоупотреби), како и од големиот број од нив платени: медиуми, портали и социјални мрежи.

Јавноста бараше, и натаму бара, брза и ефикасна борба против криминалот и корупцијата, реформи на институциите, кои (во голем обем) самите беа долги години криминализирани и политички инструментализирани, иако треба да се борат против ова општествено зло (според Прибе – правосудството, јавната администрација, „независните“ регулаторни тела... би додал – плус грото од политичките партии, медиумите, дел од владино/невладиниот сектор...). Јавноста во овие процеси и зголемените очекувања заради ветиените брзини, формираат многу критичка перцепција кај јавноста. Перцепцијата по дефиниција претставува процес во кој сетилните забележувања се претвораат во впечатоци од стварноста. Според оваа јазично-психолошка дефиниција, перцепцијата, сосема логично е најизложена и најнезаштитена од надворешните влијанија – спонтани или инструирани (од партии, бизнис елити, медиуми, социјални мрежи), барем што се однесува до политичката

сфера – со јасна цел и кон прецизно таргетирани: политички, етнички и социјални и друг вид групации и поединци.

Заради тоа, земјава се најде во апсурдна ситуација која, речиси, е необјаслива: како можеше РС Македонија да биде вреднувана полошо минатата година – кога во значителен обем беа ослободени институциите од инсталациите на режимот, кога транспарентноста е една од одликите што ги стимулира актуелната власт и кога има неограничена демократска слобода на изразување и на говор – во споредба со годините на објавувањето на снимките од незаконско прислушуваниите разговори од автократскиот режим на „големиот брат и поголемиот братучед“ на 26.000 граѓани: функционери, политичари, интелектуалци, новинари, дипломати, кои вриеја од факти за: криминали, корупција, насилства, што секој можеше да ги слушне со свои уши. Тоа, пак, доведе – Европската Унија во свој извештај, за првпат во светската историја, да оквалификува една земја – Република Македонија – како заробена држава!?!

Извештајот за перцепцијата на криминалот и корупцијата од една невладина организација – од политички партии од актуелната опозиција, од медиумите платени од странски извори, од инструираните социјални мрежи, од политички, наводно, независни невладини организации, интелектуалци и експерти се прифати како „еурека“ и како непобитен факт и аргумент за оцрнување и опструирање на политиките на власта во сите сфери од животот (и кога за такво нешто има основа и аргументи, и кога нема), а со тоа и за нарушување на довербата на граѓаните во институциите.

Поради падот на ранг-листата за перцепција на криминалот за некое место, како што е обичај во нашата политичка „култура“ – секој проблем на граѓаните, стопанските субјекти, социјални групации и институции,

ЗЕМЈАВА СЕ НАЈДЕ ВО СИТУАЦИЈА КОЈА, РЕЧИСИ, Е НЕОБЈАСНИВА: КАКО МОЖЕШЕ РС МАКЕДОНИЈА ДА БИДЕ ВРЕДНУВАНА ПОЛОШО МИНАТАТА ГОДИНА – ВО СПОРЕДБА СО ГОДИНИТЕ НА ОБЈАВУВАЊЕТО НА СНИМКИТЕ ОД НЕЗАКОНСКО ПРИСЛУШУВАНИТЕ РАЗГОВОРИ ОД АВТОКРАТСКИОТ РЕЖИМ НА „ГОЛЕМИОТ БРАТ И ПОГОЛЕМИОТ БРАТУЧЕД“ НА 26.000 ГРАЃАНИ: ФУНКЦИОНЕРИ, ПОЛИТИЧАРИ, ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ, НОВИНАРИ, ДИПЛОМАТИ, КОИ ВРИЕЈА ОД ФАКТИ ЗА: КРИМИНАЛИ, КОРУПЦИЈА, НАСИЛСТВА, ШТО СЕКОЈ МОЖЕШЕ ДА ГИ СЛУШНЕ СО СВОИ УШИ, И КОИ ДОВЕДОА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ВО СВОЈ ИЗВЕШТАЈ, ЗА ПРВПАТ ВО СВЕТСКАТА ИСТОРИЈА, ДА ОКВАЛИФИКУВА ЕДНА ЗЕМЈА – РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА – КАКО ЗАРОБЕНА ДРЖАВА!?!

откако ќе се измиксува и спинува, веднаш да се подведе под „графата“ – тоа е резултат на криминализираноста и корумпираноста на мафијашката власт (!). Небулозите се движат, речиси, до научна фантастика: од обвинувањата за „криминална распродажба“ за идентитетот, јазикот, историјата, преку „криминалната неспособност на Филипче“ да набави вакцини против Ковид-19, па поради тоа починале над 3.000 лица, бегството, враќањето и предавањето на Мијалков како „криминален дил“, па тезата за „криминалниот проект“ за укинување на Катедрата за македонски јазик на Филолошкиот факултет во која се замешаа и највисоки функционери од, веќе слободно може да се каже – политизираната и контроверзна највисока научно-уметничка институција (слично како во 2001 година со проектот за размена на територии на население од тогашниот премиер Љ. Георгиевски), до Преспанскиот договор со Грција и Спогодбата со Бугарија како две санти со мраз кои предизвикале „тонење на бродот Македонија“, пакетите мерки за спас на вработените, фирмите и цели индустрии од пандемијата како „криминално мачкање на очи на народот“...

Хистеријата оди до таму што, со вакви: релативизации, воопштувања, извртување на тези, со лажни вести и паушални аргументи се пласира и со денови се преџвакува тезата дека во земјата сè е „криминализирано и корумпирано“, бидејќи ја води „криминализирана и корумпирана власт“. На тој начин им се нанесува непоправлива штета на цели државни и општествени системи, како што се: образованието, здравството, безбедноста, одбраната, правосудството, банкарството..., бидејќи се доведуваат во прашање довербата во нив и сите реформски и тековни процеси, но и многу сегменти од секојдневниот живот на граѓаните и стопанските субјекти.

Зошто и како е дојдено до ваква диоптрија кога станува збор за перцепцијата на криминалот и корупцијата и кои се причините за таквата состојба во овој период од општествениот развој на земјата, кога е вратена слободата на говор и изразување, кога се почнати многу реформи и кога режимот што ја зароби и ограби државата и ги наруши човековите права на илјадници граѓани како поединци со: прислушувања, следења, конструирани политички процеси, лустрации... – веќе неколку години е урнат, а во судовите и обвинителствата се водат постапки за стотина поранешни функционери од врвот на авторитарниот режим, при што некои веќе се осудени и

станаа долгогодишни станари во казнено-поправните домови или кукавички побегнаа во странство?

Меѓу заробената и делумно ослободената држава

Не е спорно дека криминалот и корупцијата се навлезени во многу пори од македонското општество. Особено што македонската држава и граѓани преживеаја една невообичаено долга транзиција од еден систем, во друг, од планска економија, во пазарна, од затворено, во отворено општество... Згора на тоа, триесет години граѓаните се под постојан стрес од секаков вид условувања за отстапки од најчувствителните прашања за една нација и држава – во идентитетската сфера (име, јазик, историја) затоа што се сака да се реализира основната стратешка цел поставена при осамостојувањето – влез во НАТО (што со низа болни отстапки и компромиси кон Грција се оствари) и почеток на преговори и влез во ЕУ (што засега, заради бруталниот однос и безумното вето на Бугарија – е процес закочен на неопределено време).

Можно ли е да се создаде поинаква, подобра перцепција од постојната, во условите во кои се наоѓа македонското општество, не само за криминалот и корупцијата, кога е тоа екстремно поделено по сите можни вертикали и хоризонтални, а тоа е направено со умисла – поради партиски и лични интереси на политичките елити и нивните бизнис компањони. Можат да се лоцираат многу причини зошто во Македонија сè се посматра низ призмата на криминалот и корупцијата, и кога за тоа има основа, а во многу случаи и кога нема. Доволно е да се наведат и кратко образложат само неколку елементи како примери од мноштвото други, да се добие макар мала, но појасна слика за состојбите околу инструираните напади врз сите сетила на луѓето, при што најподложни за манипулации се оние кои не размислуваат со своја глава и врз основа на своите забележувања, туку оставаат некој друг да мисли за нив (партија, политичар, експерт, медиум, социјална мрежа...), а тие да го прифатат тоа како нивен став и така да ја формираат својата перцепција.

- **Не можно нешто што се партизирано/заробувало/криминализирано десетина години да биде департизирано/ослободено/декриминализирано, па макар станувало збор и за држава, за кусо време и со самиот акт на промена на: власта, владата, министрите и првите луѓе во државните**

институции и во јавниот сектор. Тоа е еден од превидите и на власта и на јавноста. Многу бргу се виде дека тешко се ослободуваат институциите на државата од инсталациите што ги постави режимот за да можат да продолжат да дејствуваат и по неговиот пад. Притоа, со право, веднаш се поставува прашањето: како и зошто и по четири години новата власт не успеа да се ослободи од таквите остатоци на режимот. Па, едноставно. Во институциите на државата (државниот и јавниот сектор), за време на десетгодишното владеење режимот го дуплираше бројот на вработени (од 70.000 на 140.000), претежно со партиски војници. Со смената на власта, се сменија раководните лица на највисоките позиции, но останаа оние на средните и пониските. Од хумани побуди, наместо да почне со кастрењето на администрацијата, не поради политички реваншизам, туку за запазување на професионалните стандарди и компетентноста, новата власт заведе став да не отпушта никого. И, бидејќи крвта не е вода, како и од благодарност кон тие што, на времето, ги примиле на работа и им дале функции, почна давањето услуги, на пример, на обвинетите и осомничените од режимот во процесите во правосудството, поради развлекувања на постапките почнаа да застаруваат предмети, поради „шетањето“ на предметите по лавиринтите – од понизок кон повисок суд и обратно. Инсталациите во МВР, најверојатно, помогнаа и при бегството на Груевски од државата, секако и на: Мијалков, Грујевски, Бошковски, многу од затекнатите дипломати наместо да ги застапуваат интересите на земјата, ја кодошеа или беа пасивни... Се опструираа од најкруцијалните, до најбаналните работи од типот: протекнување доверливи информации, криења документи во фиоки, пасивен отпор, кодошења...

- **Краткото паметење стана една од менталните карактеристики на голем дел од граѓаните, посебно во однос на политичките настани и политичките субјекти, во стилот на народната „секое чудо за три дена“. Посебно се разорни релативизациите на фактичките состојби кои се потпираат на многу експлоатираната одбранашка теза од експонентите на автократскиот режим – „сите се исти“, што не е точно.** Не може да се сите исти, кога поранешните беа фатени во огромни политички и класични криминални

дејства за што сега многумина од владејачката врхушка се со статус на: осомничени, обвинети и осудени на затворски казни. Од друга страна, македонското општество сега е релативно слободно, медиумите и поединците слободно можат да се изразуваат, не се прислушувани, има големо ниво на транспарентност на власта за сè што работи, нема политички процеси, невладините што ги следат тендерските набавки укажуваат на неправилности, но не се забележани кршења на постапките од зголемен обем и голем калибар, иако во јавноста се отвораат афери – нема случај на висок организиран криминал, а најслабите точки на оваа власт се: корупцијата, непотизмот и судирот на интереси, но и тие се на многу пониско ниво во однос на претходната власт.

- **Отсуството на: демократски капацитет, стандарди, традиција, и особено ниското или никакво ниво на политичка култура кај некои политички субјекти, овозможува кај нас, во времето на автократската власт, за десетина години да се појави екстреман вид на политички организиран криминал со што беше заробена државата, а наедно се создаде „култура“ на неказливост и двојни стандарди.** Затоа ни се случуваат состојби во стилот кога крадецот бега и извикува „држ-те го крадецот“, обвинувања други за криминал, морализирања и ветувања дека тие кога ќе се вратат на власт ќе ги елиминираат криминалот и корупцијата!
- **Особено се актуелни лажните вести, спинуваните афери со кои се насочува и формира јавното мислење во посакуваната насока од медиуми и социјални мрежи зад кои се прикриваат политички партии, а најголемиот дел од нив се од (не)познати финансиери од странство.** Лажните вести станаа феномен на денешното време, не само кај нас, туку во целиот свет, а земјава светски феномен поради младите велешани кои одиграа значајна улога при изборот на Д. Трамп за претседател на САД. Лажните вести, меѓу другото, се резултат и на падот на стандардите во класичните јавни медиуми и „цунамито“ врз јавноста од социјалните мрежи. И уште една наша специфика, како велешката, што не е за фалење. Во една студија на ЕУ, на тема: „Мапирање на лажните вести и дезинформации на Западниот Балкан и идентификување

начини за борба со нив“, поименично се наведуваат медиумите финансирани од унгарски бизнисмени во Северна Македонија како главни извори на дезинформации, но, исто така, се посочува и на профилите на социјалните медиуми на повеќе личности, меѓу нив е и името на лидерот на најголемата опозициска партија!

- **Со оглед на фактот што ништо во една држава не може да биде идеално, не може ни сè да биде катастрофално! Нихилизмот е една од лошите особини што владеат во поларизирана и поделена Македонија.** Во една прилика, Блаже Конески има кажано: „Има некои луѓе за кои народот вели дека им е криво што се родени. Тие сè можат да потценат, сè можат да омаловажат...“. Еден од тие е и политичарот кој го нарече македонскиот гениј „џуџето од Небрегово“, а сега е: најголемиот нихилист, произве-

дувач на лажни вести, конструирани афери и, каков цинизам – бранител на македонскиот јазик! Од некоја ПР агенција, или од самата врхушка на опозициската партија е изградена позиција дека ако континуирано се напаѓа власта, ќе каруваат на нивниот рејтинг и ќе придобиваат гласачи. Затоа, веќе четири години како опозиција, ја спроведуваат тактиката – негирање на сè што работи власта, обвинувања за: криминал, неспособност и предавства, радување на неуспесите на државата (незапочнувањето преговори со ЕУ, многуте починати од пандемијата...), опструирање на сите реформски процеси и корисни проекти за граѓаните. Стопати повторената лага, кај некои луѓе

НАСПРОТИ НАДВОРЕШНО-ПОЛИТИЧКИТЕ УСПЕСИ ТРПЕА ДОМАШНИТЕ ПРИОРИТЕТИ – НЕ СЕ РЕШАВАА СО ПОТРЕБНОТО: ВНИМАНИЕ, КАПАЦИТЕТ И ЕФИКАСНОСТ. ИСТО ТАКА, ПОБРЗИ РЕФОРМИ ВО: ПРАВОСУДСТВОТО, ПОЛИЦИЈАТА, АДМИНИСТРАЦИЈАТА, ОБРАЗОВАНИЕТО, ЗДРАВСТВОТО, СОЦИЈАЛАТА, ЕКОНОМИЈАТА, ПОДОБРУВАЊЕТО НА ЖИВОТОТ НА ГРАЃАНИТЕ И УСЛОВИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ СУБЈЕКТИ, ИЗБОРНИОТ СИСТЕМ ЗА КОЈ СЕКОГАШ ИМА СОМНЕЖ ДЕКА Е СО ПРИМЕСИ НА КРИМИНАЛ И КОРУПЦИЈА... ВО ОВОЈ КОНТЕКСТ, НЕЗАОБИКОЛНИ СЕ КАДРОВСКИТЕ РЕШЕНИЈА СО ПОСТАВУВАЊЕ ПО ПАРТИСКИ КЛУЧ И ДОГОВОР НА НЕДОВОЛНО: КОМПЕТЕНТНИ, КАПАЦИТЕТНИ И ИСКУСНИ ЛУЃЕ НА ЧЕЛО НА НЕКОИ МИНИСТЕРСТВА, ВО ДРЖАВНИТЕ И ЈАВНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА... СЕТО ТОА ЈА ИРИТИРАШЕ ЈАВНОСТА И СОЗДАВАШЕ НЕПОВОЛНА ПЕРЦЕПЦИЈА

се прифаќа како вистина, што создава соодветна перцепција. Но, тоа не носи и политички успех. Доказ се континуираните порази на сите видови избори – парламентарни, локални, претседателски, вонредни по општини.

- **Како своевиден ДДВ – додадена драматична варијанта била, не смее да се заборави пандемијата со Ковид-19.** Справувањето со неа создава најразлични ставови и перцепции кај луѓето, дел од нив формирани со влијание од политичките субјекти на кои беспоговорно им веруваат.
- **Меѓународната заедница оствари некои свои глобални цели – безбедносна стабилизација на државата, а со тоа и на регионот (НАТО), но не ги исполни своите обврски што ги вети за тешките одлуки што ги бараше од власта околу името и добрососедските односи, а кои на домашен план требаше да донесат бенефити (ЕУ).** Многу е индикативна позицијата на меѓународната заедница, пред сè на ЕУ, односно неисполнетите ветувања (во два наврата) и покрај констатациите во извештаите од Европската комисија за РС Македонија – за целосно исполнетите услови за почеток на преговори. По линија на најмал отпор ЕУ помина преку ветото на Бугарија која бара во рамката за преговори да влезат меѓусебните билатерални прашања меѓу двете држави (идентитет, јазик и, наводно, фалсификувана историја!), иако тие не се дел од новата методологија за почеток на преговори со државите-кандидати. Ваквиот став создаде бран на евроскептицизам кај дел од граѓаните, давајќи аргументи Унијата да се перципира како себична и затворена заедница која не ги сака во своето друштво помалите и посиромашните, но и неповолна перцепција кон власта дека шири нереален оптимизам, кажано со вокабуларот на опозицијата – „криминално ги лаже граѓаните“!
- **Собранието е посебна приказна како фактор на создавање неповолна перцепција кај граѓаните за состојбите во земјата.** Поради егоистичните интереси на политичките субјекти и личните амбиции на дел од партиските лидери, законодавната власт, односно највисоката институција која треба да ги одразува и застапува интересите на граѓаните, е во континуирани блокади и опструкции, со што во услови на пандемија, заболени или пратеници во изолација – долги

периоди е нефункционална. Поради минималното мнозинство на власта и опструкциите од опозицијата, запрени се многу реформски проекти, но и закони кои значат подобрување на животот на граѓаните. Сè што не е од интерес на опозицијата, па макар било штетно за државата, се блокира со деловнички игри и со илјадници амандмани. Интересот на партиите е побитен од интересот на граѓаните. Беше бојкотиран референдумот кој требаше да го завери Преспанскиот договор и да го реши проблемот со името, а тоа значеше влез во НАТО и почнување на преговори со ЕУ. Се најавува бојкот на пописот како значајна статистичка операција на државата, беа бојкотирани локалните избори во Штип и Ново Село... Повеќе од една година претседателот на Комисијата за надворешна политика не ги повикуваше петнаесетината верифицирани идни амбасадори од владата и шефот на државата и со агремани, да ги презентираат своите програми кои ќе ги застапуваат во земјите каде што се акредитирани (тоа беше сторено дури деновиве), а станува збор за многу значајни земји за нашата меѓународна позиција и политика...

- **Сепак, најголемата вина за ваквата состојба лежи во неснаоѓањата на власта во владеењето. Како најзначајни за ваквата состојба треба да се споменат: лесно ветените брзини и нереалните очекувања на јавноста, внатрекоалициските договорни должничко-доверителни односи поради малото мнозинство, големите апетити на партиските елити во коалицијата, внатрешните уцени, гнилите компромиси, доминацијата на партиското над државното... и несоодветните тајминзи за поставување и реализација на стратегиските приоритети.** Наместо сите приоритети да бидат поставени на исто рамниште и во исто време, а притоа да бидат ангажирани сите расположливи институционални и човечки капацитети и ресурси, на почетокот сè се стави на картата на решавањето на добрососедските односи – спорот околу името со Грција, Преспанскиот договор, а потоа и Спогодбата со Бугарија. Се решија долгогодишните спорови, се отворија вратите кон НАТО и ЕУ, и тоа беше посочувано како голема храброст и лидерство и како модел за решавање на тешки проблеми и во други региони.

БОРБАТА ПРОТИВ КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА Е ВЕЧНА БОРБА ВО СИТЕ ОПШТЕСТВА. КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА, РЕЧИСИ, СЕ НЕУНИШТЛИВИ БИДЕЈЌИ ГИ СЛЕДАТ НОВИТЕ ТРЕНДОВИ НА ТЕХНОЛОШКО-ИНФОРМАТИЧКИОТ РАЗВОЈ И ГИ ПРИЛАГОДУВААТ СВОИТЕ ДОКТРИНИ И СТРАТЕГИИ НА НИВ, ДУРИ И ПОБРЗО ОД ДРЖАВИТЕ. ОТТАМУ, ИНСТРУМЕНТИТЕ ЗА БОРБА ТРЕБА ПОСТОЈАНО ДА СЕ УСОВРШУВААТ И ПРИЛАГОДУВААТ НА НОВИТЕ ВИДОВИ КРИМИНАЛ И КОРУПЦИЈА. СЕПАК, ОБЈЕКТИВНО, КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА НЕ МОЖАТ ДА СЕ ЕЛИМИНИРААТ ЦЕЛОСНО, КОЛКУ ЕДНА ДРЖАВА БИЛА ДЕМОКРАТСКА, КОЛКУ ИНСТРУМЕНТИТЕ ЗА БОРБА БИЛЕ УСОВРШЕНИ, РЕФОРМИРАНИ И ЕФИКАСНИ. НО, БИТНО Е КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА ДА СЕ СВЕДАТ НА ОДРЖЛИВО И КОНТРОЛИРАНО НИВО

Наспроти надворешно-политичките успеси, трпеа домашните приоритети – односно не се решаваа со потребното внимание, капацитет, осмисленост, брзина и ефикасност. Побрзи и поефикасни реформи во правосудството, полицијата, администрацијата, образованието, здравството, социјалата, економијата, подобрувањето на животот на граѓаните и условите на стопанските субјекти, изборниот систем за кој секогаш има сомнеж дека е со примеси на криминал и корупција... Во овој контекст незаобичолни се кадровските решенија со поставување по партиски клуч и договор на недоволно компетентни, капацитетни и искусни луѓе на чело на некои министерства, на државни и јавни претпријатија... И уште нешто што е незаобичолно. Партнер во актуелната власт е партија која беше дел од владејачката коалиција за време на режимот. Овој политички субјект придонесе, односно му одговараше

заробувањето на државата - зашто вработуваше огромни контингенти свои партиски војници во администрацијата, имаше финансиски бенефити од тендери кои ги добиваа фирми на бизнисмени блиски на партијата или на партиски функционери, а преку правосудството успеваше да забошоти или маргинализира криминали на свои високи функционери. Оваа партија и сега се пазари и условува за сè и сешто, играјќи на картата дека нејзините пратеници се факторот кој е многу битен во тесното владино мнозинство. Сите овие работи ја иритираа јавноста и создаваа неповолна перцепција.

Огромен критички бран се крена од: партии, невладин сектор, медиуми, социјални мрежи и поединци за индексот за перцепција на корупцијата за минатата година поради падот од неколку места. За разлика од тоа, кај јавноста некако глуво помина констатацијата

на Европската комисија дека земјава ги исполнува сите услови за почеток на преговорите со ЕУ, Извештајот на Стандард и Пурс со кој се потврди кредитниот рејтинг на РС Македонија со изгледи за позабрзана стапка на развој годинава. Во Извештајот, пак, на Фридом Хаус, генералната оценка е дека Владата направила пресврт во однос на повеќегодишното претходно уназадување на демократијата и дека сериозно прашање за државата е тоа што ЕУ не го одржа ветеното дека земјата ќе го започне процесот на преговори на крајот од 2020 година. Во Извештајот: „Слободата во светот“, годинашната оценка за државата е 66, од можни сто поени, што е за три поени напредок од лани и што е најголем напредок од сите други земји. Фридом Хаус се повикува на позитивните оценки на ЕУ за реформите во правосудството и дека е потребно да продолжи практикувањето на законските можности за зајакнување на независната работа на судиите...

Наместо заклучок

И, бидејќи сè не може да биде лошо и црно, како што сè не би можело да биде ни само бело, треба да се трага по реалното. А, реалното е некаде во средината меѓу екстремите и – во нијансите. А, нијансите и реалноста ги прават релевантните показатели, за разлика од перцепцијата во која се мешаат лични забележувања и доживувања, но и емоции, надворешни влијанија, а во македонскиот случај таа, делумно, е резултат и на политичките определби на поединците.

Борбата против криминалот и корупцијата е вечна борба во сите општества, па и во економски и демократски најразвиените, а не само во нашето. Криминалот и корупцијата, речиси, се неуништливи, бидејќи ги следат новите трендови на технолошко-информатичкиот развој и ги прилагодуваат своите доктрини и стратегии на нив, дури и побрзо од државите. Оттаму, инструментите за борба треба постојано да се усовршуваат и прилагодуваат на новите видови криминал и корупција. Сепак, објективно, криминалот и корупцијата не можат да се елиминираат целосно, колку една држава била демократска, колку инструментите за борба биле: усовршени, реформирани и ефикасни. Но, битно е криминалот и корупцијата да се сведат на одржливо и контролирано ниво кое нема да дозволи руинарање на: институциите, демократијата и општествениот развој.

Следењето на индексот на перцепцијата на криминалот и корупцијата е корисен инструмент, бидејќи претставува индикатор кој, заедно со сознанијата за трендовите и бројките на кои укажуваат надлежните во оваа сфера – обвинителствата, судовите, полицијата, Државната комисија за спречување корупцијата, науката – треба да сигнализира кога треба да се вклучи алармот на институциите. Па, зависно од видовите и софистицираноста на криминалот и корупцијата да се зајакнат и прилагодат мерките за борба против ова големо општествено зло.

(Авторот е долгогодишен новинар и публицист)

СОСТОЈБАТА СО КОРУПЦИЈАТА ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

МАРЈАН НИКОЛОВСКИ

КОРУПЦИЈАТА ПО ПРИРОДА СЕ СОЗДАВА И СЕ ВРШИ ВО, И ПРЕКУ ВЛАСТА, СЕЕДНО ОД ЧИЈА СТРАНА ПОТЕКНУВААТ ИНИЦИЈАТИВИТЕ ЗА НЕА. КОРУПЦИЈАТА ТРЕБА ДА БИДЕ РАЗГЛЕДУВАНА ВО НЕЈЗИНАТА НАЈШИРОКА СМИСЛА, ШТО НЕ ЗНАЧИ САМО ВО НЕЈЗИНАТА ЕДНОДИМЕНЗИОНАЛНА КРИМИНОГЕНА СТРУКТУРА НА ДАВАЊЕ И ПРИМАЊЕ МИТО. МЕЃУТОА, КОРУПЦИЈАТА НЕ Е САМО КРИМИНАЛ. ТАА, ЧЕСТОПАТИ, Е НА ГРАНИЦАТА МЕЃУ ОПШТЕСТВЕНО-САНКЦИОНИРАНИТЕ ДЕЛИКТИ И НЕМОРАЛОТ, НО, ИСТО ТАКА, ВО МНОГУ СРЕДИНИ И КУЛТУРЕН ОБРАЗЕЦ НА МОРАЛНО ДОПУШТЕНО ОДНЕСУВАЊЕ. ВО НАШИОТ КРИВИЧНО-ПРАВЕН СИСТЕМ ПОСТОЈАТ 22 КРИВИЧНИ ДЕЛА ОД ОБЛАСТА НА КРИМИНАЛНАТА КОРУПЦИЈА

Апстракт

Корупцијата како феномен, денес претставува една од сериозните закани за правната држава. Тоа значи дека наместо да владее правото и неговите норми, владеат поединци, раководени од користољубиви цели и во согласност со интересите. Тоа е облик на владеење во кој доминира самољубието и самовластието како манифестен облик, а е проследена со повикување на (најчесто на бизнис) интересите. Таа е како општествена состојба и практика, која негативно влијае врз вкупниот општествен развој, ги забавува економските процеси, ја влошува социјалната сигурност и ја урива претставата и верувањата за вредноста на принципите, посебно на принципите на: законитост, еднаквост, рамноправност и слобода.

Корупцијата претставува сериозна закана за: демократијата, правдата и човековите права, праведноста и социјалната правда и го попречува економскиот развој на државите. Корупцијата е спротивна на начелото на владеење на правото и претставува директна закана за демократските институции и

моралните основи на општеството. Најновиот Извештај (објавен во јануари 2021 година) за перцепција на корупцијата за 2020 година од Transparency International, открива дека корупцијата придонесува за уназадување на демократијата и влошување на состојбата со здравствените системи заради пандемијата предизвикана од Ковид-19. Според истиот Извештај, РС Македонија оди наназад и надолу во борбата против корупцијата.

Постојат различни облици на корупција, како што се: политичка корупција, корупција во правосудството, здравството, полицијата, образованието, и слично. За еден од облиците за кој многу малку се зборува и недоволно е истражуван се видовите на коруптивни дејанија во високото образование. Од тој аспект, на Факултетот за безбедност беше спроведено петгодишно истражување за: „Јавното мислење на граѓаните на РМ за корупцијата, при што еден сериозен простор е отстапен на корупцијата во образованието, со акцент на високото образование. Во трудот е направена и анализа на судскиот случај „Еразмус“, кој конкретно се однесува за корупцијата во високото образование.

Клучни зборови: корупција, облици, корупција во високото образование, видови

Вовед

Може да се каже дека корупцијата е постојан придружник во развојот на една државна заедница. Успешно се адаптира и егзистира во различни општествено-политички и економски системи. Таа особено наоѓа погодно тло во економски недоволно развиени држави, со нестабилен политички систем, каде има сериозно нарушување на човековите права и слободи. (Мојановски Џ. 2014)

Како феномен, корупцијата: го попречува демократскиот развој, ги загрозува основните и егзистенцијални човекови права и слободи на граѓаните, ја нарушува конкуренцијата, а со тоа го попречува и економскиот развој на една држава. Корупцијата го загрозува владеењето на правото, а со тоа и директно ги загрозува демократските институции. (Лабовиќ М. 2006)

Не е тешко да се утврди дека корупцијата е една од темите коишто се доминантни во секојдневниот политички и научен дискурс. За неа се зборува, пишува и се анализира. Таа е сè поприсутен

проблем во сите сфери на човековото живеење. Одредени тврдења укажуваат дека колку повеќе се зборува за корупцијата, толку повеќе се зголемуваат перцепциите за неа, што доведува до зголемени перцепции за корупцијата, односно тоа, на еден, или на друг начин, влијае таа и во стварноста да се зголеμουва.

Повеќе истражувања кои се спроведени укажуваат за висока застапеност на корупцијата во македонското општество во повеќе области, како што се: политичка корупција, корупција во правосудството, образованието, здравството, полицијата, и слично. Едно такво истражување се спроведува од страна на невладината Transparency International, која го истражува степенот на корупцијата внатре во државата. Се нарекува индекс на перцепција за корупција, и се проценува состојбата со корупцијата (можните причини, како и предлози за подобрување во иднина). Transparency International во 2019 година истакнува дека „не-транспарентните именувања и постапките на донесување на одлуки, како и недоволната подготвеност за разрешување на корупциските афери или сомненија во корупција, придонесуваат за паѓање на довербата во Владата“. Исто така, се укажува за недостаток на документи, особено во подрачјето – односи спрема медиумите и цивилното општество – во кои би се видело како власта би се определила кон клучните актери кои ги следат политичките процеси.

Македонија останува на европското дно според степенот на перцепција на корупцијата. Во 2018 година, Македонија се наоѓала на самото дно, меѓу Косово и Монголија, и го делела 93 место меѓу 183 земји во светот опфатени со анализата. Македонија има индекс 37, што е поблиску до дното, отколку до врвот. За илустрација:

ПОСТОЈАТ РАЗЛИЧНИ ОБЛИЦИ НА КОРУПЦИЈА, КАКО ШТО СЕ: ПОЛИТИЧКА КОРУПЦИЈА, КОРУПЦИЈА ВО ПРАВОСУДСТВОТО, ЗДРАВСТВОТО, ПОЛИЦИЈАТА, ОБРАЗОВАНИЕТО, И СЛИЧНО. ЗА ЕДЕН ОД ОБЛИЦИТЕ ЗА КОЈ МНОГУ МАЛКУ СЕ ЗБОРУВА И Е НЕДОВОЛНО ИСТРАЖУВАН, СЕ ВИДОВИТЕ НА КОРУПТИВНИ ДЕЈАНИЈА ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ. ОД ТОЈ АСПЕКТ, НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ БЕШЕ СПРОВЕДЕНО ПЕТГОДИШНО ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА „ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ НА ГРАЃАНИТЕ НА РМ ЗА КОРУПЦИЈАТА, ПРИ ШТО ЕДЕН СЕРИОЗЕН ПРОСТОР Е ОСТАПЕН НА КОРУПЦИЈАТА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО, СО АКЦЕНТ НА ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ. ВО ТРУДОТ Е НАПРАВЕНА И АНАЛИЗА НА СУДСКИОТ СЛУЧАЈ „ЕРАЗМУС“, КОЈ КОНКРЕТНО СЕ ОДНЕСУВА ЗА КОРУПЦИЈАТА ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Данска, Нов Зеланд и Финска со години се на врвот на листата во просек со 86 бодови. На самото дно со години се државите, како што се: Сомалија, Судан, Сирија, со индекс 10-13 бодови. Македонија во последната 2019 година се подобрила за два индексни бода (од 35, на 37), што е за 14 места повисоко од Извештајот во 2017 година кога била на 107 место.

Дефинирање на корупцијата

На самиот почеток, би тргнал со најновиот Извештај на Transparency International за 2020 година, кога РС Македонија го бележи најнискиот резултат и најниското рангирање на индексот за перцепција на корупцијата од 2001 година, кога првпат бевме рангирани. Оваа година, со неизменет број на поени од минатата 2019 година, РС Македонија се наоѓа на 111 место од вкупно рангираните 180 држави.

Ковид-19 не е само здравствена и економска криза. Тоа претставува и корупциска криза. Криза со којашто не успеваме да се справиме. Минатата година повеќето влади, како ниту една претходно, и тие со поголем степен на корупција, се помалку способни да се справат со предизвикот. Но, дури и тие коишто се наоѓаат на врвот според Извештајот за перцепција за корупција, мора итно да ја зајакнат својата улога во борбата против корупцијата на национално и меѓународно ниво.

Што, всушност, подразбираме под поимот корупција?

Дали под поимот корупција ќе ги подразбереме морално-сомнителните, недопуштени девијантни однесувања на сите субјекти во општеството, без оглед на нивните статуси, својства, или ќе го примениме легалистичкиот пристап за тестирање на корупцијата строго според санкционираните позитивно-правни норми на националните законодавства и меѓународни правни конвенции. Најопшта прифатлива дефиниција за корупцијата е – злоупотреба на јавните овластувања и позиции за: лични, приватни и партиски интереси. Оваа дефиниција како најприфатлива ја претставува основната рамка на поимот корупција. Таа, од една страна, ќе служи за нејзино легалистичко-поимско разграничување во однос на „сивите“ зони на неморалот во политичката и јавната управа што не се правно санкционирани во националните законодавства како кривични или прекршочни деликти, а од друга страна, кршењето

на меѓународно јавно-правните норми за кои не постои сериозна правна заштита, како и експлицитно предвидените кривични дела од имотен карактер кај кои нема злоупотреба на јавните овластувања, и кои во нивната најдлабока основа почиваат врз неморалот, односно изградувањето на довербата, што значи „расипаност“ меѓу разни субјекти во разните односи надвор од јавната сфера.

Корупцијата може да се дефинира како злоупотреба или искористување на јавната функција, положба или должност, со пречекорување или неизвршување на доверените јавни овластувања со цел за остварување на: лични, приватни или партиски интереси од материјална или нематеријална природа.

Според Законот за спречување на корупцијата, таа е дефинирана како: „искористување на функцијата, јавното овластување, службената должност и положба за остварување на каква и да било корист за себе или за друг“¹. Додека, пак, според Државната програма за превенција и репресија на корупцијата, под поимот корупција се подразбира: „злоупотреба на својата или туѓата положба или функција за стекнување на корист, погодност или предност за себе или за друг“². Според проф. Миодраг Лабовиќ, корупцијата може да се дефинира како: „злоупотреба или искористување на јавната функција, положба или должност со пречекорување или неизвршување на доверените јавни овластувања, со цел остварување на лични, приватни или партиски интереси од материјална или нематеријална природа“³. Според Државната програма за превенција и репресија на корупцијата, таа може да се дефинира како: „злоупотреба на сопствената или туѓа положба или функција за стекнување на корист, погодност или предност за себе или друг“⁴.

Корупцијата по природа се создава и се врши во, и преку власта, сеедно од чија страна потекнуваат иницијативите за неа. Корупцијата треба да биде разгледувана во нејзината најширока смисла, што не значи само во нејзината еднодимензионална криминогена структура на давање и примање мито. Меѓутоа, корупцијата не е само криминал. Таа, честопати, е на границата меѓу

1 Закон за спречување на корупцијата („Службен весник на РМ“, 2004).

2 Указ за прогласување на Законот за изменување и дополнување на Законот за спречување на корупцијата.

3 Миодраг Лабовиќ: „Системска корупција и организиран криминал“ – Скопје, 43 стр.

4 Државна комисија за спречување на корупцијата – Скопје 2013 година.

општествено-санкционираните деликти и неморалот, но, исто така, во многу средини и културен образец на морално допуштено однесување. Во нашиот кривично-правен систем постојат 22 кривични дела од областа на криминалната корупција, но најзастапени се: поткупот (мито), пасивен и активен, искористувањето на позицијата и овластувањето, измамата, фалсификатот на документи, затајувањето на данок, и други.

Застапеноста на корупцијата во општеството

Темата на трудот е само еден сегмент од корупцијата, а тоа е корупцијата во високото образование, така што во наредниот дел ќе се обидам да дадам своевидување во дефинирањето на корупцијата во високото образование. Како корупција во високото образование може да се смета секое поведение кое претставува злоупотреба на службената положба на вработените во високото образование за стекнување на лични материјални и други добра.

Образованието претставува исклучително важна јавна област. Се работи за сектор кој има неколку функции, од кои најважни се продукција на работни кадри и идни лидери, градење на етички и морални вредности кај младите, како и нивните сфаќања и погледи кон светот. Со корупцијата во високото образование постои опасност од подучу-

ОД ЕДНА СТРАНА, ИСТРАЖУВАЊАТА НА ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ УКАЖУВААТ НА ВИСОКА ЗАСТАПЕНОСТ НА КОРУПЦИЈАТА ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ, ОД ДРУГА СТРАНА, АКО СЕ НАПРАВИ СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА НА ПОДНЕСЕНИ И ПРОЦЕСУИРАНИ СЛУЧАИ НА КОРУПЦИСКИ КРИВИЧНИ ДЕЛА ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ МОЖЕ ДА СЕ ЗАБЕЛЕЖИ ВИСОК РАСЧЕКОР. МАЛ Е БРОЈОТ НА ОФИЦИЈАЛНО ПРИЈАВЕНИ И РАЗРЕШЕНИ СЛУЧАИ НА КОРУПЦИЈА ВО ЦЕЛОКУПНИОТ ОБРАЗОВЕН СИСТЕМ, ПОСЕБНО ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

вање на идните членови на академската заедница да употребуваат коруптивни дејства со цел за поголем успех и создавање практика дека ваквите појави се вообичаен начин на функционирање на општеството. Земајќи ги предвид извештаите на Европската комисија во изминатите неколку години, забележливо е констатирањето на висок степен на корупција во јавниот сектор. Затоа, една од исклучително важните области преку која може да се влијае за намалувањето на корупцијата во Македонија е – токму високото образование.

Може да се каже дека корупцијата е постојан придружник во развојот

на една државна заедница. Успешно се адаптира и егзистира во разни општествено-политички и економски системи. Како феномен, корупцијата го попречува демократскиот развој, ги загрозува основните и егзистенцијални човекови права и слободи на граѓаните, ја нарушува конкуренцијата, а со тоа го попречува и економскиот развој на една држава. Корупцијата, исто така, го загрозува владеењето на правото, а со тоа и директно ги загрозува демократските институции. Корупцијата ги намалува приходите од даноците, ги зголемува трошоците за јавните услуги и ја искористува распределбата на ресурсите во приватниот сектор. Од сево ова може да се заклучи дека корупцијата е присутна во сите институции и правни тела.

Според истражувањето: „*Ќе имали свиркачи на универзитетите*“, спроведено од Институтот за стратешки истражувања и едукација, дури 46 % од студентите на државните универзитети во Македонија сметаат дека корупцијата е честа појава на нивните универзитети. Од формите коишто најчесто ги препознаваат, 38 % биле принудени да купуваат учебници од конкретен предмет за да можат да положат, 23 % велат дека им биле побарани пари за да положат испит или за да добијат повисока оценка, а на 8 % им било побарано сексуална услуга за положување испит или добивање повисока оценка.

Според второ истражување спроведено од Младинскиот образовен форум, половина од студентите на УКИМ (51,2 %) велат дека значително, или многу голема е застапеноста на непотизмот на нивните факултети, речиси 30 % директно учествувале или биле сведоци на појавата студентот да користи познанство со професорот за да добие повисока оценка или за да положи испит, 26,4 % директно искусиле професор да го користи своето влијание за студентот да се запише на факултет. Што се однесува на директните искуства на студентите со мамење на испити, 48,6 % од нив мамеле или познавале таков случај, 33,1 % имале искуство со пишување на туѓи трудови, а 23 % од студентите забележале дека професор прави плагијат.⁵

Во периодот од 2013-2017 година е направено истражување за јавното мислење за корупцијата во Македонија од страна на студентите и професорите на Факултетот за безбедност – Скопје, под наслов: „*Мислењето на граѓаните на Република Македонија за*

5 <http://www.herdata.org/public/Mof-brosura-regionalno-istrazuvanje-za-web1.pdf> пристапено на 19.5.2020

корупцијата". Во изминатите пет години биле интервјуирани 5.310 полнолетни граѓани на возраст од 18-90 години. Целта на истражувањето беше да се изврши научна дискрипција на ставовите на граѓаните на Република Македонија за: криминолошките, криминалистичките, асфалиолошките и кривично-правните карактеристики и последици од корупцијата и коруптивните активности во Република Македонија.⁶

За споредување на овој истражувачки проект беа изработени: *Основа за разговор*: „Мислењето на граѓаните за корупцијата“ и *Писмен прашалник*: „Корупцијата во Република Македонија“. Составен дел на инструментариумот се: Анкетарскиот дневник, Аналитичката табела за обработка на податоците, Кодексот на шифри и Упатството за примена на Основата за разговор и обезбедувањето на соговорник. Основата за разговор беше наменета за испитување на ставовите на граѓаните, а Писмениот прашалник беше доставен до вработените во институциите кои непосредно се занимаваат (или имаат допирни точки) со справувањето со корупцијата (Министерството за внатрешни работи, Царинската управа, судовите, обвинителството, медиумите и невладините организации). Основата за разговор и Писмениот прашалник беа конструирани специјално за ова истражување во форма на социодемографска анкета, дизајнирана и структурирана во форма на анкетен лист, којашто вклучува демографски карактеристики на испитаниците и определен број батерии прашања преку кои се врши рангирање на определени појавни облици на корупцијата или се определува степенот на корупцијата. Обликот на прашањата во основа е затворен и се состои од конструирање на скали за степенот на корумпираноста, односно изборот на варијации за прашањата поврзани со стекнување на знаењата, искуствата поврзани со корупцијата или во презентирањето на формите за борба против корупцијата. Во истражувањето беше опфатена целата територија на Република Македонија.⁷

На поставеното прашање – *Рангирај кои професии, функции и институции биле корумпирани*, испитаниците одговориле:

6 Мислењето на граѓаните на Република Македонија за корупцијата (Истражувачки извештај)

7 Граѓаните на Република Македонија за корупцијата (Истражувачки извештај 2013-2015)

Граѓани

	Оценувани	Оценка
1.	Царината и царинските работници	8,18
2.	Политичките лидери	8,06
3.	Политичките партии	8,04
4.	Судиите	7,97
5.	Носителите на државните функции	7,88
6.	Инспекциските органи	7,60
7.	Државните службеници	7,59
8.	Обвинителите	7,27
9.	Лекарите и здравствените работници	7,23
10.	Универзитетските професори	7,12
11.	Полицајците и полициските службеници	7,02
12.	Продажбата на државно земјиште	6,96
13.	Во секојдневните ситуации на граѓаните	6,60
14.	Органите за денационализација	6,53
15.	Новинарите	5,96
16.	Приватните претприемачи	5,60
17.	Невладините организации	5,16

Стручна јавност

	Оценувачи	Оценка
1.	Судиите	7,35
2.	Политичките партии	6,97
3.	Лекарите и здравствените работници	6,76
4.	Политичките лидери	6,54
5.	Носителите на државните функции	6,53
6.	Инспекциските органи	6,49
7.	Новинарите	6,46
8.	Обвинителите	6,38
9.	Кај продажбата на државно земјиште	6,29
10.	Универзитетските професори	6,26
11.	Органите за денационализација	6,13
12.	Во секојдневните ситуации на граѓаните	5,95
13.	Царината и царинските работници	5,80
14.	Невладините организации	5,74
15.	Приватните претприемачи	5,56
16.	Државните службеници	5,54
17.	Полицајците и полициските службеници	5,38

Во приказот се претставени две групи на испитаници – граѓаните и стручната јавност. На графичката скала од 1 до 10 се оценети степенот на коруптивност на определена институција или професија. Оценката 1 значи дека нема, а оценката 10 значи дека има највисока корупција. Може да се забележи дека редоследот на степенот

на коруптивност кај двете испитани популации се разликува, но кај носителите на државните функции (петто место), кај инспекциските органи (шесто место) и кај **универзитетските професори** (десетто место) се поклопуваат.

Исполитизираноста на општеството и влијанието на политиката во сите сегменти на живеење, гради систем на партиски монопол кој овозможува енормно и незаконско богатење на еден мал слој на луѓе кои посегнуваат кон сите механизми, неисклучувајќи ја и корупцијата заради реализација на нивните цели.

Во тесна врска со претходната оценка на испитаниците се и оценките за тоа кои облици на корупција се присутни во одделни делови на општеството. Имено, испитаниците од „0“ – нема корупција – на графичката скала го оценуваа степенот на корупција и тоа со „1“ најмалку, а со „10“ најмногу. Во следната табела се прикажани тежински показатели (пондерирана аритметичка средина $x = x_1 \cdot ff$). Пондери се оценките од 1 до 10).

Во Табелата бр. 1 се одговорите на прашањето за облиците на корупцијата во одредени сегменти од општеството – злоупотреба на службената положба за секоја година поединечно (за петгодишниот период 2013-2017 година).

Табела број 1. *Оценете, според Вас, кои облици на корупција се присутни во одделни делови на општеството – Злоупотреба на овластување (0=нема 10=најмногу) - пондерирани аритметички средини*

	2013	2014	2015	2016	2017
1. Законодавна власт (Собрание)	7,00	6,62	6,60	6,29	7,00
2. Извршна власт (Влада)	7,46	7,17	6,97	6,79	7,46
3. Управна власт (министерства)	7,63	7,54	7,20	6,93	7,63
4. Локална самоуправа (градоначалници)	7,45	7,70	7,38	7,17	7,45
5. Судови (судии)	7,57	7,69	7,01	6,81	7,57
6. Јавно обвинителство	6,57	6,81	6,54	6,36	6,57
7. МВР – полициски службеници	7,19	7,44	6,79	6,70	7,19
8. Банки и штедилници	4,83	4,23	4,22	4,34	4,83
9. Здравство (лекари)	5,95	6,15	6,00	5,71	5,95
10. Универзитети (професори)	5,17	5,59	6,23	5,83	5,17
11. Осигурителни компании	3,57	4,26	4,22	4,22	3,57
12. Приватен сектор	4,00	4,02	4,21	4,62	4,00

Средните вредности покажуваат дека најфреквентни се оценките со висок степен на злоупотреба на овластувањата кај управната

власт во 2013 и 2017 година и кај локалната самоуправа, односно градоначалниците во 2014, 2015 и 2016 година. Оценките за овие органи се над 7, од можна оценка 10, што повеќе, или помалку, упатува на тоа дека значителен број испитаници стои на гледиштето дека злоупотребата на овластувањата е најприсутна кај овој дел од општественото живеење. Ваквите оценки треба да се набљудуваат и од аспект на упатеноста на испитаниците да задоволат определени барања, односно повеќе, или помалку, се упатени на овие институции или органи.

Втората по висина оценка за злоупотреба на овластувањата е упатена кон судовите (судиите) во 2013, 2014 и 2017 година, односно кон управната власт (министерствата) во 2015 и 2016 година. И оценките за оваа група институции и функции се особено високи и се движат околу 7, од можните 10. Третата позиција им припаѓа на: извршната власт, судовите и управната власт. Испитаниците во 2013 и 2017 година оцениле дека извршната власт врши злоупотреба на овластувањата. Со таква оценка се испитаниците во 2014 година за управната власт (министерствата), односно за судовите (судиите) во 2015 и 2016 година.

Универзитетските професори се оценети со оценка меѓу 5-6 на скала од 1-10, за сите пет години, што укажува на висок степен на застапеност на корупцијата во високото образование. Од една страна, истражувањата на јавното мислење укажуваат на висока застапеност на корупцијата во високото образование, од друга страна, ако се направи статистичка анализа на поднесени и процесуирани случаи на корупциски кривични дела во високото образование може да се забележи висок расчекор. Мал е бројот на официјално пријавени и разрешени случаи на корупција во целокупниот образовен систем, посебно во високото образование.

КОРУПТИВНИТЕ ЗДЕЛКИ, ПО ПРАВИЛО, СЕ ДОГОВАРААТ ВО „ЧЕТИРИ ОЧИ“ И СЕ ВРШАТ ДИРЕКТНО ОД ПРОФЕСОРОТ, ИЛИ ПРЕКУ НЕГОВ ПОСРЕДНИК, ДОКОЛКУ ЕВЕНТУАЛНО БИДАТ ОТКРИЕНИ ДА НЕМА СВЕДОЦИ. ЗА ОВОЈ ТИП НА КОРУПЦИЈА НАЈЧЕСТО НЕМА СВЕДОЦИ, ПА НЕ ПОСТОЈАТ НИКАКВИ ПИШАНИ ДОКАЗИ, ЗАТОА ШТО СЕ УШТЕ СЕ НЕМА СЛУЧЕНО НЕКОЈ НА НЕКОГО ДА МУ ДАДЕ ДОКУМЕНТ ЗА ПРИМАЊЕ НА ПОТКУП ИЛИ ДРУГА КОРУПЦИСКА ТРАНСАКЦИЈА. ПРОТИВПРАВНАТА КОРИСТ НАЈЧЕСТО СЕ СТЕКНУВА ПРЕКУ ДОВЕРЛИВИ ПОСРЕДНИЦИ, ПРИ ШТО ВО ПОГОЛЕМА МЕРА СЕ ОТЕЖНУВА ОТКРИВАЊЕТО И ДОКАЖУВАЊЕТО ДЕКА НЕКОЈ ПРОФЕСОР Е КОРУМПИРАН. НАЈПРИМЕНУВАН МЕТОД ЗА ВРШЕЊЕ НА КОРУПЦИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО Е ПОТКУПОТ ИЛИ ЗЕМАЊЕТО МИТО

Многу е мал бројот на пријавени корупциски кривични дела во образованието. Корените на темната бројка ги бараме во неколку правци:

- Слабите институции и механизми за заштита на студентите и учениците кои би пријавиле корупција;
- Личниот интерес на студентот и родителите кои се инволвирани во корупцијата да молчат за дадениот поткуп за купување на оценката;
- Премолчената солидарност кај професорите за нивните корумпирани колеги.

Од прикажаното се уидува дека коруптивните форми ги менуваат своите облици и дека владеат различни трендови, во различни временски периоди. Така, пред десетина години е застапен стандардниот поткуп на рака, или преку посредници, за потоа да се појават шеми за купување предмети или плаќање услуги кои подоцна професорот ќе може да ги искористи. Како минува времето, сè почести стануваат формите на задолжително купување учебници од страна на студентите за положување предмет или плаќање материјални средства на посебни жиро-сметки со назнака „донација за учебник“. Во последните години се јавуваат и нови форми, како плагијаторството или пишувањето туѓи трудови – форми на кои малку се посветува внимание, односно воопшто не се регулирани во правните акти во Македонија.

Корупција во образовниот систем во други земји

Корупцијата во образовниот систем е сериозен проблем кој влијае врз квалитетот на училиштата и универзитетите ширум светот. Во извештајот на невладината антикорупциска организација Transparency International се наведува дека еден од шест студенти морал да плати мито во образовните институции. Во некои делови од Африка и Азија, родителите морале да платат такса за место во училиштето, коешто треба да биде бесплатно. Во Источна Европа, студентите плаќаат мито за да можат да се запишат на универзитет. Во истиот извештај се наведува дека три четвртини од Камерунците и Русите сметаат дека нивниот образовен систем е „корумпиран или екстремно корумпиран“.

Во Пакистан има илјадници сомнителни училишта без вистински студенти кои користат државни пари за плати на професорите

– „учители на духови“. Една студија во 180 училишта во Танзанија покажува дека повеќе од една третина од доделените средства не доаѓаат до училиштата. Во Грција постои предупредување за непотизам во високото образование, додека во Виетнам постојат субвенции за да се обезбедат места во најбараните училишта. Сите овие податоци укажуваат на застапеноста на корупцијата во повеќето држави во светот, почнувајќи од основното, до високото образование, со тоа што се различни модалитетите на присутност во различни држави.

Една од причините за корупцијата во високото образование може да се бара и во зголемената потреба од високообразовен кадар, заради што и зачестија лажни степени, кои многумина ги користат за да добијат работно место коешто е пропишано со високо образование. Оваа појава особено е изразена во Министерството за внатрешни работи на РС Македонија, заради што секоја година се зголемува бројот на поднесени кривични пријави од страна на Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди против вработени во Министерството кои приложили фалсификувана диплома за завршено високо образование, заради стекнување на повисока позиција.

Високото образование како глобален бизнис со повеќе милијарди долари ја зголемува можноста за измами, вели Филип Алтбах, директор на Центарот за меѓународно високо образование на Бостонскиот педагошки универзитет. Алтбах повикува на координирана меѓународна соработка за поставување на јасни стандарди и споделување на информации. Истражувањето на Transparency International покажува дека корупцијата има корозивен ефект врз образованието преку зголемување на цените и намалување на квалитетот на образованието. Во многу држави се отворени правни советувалишта за да им се помогне на заедниците да започнат правна борба против корупцијата во училиштата и универзитетите.

Случајот „Еразмус“

Во РС Македонија нема доволно достапни јавни податоци за присутноста на корупцијата во образовниот систем. Еден од покарактеристичните случаи, а можеби и единствен за корупција во високото образование, е случајот „Еразмус“ кој се случуваше во текот на 2016 година, а станува збор за коруптивни активности кои се случувале во текот на 2015-2016 година.

Самиот случај почнува со анонимна пријава од страна на студентка од Економскиот факултет во Скопје, каде излегуваат на виделина коруптивни активности на професори на Економскиот факултет. Пријавени се професори дека барале поткуп во пари (цената на испит се движела од 500-1.000 евра) или сексуални услуги, за студентите да добијат преодна оценка на испит, односно за да го положат испитот. Од страна на Јавното обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, подигнато е обвинение, во кое обвинетите се товарат за: кривични дела примање поткуп, давање поткуп, примање награда за противзаконско влијание и злоупотреба на службената положба и овластување.

Со оглед на тоа што пријавата била анонимна и не постоел конкретен сведок или оштетен, врз основа на конкретни докази се покренува обвинение, каде странките имаат право на завршниот збор, по што следува пресудата. Во конкретниот случај обвинети се двајца професори, еден демонстратор и двајца вработени во бифето на факултетот. На сите обвинети во 2016 година од Кривичниот суд им е изречена мерка забрана за вршење на службената должност. Мерката останува на сила сè додека не се изрече конечната пресуда. Случајот доби судска разрешница во 2020 година со пресуди за обвинетите професори од Економскиот факултет.

Modus operandi – начин на извршување

Коруптивните зделки, по правило, се договараат во „четири очи“ и се вршат директно од професорот, или преку негов посредник, доколку евентуално бидат откриени, да нема сведоци. За овој тип на корупција најчесто нема сведоци, па не постојат никакви пишани докази, затоа што сè уште се нема случено некој на некого да му даде документ за примање на поткуп или друга корупциска трансакција. Противправната корист најчесто се стекнува преку доверливи посредници, при што во поголема мера се отежнува откривањето и докажувањето дека некој професор е корумпиран. Најприменуван метод за вршење на корупција во образованието е поткупот или земањето мито. Има случаи и кога лицето самоиницијативно настојува да го поткупи професорот за да издејствува преодна оценка.

Првиот вид на корупција е со инволвирање на службеници од повисок ранг и претставници на власта во малверзации со јавните

тендери за изградба на објекти за високообразовни институции или префрлање на средства на издавачки куќи за печатење на учебници, и слично. Вториот вид на коруптивни дејствија е при упис на факултет, добивање на соба во студентски домови. Третиот вид е:

- Примање на мито или одредена услуга за добивање на преодна оценка на испит;
- Давање на приватни часови кои влијаат на квалитетот на редовната настава, експлоатација и злоупотреба на студенти на физички, сексуален и друг начин, за давање повисока оценка или положување на испит;
- Продавање на прашањата за испит/колоквиум;
- Отсуство од работа на универзитетот, со цел вршење други активности за други институции („двојна пракса“);
- Спроведување испити надвор од испитна сесија;
- Одржување „приватни испитни сесии“ – одржување испит за мала група студенти, која е однапред договорена и за тоа професорот остварува одредена корист;
- Плагијаторство (препишување на студентските трудови од страна на професорите);

Од поновите видови на корупција се застапени:

- Најмување на професори во приватни субјекти како експерти, најчесто во фирми на родители на студенти кои сакаат да положат испит, или организирање свадбени прослави за деца на професори;
- Спонзорства уплатени на трансакциска сметка за издавање на учебници;
- Непотизам – наместо вработување на најдобрите студенти, вработување на своите блиски;
- Продажба на учебници на професори како услов за да се излезе и положи испит, и слично.

Сепак, кои конкретни форми на корупција се јавуваат во високото образование, зависи од повеќе фактори, како: политичката, економската и социјалната состојба, културните сфаќања, идеологиите на политичките субјекти, па дури и јазикот. Одредени форми кои се доста застапени во некои земји, може воопшто да не постојат во други земји. Истражувањата укажуваат и на нови

УНИВЕРЗИТЕТИТЕ, НО И МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА, ТРЕБА ДА ПРИСТАПАТ КОН ИЗРАБОТКА НА ИНДИКАТОРИ ПРЕКУ КОИ ЌЕ ГИ СЛЕДАТ ПОТЕНЦИЈАЛНИТЕ ОБЛАСТИ КАДЕ НАЈЧЕСТО СЕ СЛУЧУВА КОРУПЦИЈА И ПОЈАВИТЕ КОИ МОЖЕ ДА СИГНАЛИЗИРААТ СЛУЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈА НА УНИВЕРЗИТЕТИТЕ И ОДДЕЛНИТЕ ЕДИНИЦИ (НА ПРИМЕР, ТРЕНД НА ЧЕСТО ДОБИВАЊЕ НА НИСКИ ОЦЕНКИ НА СИТЕ СТУДЕНТИ ПО ОДРЕДЕН ПРЕДМЕТ ИЛИ ЧЕСТО ОТСУСТВО НА ПРОФЕСОР НА ПРЕДАВАЊА, ШТО МОЖЕ ДА СИГНАЛИЗИРА ДЕКА ОДРЕДЕНИ КАДРИ ДОБИВААТ ПЛАТА НО НЕ ЈА ВРШАТ ФУНКЦИЈАТА, ИТН.). НА ОВОЈ НАЧИН, СО ТОЧНИ И ЈАСНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЌЕ МОЖЕ ДА СЕ ВЛИЈАЕ НА СПРЕЧУВАЊЕТО НА КОРУПТИВНИТЕ ДЕЈСТВА, ОДНОСНО РЕАГИРАЊЕ ПРЕД ДА СЕ СЛУЧИ НЕДОЗВОЛЕНО ДЕЈСТВО

форми на корупција во образованието, како што се: издавање на книги, финансирање на проекти, учество на конференции, уплата на финансиски средства на тајни сметки во странски банки, спонзорирање на спортски клубови, разни здруженија, хуманитарни организации... .

Самата корупција во високообразовните институции може да ја наруши довербата во образовниот систем, но и во самите образовни институции. Образованието е сфера во која учествуваат голем број актери меѓу кои постои социјална кохезија и нераскинливи односи (родители – студенти, професори – студенти, носители на одлуки – население...), и засега особено важна социјална категорија – младите. Како што веќе беше споменато, образованието е главниот елемент на модерното, напредно и демократски развиено општество. Со ваквите појави се проблематизира општиот консензус за улогата на овие

институции и на самото образование, со што се доведува во прашање целосната идеја за образованието.⁸

Негативната репутација за корупција во високото образование може да влијае врз заинтересираноста на домашните и странските инвеститори, како во поглед на донирање средства на факултетите и доделување стипендии на студенти, така и во поглед на нивно учество во економијата на државата. На подолг рок, корупцијата во високото образование може да предизвика значителна социјална нееднаквост во една држава, ограничен пристап до образованието, создавање општа клима на нефер услови за личен и општествен напредок и сериозен недостаток на квалитетни кадри во сите области.

8 Stephen P. Heyneman, „Education and Corruption”, International Journal of Educational Development (2004)

Заклучок

Корупцијата е еден од најзастапените проблеми со кои се соочуваат сите држави. Таа е застапена во сите слоеви во едно општество и претставува една од основните пречки за функционирање на правната држава и владеењето на правото. Со оглед на фактот дека корупцијата претставува еден од најголемите безбедносни проблеми на денешнината, потребно е максимално и транспарентно да се осудат сите обиди на коруптивно однесување во сите пори од општеството, вклучувајќи го и образованието.

Што се однесува до корупцијата во високото образование, македонското законодавство нуди солидна правна рамка, забележлива е компатибилност на законското решение и логичен след на правните одредби. Сепак, отсуствува регулирање на дел од коруптивните дејства кои се случуваат во високото образование, особено во делот на новите форми на корупција кои се појавуваат со новите технологии. Исто така, во нормативниот дел сè уште не се донесени никакви стратешки документи за финансирање на високото образование. Неадекватното финансирање на високото образование значително влијае врз развојот на коруптивни практики во академската заедница, при што одредени нејзини членови посегнуваат по алтернативни незаконски извори на средства, а поткупот е само еден од нив.

Она што недостасува се научни истражувања за овој облик на корупција, државна стратегија за справување со овој проблем и развиена научна мисла на темата.

Универзитетите, но и Министерство за образование и наука, треба да пристапат кон изработка на индикатори преку кои ќе ги следат потенцијалните области каде најчесто се случува корупцијата и појавите кои може да сигнализираат случување на корупција на универзитетите и одделните единици (на пример, тренд на често добивање на ниски оценки на сите студенти по одреден предмет или често отсуство на професор на предавања, што може да сигнализира дека одредени кадри добиваат плата но не ја вршат функцијата, итн.). На овој начин, со точни и јасни показатели ќе може да се влијае на спречувањето на коруптивните дејства, односно реагирање пред да се случи недозволено дејство.

За справување со корупцијата во високото образование треба во најбрз можен рок да се почне со изработка на стратегија за

финансирање на високото образование, да се воспостават тела на универзитетите кои ќе се занимаваат со оваа проблематика, како и да се воведат дисциплински мерки во случај на непочитување на правните акти и коруптивно однесување.

(Авторот е редовен професор од областа на криминалистиката на Факултетот за безбедност – Скопје)

ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА

ДУШИЦА НОФИТОСКА

БИТКАТА СО КОРУПЦИЈАТА Е КОМПЛЕКСНА И СЕ ВОДИ НА ПОВЕЌЕ ФРОНТОВИ. ПОТРЕБНА Е ВКЛУЧЕНОСТ И ПРОАКТИВНОСТ НА ПОВЕЌЕ АКТЕРИ И ЧИНители. ГРАЃАНСКОТО ОПШТЕСТВО ПРЕТСТАВУВА БИТЕН ЧИНител ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА. ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАКО НОСИТЕЛИ НА ПРОМЕНите ВО ОПШТЕСТВОТО, КАКО КОРЕКТИВ НА ПОЛИТИКИТЕ, ГЛАС НА ГРАЃАНИТЕ И ЛИНК МЕЃУ ВЛАДИТЕ И ГРАЃАНИТЕ, ГЛАСНОГОВОРНИЦИ И ЧУВАРИ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И СЛОБОДИ - ИМААТ КАПЦИТЕТИ, СОДРЖАТ ЕКСПЕРТИЗА И МРЕЖИ ПОТРЕБНИ ЗА РЕШАВАЊЕ НА ЗАЕДНИЧКИТЕ ГРИЖИ, ВКЛУЧУВАЈЌИ ЈА И КОРУПЦИЈАТА

Корупцијата како глобален феномен којшто: предизвикува сиромаштија, го попречува развојот, ги одвраќа инвестициите, го ослабува судскиот и политичкиот систем кој треба да работи за јавното добро, добива сè поголемо внимание на светско ниво и е актуелна како во неразвиените, така и во развиените држави. И во малите, и во големите држави. Не постои држава, без оглед на тоа колку е демократска, која е имуна на оваа социјална болест, која: ги уништува националните економии, ја поткопува социјалната стабилност и ја нагризува јавната доверба.

Корупцијата ги намалува приходите од даноците, ги зголемува трошоците за јавните услуги и ја искривува распределбата на ресурсите

во приватниот сектор. Ја ослабува правната држава и владеењето на правото, гласот на народот останува нечуен и довербата на граѓаните во владините службеници и националните институции се намалува. Корупцијата го понижува обичниот граѓанин и ја слабее државата. Таа ги урива претставите и верувањата за вредноста на принципите, посебно на принципите на: законитост, еднаквост,

рамноправност и слобода. Оттука, не е чудно што корупцијата во последните години добива толкаво внимание и што борбата со оваа појава е поставена високо на скалата на приоритети на мнозинството држави во светот.

Корупцијата е закана за основните права и слободи на граѓаните гарантирани со Уставот и со меѓународните документи. Според заклучоците на ООН – таму каде што корупцијата е широко распространета, државата не може да ги исполнува преземените обврски за остварување на основните човекови права. Искуството покажува дека онаму каде што човековите права не се заштитени, корупцијата цвета. Во отсуство на гаранција и заштита на основните човекови права или при ограничен пристап до информации – исклучително е тешко да се очекува јавните службеници да се однесуваат одговорно при извршувањето на својата должност, што создава повеќе простор за слободно ширење на корупцијата. Оттука, кога корупцијата преовладува над правото, многу е тешко да се промовираат човековите права. Меѓународната заедница, заради ефикасно и координирано сузбивање на корупцијата, организира и презема повеќе мерки. Донесени и усвоени се бројни документи за борба против корупцијата кои државите ги потпишуваат и ратификуваат и преземаат обврски да ги спроведуваат. Врз основа на преземените обврски од меѓународните договори, државите усвојуваат антикорупциска легислатива, а се формираат и соодветни антикорупциски агенции.

Битката со корупцијата е комплексна и се води на повеќе фронтови. Потребна е вклученост и проактивност на повеќе актери и чинители. Граѓанското општество претставува битен чинител во борбата против корупцијата. Граѓанските организации: како носители на промените во општеството, како коректив на политиките, глас на граѓаните и линк меѓу владите и граѓаните, гласноговорници и чувари на човековите права и слободи, имаат капацитети, содржат експертиза и мрежи потребни за решавање на заедничките грижи, вклучувајќи ја и корупцијата.

Корупцијата претставува злоупотреба на јавните овластувања од оние кои ја имаат власта, со што се кршат основните принципи – владеење на правото и почитување на законите. Оттука, улогата на граѓанските организации, како „watchdog“, е клучна: за владеење на правото, за зголемување на ефикасноста и одговорноста на

јавната администрација при вршењето на своите должности, преку вршење контрола над нејзината работа и засилување на притисокот за имплементација на усвоената регулатива и почитување на човековите права.

Улогата на невладиниот сектор е да биде корективен механизам на постапките на државните органи и институции, да ја следи имплементацијата на легислативата и антикорупциските механизми и да ја известува јавноста за своите констатации и анализи. Невладиниот сектор може да даде суштински придонес во креирањето на јавното мислење против коруптивните практики, но и за поттикнување на политичката волја на надлежните органи за ефикасна борба против овој феномен. Невладините организации преку своите програмски активности треба да ги поттикнуваат граѓаните да учествуваат во донесувањето одлуки кои се однесуваат на нив: слобода да гласат на избори, право на еднаков пристап до јавните служби и слобода да се здружуваат и да го изразат своето мислење по одделни прашања.

Одговорни и транспарентни граѓански организации – ефективна борба со корупцијата

За воопшто да функционира, на граѓанското општество му се потребни минимум гаранции за слободата на здружувањето и за слободата на говорот. Во поново време, креаторите на политиките сфатија дека младите демократски институции во преодните фази се кршливи и дека пазарните сили сами не се соодветни за да се обезбеди општествената и економската еднаквост доколку не постои и еднакво учество на граѓанското општество во процесите на одлучување. Одговорните граѓански организации се грижат за тоа овие процеси да се одвиваат демократски и одговорно, но факт е дека има и граѓански организации кои не се раководени ниту демократски, ниту одговорно. Ваквите организации „изникнуваат“ ад хок за да земат дел од паричната помош што надворешните донатори се подготвени да им ја дадат на организациите за развојните напори што ќе овозможат јакнење на граѓанското општество, а се формираат со единствена цел да ги добијат средствата за помош од донаторите, заради лична полза на нивните основачи. Ваквите организации ја влошуваат, и онака нарушената доверба на граѓаните во граѓанскиот сектор и нивната перцепција за невладиниот

сектор како „машина за перење пари“. Истовремено, ја поткопуваат работата, проактивноста и борбата на граѓанските организации кои се навистина посветени и ангажирани во решавањето на проблемите. Од овие причини, граѓанските организации: треба да имаат транспарентни сметководствени и финансиски практики, отчетност во своето работење, јавно објавување на нивните финансиски и програмски извештаи, итн.

За да овозможи ефикасно преземање напори за борба против корупцијата и за да може да ја остварат својата улога во оваа сфера, граѓанскиот сектор е пожелно да исполни неколку предуслови, како, на пример: да биде масовен, наместо елитистички; да ги вклучи во себе припадниците на различните социјални групи, притоа насочувајќи го своето дејство во различни области од општествениот живот; да биде структуриран врз демократски основи; да има транспарентни извори на финансирање со цел зајакнување на довербата од страна на граѓаните; да спречи практики на забрзано стекнување со материјални привилегии од страна на негови активисти, и слично. Организациите на граѓанското општество мора да бидат транспарентни и да одговараат за сопствените практики. И тие, како и официјалните институции, не смеат да се земат здраво за готово и треба да се набљудуваат од аспект на нивната транспарентност.

Владата треба на граѓанското општество да му обезбеди услови за делување

Владата, граѓанското општество и изворите на капитал претставуваат засебни страни на еден триаголник, но кои се во корелација. Корупцијата може да се вгнезди во која било, или во сите три области од ваквата релација. Од овие причини, теоретски и практично, проблемот со корупција не може да го решава само една од страните самостојно и одвоено од другите две страни, т.е. ова прашање не може ефективно да се реши без учество на сите три страни.

Вудроу Вилсон истакнува дека: „Слободата никогаш не доаѓала од власта. Слободата секогаш доаѓала од нејзините субјекти.“ Но, едноставно, за воопшто да функционира, на граѓанското општество му се потребни минимум гаранции за слободата на здружувањето и за слободата на говорот. Така, потребно е владата да обезбеди правна и регулаторна рамка која на граѓанското општество ќе му го

овозвозможи неопходниот простор за функционирање и делување. Во оваа рамка спаѓаат: слободата на изразувањето, слободата на здружувањето и слободата за формирање невладини субјекти. Потребно е законите кои раководат со формалното конституирање и со даночниот статус на една граѓанска организација да бидат: јасно разбирливи, достапни, конзистентни со меѓународните норми и да не бидат непотребно рестриктивни или гломазни, со што би го отежнувале креирањето и функционирањето на граѓанските организации¹. Владата во граѓанските организации треба да гледа како на свој партнер во борбата против корупцијата.

Забележано е дека постои корелација меѓу високите нивоа на корупција и ниските нивоа на активност на граѓанското општество. Напорите за помагање на појавата на креативно и активно граѓанско општество ја налагаат потребата од развој на правна рамка во која граѓанското општество ќе може да ги воспостави своите институции без мешање и контрола од страна на владата, како и од градење позитивен дијалог меѓу граѓанското општество и владата. Ова секогаш не е лесно остварливо, особено во една млада демократија, бидејќи може да навлезе во однапред замислените претстави за тоа на кој начин треба да се оформуваат и да се спроведуваат владините одлуки. Еден од начините за тестирање на искреноста на владините антикорупциски заложби е да се види дали таа е подготвена да соработува со граѓанските организации и граѓанското општество и со нив, рамо, до рамо, да ја води борбата против корупцијата.

УЛОГАТА НА НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР Е ДА БИДЕ КОРЕКТИВЕН МЕХАНИЗАМ НА ПОСТАПКИТЕ НА ДРЖАВНИТЕ ОРГАНИ И ИНСТИТУЦИИ, ДА ЈА СЛЕДИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА НА ЛЕГИСЛАТИВАТА И АНТИКОРУПЦИСКИТЕ МЕХАНИЗМИ И ДА ЈА ИЗВЕСТУВА ЈАВНОСТА ЗА СВОИТЕ КОНСТАТАЦИИ И АНАЛИЗИ. НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР МОЖЕ ДА ДАДЕ СУШТИНСКИ ПРИДОНЕС ВО КРЕИРАЊЕТО НА ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ ПРОТИВ КОРУПТИВНИТЕ ПРАКТИКИ, НО И ЗА ПОТТИКНУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКАТА ВОЛЈА НА НАДЛЕЖНИТЕ ОРГАНИ ЗА ЕФИКАСНА БОРБА ПРОТИВ ОВОЈ ФЕНОМЕН. НЕВЛАДИНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕКУ СВОИТЕ ПРОГРАМСКИ АКТИВНОСТИ ТРЕБА ДА ГИ ПОТТИКНУВААТ ГРАЃАНИТЕ ДА УЧЕСТВУВААТ ВО ДОНЕСУВАЊЕТО ОДЛУКИ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА НИВ

¹ Најдобри практики во борбата против корупцијата. OSCE.
<https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/13743.pdf>

Алатки на граѓанските организации во борбата против корупцијата

Постојат повеќе механизми и алатки кои граѓанските организации можат да ги искористат во борбата против корупцијата. Граѓанските организации, формирани за остварување на правата на граѓаните, секоја во својата област, може да ја остварат својата улога на контрола врз работата на јавниот сектор преку:

- Спроведување мониторинг, истражувања и анализи за тоа како се применуваат законите во разни области, мониторинг на работата на институции на локално и национално ниво;
- Давање писмени предлози за измена на регулативата заради отстранување на констатираните недоречености или нејасни одредби и нејзино подобрување, вклучувајќи и директно учество и придонес во подготовката на измените на законите;
- Лоцирање на слабостите во функционирањето на јавната администрација и давање сугестии за нивно надминување;
- Вклучување антикорупциски елементи во своите програмски активности, во насока на: владеење на правото, транспарентност, слобода на пристапот до информации, почитување на човековите права, слобода на изразувањето, идентификување на конфликт на интересите, непотизам и кронизам;
- Подигнување на јавната свест на граѓаните и на бизнис секторот за нулта толеранција и за штетните последици од корупцијата.

Граѓанските организации можат да бидат *контролен коректор на работата на јавната администрација*. Улогата на контролен коректор подразбира објективна и непристрасна оценка на состојбите што биле предмет на мониторинг, заснована врз факти и податоци и навремено и целосно информирање на јавноста за наодите. При спроведувањето на одредени проекти, основните антикорупциски активности на граѓанските организации треба да се фокусирани врз остварување на основните човекови права, како брана за корупција и за областите кои генерираат корупција. Напоредно, од особена важност е граѓанските организации да ги поттикнуваат граѓаните да се интересираат и информираат како се трошат нивните пари и да бидат директно инволвирани во процесот на

подготвување и усвојување на буџетот или при носење одлуки кои се од витален интерес за граѓаните.

Една од алатките е и *мониторинг на правото на гласање – изборите*. Правото на гласање спаѓа меѓу основните, уставно гарантирани човекови права, посебно нагласено и во меѓународните документи. Според Законот за спречување на корупцијата, давањето или ветувањето подарок или друга корист за себе или за друг, на избирач при избори или гласање на референдум, за да гласа, да не гласа или да гласа за определен кандидат или определена одлука – се смета за поткуп при избори и гласање. Во ситуација кога гласачите се принудени да го продадат својот глас, се повредува слободата на изразување и слободата за слободно гласање и фер избори. Кога се врши влијание врз избирачите со нивно поткупување, директно се крши принципот: еден гласач – еден глас. При мониторингот на ова право, граѓанските организации е потребно да настојуваат да се елиминира влијанието на донациите и приватните средства врз изборите. Тие треба да бараат да се воспостават механизми кои ќе ги идентификуваат и обелоденуваат практиките за поткуп на гласачи, што може да се манифестира низ разни форми, но и да бараат и санкционирање на оние кои го кршат ова право, во согласност со Кривичниот закон.

Во борбата со корупцијата особено е важно почитувањето на *правото на слобода на изразување*. Ова право вклучува слобода на мислењето и добивање и размена на информации и идеи без притисок на било кој државен орган. Потребна е соработка меѓу антикорупциските органи и организациите за заштита на човековите права. На глобално ниво, преку притисок на државните органи и институции, токму движењата во врска со корупцијата и слободниот пристап до информации од јавен карактер се изборија за поголема отвореност на државните органи и институции и ним им се препишува заслугата што правото на слобода на изразување е соодветно третирано и заштитено од судовите, но и од меѓународните тела за заштита на човековите права. Токму преку слободното изразување на мислења и ставови, граѓанските организации влијаат врз власта да биде поодговорна, потранспарентна, а влијаат и за донесување одлуки од интерес на граѓаните и за спречување на злоупотребата и корупцијата од реализацијата на одредена одлука, неприфатлива и штетна за граѓаните.

Правото на пристап до правда, еднаквост и фер судење е гарантирано со бројни меѓународни документи и со националното законодавство. Граѓанските организации кои во своите програмски активности ја имаат промоцијата на фер и правично судење треба да се фокусираат на идентификација на можните врски меѓу учесниците во судските постапки (конфликт на интереси и непотизам) и можниот политички притисок врз судиите, но и на другите учесници во судската постапка (обвинител, адвокати, сведоци) за донесување одредена судска одлука.

Јавните набавки се најранливата област на корупција поради огромниот обем на јавни пари кои се трошат за оваа намена. Се оценува дека, генерално, државите трошат од 15-20 % од националниот буџет за јавни набавки. Transparency International оценува дека системската корупција во оваа област ги зголемува трошоците за јавни набавки за најмалку 20-25 %. Корупцијата во јавните набавки ја нарушува ефикасната алокација на јавните средства. Мониторингот и анализата на јавните набавки од страна на граѓанските организации треба да го опфати целиот процес и примената на пропишаните принципи и правила кои ќе им овозможат еднаков третман на понудувачите, но и откривање конфликт на интереси за конкретна набавка или вградување на манипулативни критериуми со цел договорот да биде склучен со одредена фирма.

Зголемената транспарентност на постапката за донесување и усвојување на буџетот ги намалува можностите за злоупотреба на буџетските пари и нивната реализација. Учеството на граѓанските организации во постапката за донесување на буџетот, имањето увид на намените и приоритетите за финансирање со парите на

И САМИОТ ГРАЃАНСКИ СЕКТОРОТ ТРЕБА ДА СЕ ЗАЛАГА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА ИЗВОРИТЕ НА РИЗИЦИ И ПРАВЕЊЕ НА ДОПОЛНИТЕЛЕН ИСКЕКОР ЗА НАТАМОШНО ДЕЛУВАЊЕ ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ЗАТОА ШТО, СОГЛАСНО ПОСЛЕДНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА, ГРАЃАНИТЕ СМЕААТ ДЕКА КОРУПЦИЈАТА Е ШИРОКО РАСПРОСТРАНЕТА И ВО ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ. ДЕЛ, 34,6 % ОД ГРАЃАНИТЕ СМЕААТ ДЕКА ПОВЕЌЕТО ПРЕСТАВНИЦИ НА ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ СЕ ВМЕШАНИ ВО КОРУПЦИЈА, 32,3 % СМЕААТ ДЕКА САМО НЕКОЛКУМИНА СЕ ВМЕШАНИ, А 18,4 % ДЕКА РЕЧИСИ СЕКОЈ Е ВМЕШАН. И ПОКРАЈ НИСКИОТ СТЕПЕН НА ДОВЕРБА, СЕПАК, ПРЕОВЛАДУВА ПЕРЦЕПЦИЈАТА КАЈ МНОЗИНСТВОТО ГРАЃАНИ ДЕКА ГРАЃАНСКИОТ СЕКТОР ДАВА ЗНАЧАЕН ПРИДОНЕС ВО СПРЕЧУВАЊЕТО НА КОРУПЦИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА

граѓаните, но и давањето предлози и сугерирањето за тоа како да се трошат овие средства, може да ја зголеми транспарентноста и одговорноста на носителите на функции. Граѓанските организации треба да бидат запознаени, преку нивните програмски активности, на пример, со тоа колку средства се наменети за капитални објекти кои се од општ интерес на граѓаните, а колку за задоволување на личните потреби на функционерите (купување скапи автомобили, или мебел), со што нерационално се користат буџетски средства, се намалува делот кој може да се користи за општи цели (санација или изградба на училишта, здравствени објекти), или за обезбедување услуги од витален интерес за граѓаните (образование, здравствени, културни и социјални услуги). Посебно треба да се обрне внимание на постоењето конфликт на интереси и непотизам при донесувањето на некоја одлука која ги засега граѓаните.

Корупцијата и граѓанскиот сектор во Македонија

Во Македонија граѓаните ја рангираа корупцијата како четврти по ред најголем проблем², веднаш зад невработеноста, која останува најголем проблем за македонските граѓани, а е следена од политичката нестабилност и ниските приходи. За околу 80 % од македонските граѓани, водечки фактори за широко распространетата корупција се: неефикасноста на судскиот систем во борбата против корупцијата, желбата за брзо лично богатење на оние кои се на власт и недостатокот на строга административна контрола на корупцијата.

Граѓанското општество во Република Северна Македонија со своите програмски и проектни активности активно е вклучено во борбата против корупцијата во државата. Борбата против корупција, од осамостојувањето на државата, па до денес, останува еден од најзначајните приоритети во остварувањето на перспективите за влез во ЕУ. Граѓанското општество во Македонија е значајна алка во борбата против корупцијата и тоа може да придонесе не само кон подигнување на свеста на населението за штетните последици, туку и со својата експертиза може да даде соодветни препораки во стратешките и програмските определби на државните и локалните институции во намалувањето и искоренувањето на овој проблем од

2 Најдобри практики во борбата против корупцијата. OSCE.
<https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/13743.pdf>

општеството. Со потпишувањето и ратификацијата на Конвенцијата на Обединетите нации, Република Македонија се обврза да презема соодветни мерки да го потпомогне „активното учество на поединците и групите кои не припаѓаат на јавниот сектор, како што е граѓанското општество, невладините организации и здруженија на граѓани, во превенцијата на корупцијата и во борбата против овој феномен, како и подобро да ја информира јавноста за постоењето, причините и тежината на корупцијата и заканата што таа ја претставува.“

Иако заложбата на државата е долгогодишна, сепак перцепцијата за распространетоста на корупцијата на населението е доста раширена, што покажуваат и наодите на Транспаренси Интернешнл за 2020 година³. Соочувајќи се со висок индекс на перцепција за корупција, искористувањето на капацитетот на граѓанскиот сектор во сузбивањето на овој феномен е неопходно и Владата треба континуирано да соработува и комуницира со граѓанските организации. Во борбата против корупцијата, граѓанските организации може да бидат вклучени: преку иницијативи предводени од државните институции, самостојни иницијативи на поединечни организации или, пак, преку заеднички заложби на здружени организации во мрежи.

Вклученоста и уделот на граѓанскиот сектор во борбата против корупцијата во Македонија е значаен, но има простор и за поголем ангажман, особено на помалите и локалните граѓански организации на кои поголемите организации треба да им ги пренесат своите знаења и да ги зајакнат нивните капацитети за борба против корупцијата и на локално ниво, секоја во својот сектор. Граѓанските организации и мрежи се вклучени во подготовките и мониторинг на стратегии и програми кои се наменети за борбата против корупција, но сè уште е на средно ниво вклученоста на граѓанскиот сектор во подготовка и мониторинг на клучни стратешки документи и закони. Соработката со Владата е подобрена, но има простор за продлабочување и поголемо практично ползување на оваа соработка.

Како една од главните цели на Стратегијата за спречување на корупцијата и судирот на интереси (2021-2025)⁴ е ставено токму вклучувањето на граѓанското општество и медиумите во борбата

3 <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/mkd>

4 <https://dksk.mk/wp-content/uploads/2021/01/Nacionalna-strategija-DKSK-KONECNA.pdf>

со корупцијата во општеството и градење на личен и професионален интегритет. Во Стратегијата е наведено дека е потребно да се зајакне транспарентноста на институциите при планирањето на средствата за финансирање на граѓанските организации, но и нивната отчетност за реализацијата и ефектите на проектите, преку воспоставување на единствена база на податоци со информации за доделените средства и ефектите од проектите од сите државни институции.

Ваквите заложби се потребни со оглед на тоа што е висок процентот на граѓани кои сметаат дека постои корупција при доделувањето на средства од буџетот на невладините организации. Огромни средства од буџетот, како на централно, така и на локално ниво, се доделуваат на граѓанските организации, а многу од нив се доделуваат на нетранспарентен начин и без отчетност.

СЕКОЈА ДРЖАВА ТРЕБА ДА ПРЕЗЕМЕ СООДВЕТНИ МЕРКИ, ВО РАМКИТЕ НА СВОИТЕ МОЖНОСТИ И ВО СОГЛАСНОСТ СО ОСНОВНИТЕ ПРИНЦИПИ НА НЕЈЗНОТО ДОМАШНО ПРАВО, ЗА ПРОМОВИРАЊЕ НА АКТИВНО УЧЕСТВО НА ГРАЃАНСКОТО ОПШТЕСТВО И ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ, ВО СПРЕЧУВАЊЕТО И БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА И ВО ПОДИГАЊЕТО НА ЈАВНАТА СВЕСТ ВО ВРСКА СО ПОСТОЕЊЕТО, ПРИЧИНИТЕ И СЕРИОЗНОСТА И ЗАКАНИТЕ ОД КОРУПЦИЈАТА. КАПАЦИТЕТИТЕ НА ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ТРЕБА ДА СЕ ИСКОРИСТАТ, НО САМО ПРЕКУ ЗАЕДНИЧКО ДЕЈСТВУВАЊЕ И АКТИВНОСТ НА СИТЕ ЧИНители ВКЛУЧЕНИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА МОЖЕ ДА СЕ ДОБИЈАТ БИТКИ, ДА СЕ ПОСТИГНАТ ВИДЛИВИ ПРОМЕНИ И ВИСТИНСКИ И ОДРЖЛИВИ РЕЗУЛТАТИ

И самиот граѓански секторот треба да се залага за намалување на изворите на ризици, нивна операционализација и правење на дополнителен исчекор за натамошно делување против корупцијата, затоа што, согласно последните истражувања, граѓаните сметаат дека корупцијата е широко распространета и во граѓанските организации. Дел, 34,6 % од граѓаните сметаат дека повеќето претставници на граѓанските организации се вмешани во корупција, 32,3 % сметаат дека само неколкумина се вмешани, а 18,4 % дека, речиси, секој е вмешан. И покрај нискиот степен на доверба кај граѓанските организации, сепак преовладува перцепцијата кај мнозинството граѓани дека граѓанскиот сектор дава значаен придонес во спречувањето на корупцијата во Македонија.

Граѓанските организации – поддршка на институциите во борбата против корупцијата

Граѓанските организации играат клучна улога во борбата против корупцијата и несомнена е нивната важност и придонес во оваа борба, во која е потребно колективно делување на сите актери на граѓанското општество за да се обезбедат реални и одржливи резултати.

Улогата на граѓанските организации во борбата против корупцијата е сè поголема во последните 10 години. Тие се важен канал за учество на граѓаните во владиното и политичкото одлучување. Ваквото учество прави притисок и дава корисни повратни информации за ефективностa на антикорупциските мерки. Важностa на учеството на граѓанските организации во борбата против корупцијата е веќе препознаена од надлежните органи, но и од самите граѓански организации, откако тие презедоа поактивна улога во борбата против корупцијата. Ако до неодамна граѓанските организации делуваа само преку застапување и активности за подигање на јавната свест, мнозинството од нив веќе се префрлија на поконкретни и насочени активности, како: застапување против корупција, истражување на законски и регулаторни промени, развој на акциони планови, следење на јавните набавки и други видови на мониторинг, мониторинг на активности за борба против корупција, развој на антикорупциски алатки, итн. Воспоставени се важни коалиции и видливи се бројни примери за резултатите од нивната работа.

Граѓанските организации треба да бидат поддршка на институциите во борбата против корупцијата. Потребно и пожелно е тие да учествуваат во формулирањето на антикорупциски политики и стратегии, дијагностицирање и анализа на корупцијата и подготвување на законодавство за борба против корупција. Напоредно, треба да спроведуваат иницијативи за борба против корупцијата, да го следат спроведувањето на антикорупциските политики и нивната ефикасност и да вршат дисеминација на знаењата за спречување на корупцијата на пошироката публика.

Граѓанските организации како носители на промените во општеството, како корективи на политиките, глас на граѓаните и линк помеѓу владите и граѓаните, гласноговорници и чувари на човековите права и слободи, имаат капацитети, содржат експертиза и

мрежи потребни за решавање на заедничките грижи, вклучувајќи ја и корупцијата. Нивното значење и придонес во борбата против корупцијата е непобитно. Секоја држава треба да преземе соодветни мерки, во рамките на своите можности и во согласност со основните принципи на нејзиното домашно право, за промовирање на активно учество на граѓанското општество и граѓанските организации, во спречувањето и борбата против корупцијата и во подигањето на јавната свест во врска со: постоењето, причините, сериозноста и заканите од корупцијата. Капацитетите на граѓанските организации треба да се искористат, но само преку заедничко дејствување и активност на сите чинители вклучени во борбата против корупцијата може да се добијат битки, да се постигнат видливи промени и вистински и одржливи резултати.

(Авторката е правник со завршени мастер студии по Меѓународно право и меѓународни односи. Вработена е во Македонското здружение на млади правници)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И НОВИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ НА КРИМИНАЛОТ

ВЕСНА СТЕФАНОВСКА

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА Е НЕПОВРАТЕН ПРОЦЕС КОЈШТО ГИ МЕНУВА КВАНТИТАТИВНО И КВАЛИТАТИВНО СИТЕ ОБЛАСТИ ОД ОПШТЕСТВЕНОТО ЖИВЕЕЊЕ, ВКЛУЧИТЕЛНО И КРИМИНАЛОТ. ДЕНЕС, НА ПРАГОТ НА ТРЕТАТА ДЕКАДА ОД 21 ВЕК, СЕ ПОВЕЌЕ ЗБОРУВАМЕ ЗА: ГЛОБАЛНИ ЕКОНОМИИ, ГЛОБАЛНИ ПАЗАРИ И КОМПАНИИ, ГЛОБАЛНИ МИГРАЦИИ, ГЛОБАЛНИ ТЕХНОЛОГИИ И КОМУНИКАЦИИ, ГЛОБАЛНА КУЛТУРА И ГЛОБАЛЕН КРИМИНАЛ. И КОЛКУ ПОВЕЌЕ САКАМЕ ДА ГИ ПРЕТСТАВИМЕ НЕЈЗИНИТЕ ПРИДОБИВКИ И ПРЕДНОСТИ, ТИЕ НАМЕСТО ДА ОВОЗМОЖАТ: ПОГОЛЕМ ПРОСПЕРИТЕТ, СЛОБОДА И МИР ВО ДРЖАВИТЕ И ВО СВЕТОТ, ИСТОВРЕМЕНО СОЗДАВААТ: ПОГОЛЕМА СОЦИЈАЛНА ФРАГМЕНТАЦИЈА, ГИ ЗАСИЛУВААТ РАНЛИВОСТИТЕ И ОТВОРААТ ВРАТА ЗА НАСИЛСТВО, КОНФЛИКТИ И КРИМИНАЛ

Вовед

За процесот на глобализацијата, што претставува, што предизвикува и како се поврзува со криминалот и со неговата контрола, во теоријата можат да се сретнат повеќе пристапи и објаснувања. Во Оксфордскиот речник по социологија (2015 година) глобализацијата се опишува како конкретно структурирање на светот како целина, а тоа значи пораст на свеста на глобално ниво дека светот претставува средина која континуирано се конструира.¹ Иако глобализацијата како процес почнува да се развива со капиталистичкиот начин на производство (во периодот на индустриската револуција) чија цел е стекнување и зголемување на профитот, сепак, од денешен аспект таа се поврзува со глобалните процеси кои се одвиваат во, речиси, сите области од човековото живеење. Тие се посебно поттикнати со технолошкиот

1 Наведено во Белевски, З. (2019): *Влијанието на процесите на интеграција и фрагментација врз мирот и стабилноста*, одбранета м-р теза на Институтот за безбедност, одбрана и мир, Филозофски факултет – Скопје, стр. 9.

напредок во телекомуникациите и во транспортот, а кон крајот на 20 век и со развојот на информатичката технологија. На тој начин, светот се намалува и се претвора во едно глобално село, додека, од друга страна, се зајакнува свеста за него како целина.

Гиденс (Giddens, 1990) глобализацијата ја објаснува како интензивирање на светските општествени односи коишто ги поврзуваат различните места, така што локалните настани се обликувани од други подалечни настани што се случуваат на растојание, дури и од десетици километри.² Се дефинира и како процес на социјална хомогенизација и стандардизација на културното изразување низ светот.³ Во таа смисла, глобализацијата значи поблиска интеграција на земјите и на луѓето што носи голема редукција на трошоците поврзани со транспортот и комуникацијата. Тие овозможуваат транс-националните активности да бидат: побрзи, полесни и почести, што ја прават глобализацијата возможна и успешна.

Од перспектива на општото добро, значајна последица на глобализмот е што се развива колективна и општествена (космополитска) свест за земјата како глобална заедница и како општо добро на сите граѓани кое треба да биде заштитено. На пример, 22 април е определен како светски ден на планетата Земја кој (треба да) се одбележува во сите држави со цел да зајакне свеста за нејзина заштита, доминантно од еколошки катастрофи. Паралелно со тоа, дава поголема вредност на човековите права и на подобрување на: економските, социјалните и животните услови и состојби на сите граѓани во светот.

Темите, како што се: животна средина, нуклеарно оружје, болести (хив, сида, ебола, ковид пандемија), тероризам, глобално затопување, и слично, се заедничка грижа и се регулираат и оценуваат според светски усвоени меѓународни стандарди. Но, како што се „згуснува“ светот, комуникациите и интеграциите меѓу земјите, така глобализацијата истовремено значи и зголемување на зависноста на државите едни од други. Се зголемува потребата за поблиска соработка, за вмрежување и создавање меѓународни државни сојузи (економски, политички, воени) за полесно и поуспешно спроведување на глобалните политики во сите области.

Значи, глобализацијата е неповратен процес кој ги менува квантитативно и квалитативно сите области од општественото живеење,

2 Наведено во: Newburn, T. (2017). *Criminology*, Routledge, стр. 964.

3 Schmallegger, F. (2018). *Criminology*, 4th ed. Boston: Pearson Education Limited.

вклучително и криминалот. Денес, на прагот на третата декада од 21 век сè повеќе зборуваме за: глобални економии, глобални пазари и компании, глобални миграции, глобални технологии и комуникации, глобална култура и глобален криминал. И колку повеќе сакаме да ги претставиме нејзините придобивки и предности, тие наместо да овозможат поголем просперитет, слобода и мир во државите и во светот, истовремено создаваат поголема социјална фрагментација, ги засилуваат ранливостите и отвораат врата за: насилство, конфликти и криминал. Во суштина, криминалот е природна последица на модернизацијата и ги дели потрошувачките и профитните приоритети кои го карактеризираат глобализмот. Во тој контекст, криминалот е карактеристика на транзициските и глобализирани општества и треба да се разбере како таков. Тој не е само локализиран и културно специфичен, туку е и транснационален и излегува надвор од територијалните граници.

Наспроти тоа, се развива и концептот „криминал, односно кривични дела на глобализацијата“, кој за првпат е презентиран на годишниот состанок на Американското друштво по криминологија во 2000 година. Станува збор за оние штетни политики и практики, пред сè на: меѓународните финансиски институции, корпорации и ентитети (како што се: Светската банка, Меѓународниот монетарен фонд, Светската трговска организација, и слично) кои ги фаворизираат интересите на моќните и на привилегираните во светот, а предизвикуваат штета на ранливите граѓани и држави. Оттука, за да се разбере криминалот мора да се излезе од националните граници и да се види што се случува глобално во реалноста. Во тој дел, прашања што заслужуваат посебно внимание во рамките на научната криминолошка и кривично-правна заедница не се само аспектите на транснационалниот криминал, туку и на: државниот, институционален и скриен криминал коишто се резултат на силите на глобализацијата и имаат глобален контекст.⁴

Во врска со сето погоре наведено, во текстот што следува ќе бидат елаборирани различните димензии на глобализацијата и нивната поврзаност со криминалот.

4 Повеќе за кривични дела на глобализација види кај: Rothe L. Dawn & Friedrichs O. David (2015). *Crimes of globalisation, New directions in critical criminology*, Routledge.

Димензии на глобализацијата и нивната поврзаност со криминалот

Бидејќи глобализацијата претставува: економско, технолошко, информациско, политичко и културно поврзување на светот во една целина, се разликуваат повеќе нејзини димензии.⁵ Печулиќ (2002)⁶ говори за четири основни: економска, технолошко-информациска, политичка и културна димензија, додека други автори (Emilio C. Viano, 2010) ја додаваат и демографската димензија. Сите области имаат свои глобални предизвици коишто се поврзани со процесите на интеграција, но и на дезинтеграција на државите и на луѓето. Криминалот и неговата контрола се дел од нив.

Економска димензија

Глобализацијата најмногу се поврзува со слободната трговија и со либерализацијата на економските односи. Иако тој процес има свои позитивни страни, (пронаоѓање и освојување на нови пазари, идентификација на поевтини сировини, намалување на ризикот во производството, ограничување на конкуренцијата и доминацијата на светскиот пазар, отворање и либерализација на границите, неограничена размена на стока, ширење на странскиот капитал, укинување на царинските бариери, итн.), сепак, негативните аспекти на економската глобализација се предмет на голем број анализи. Антиглобалистите наведуваат дека заради конкуренцијата на пазарот на добра и услуги, на национално ниво доаѓа до: зголемување на невработеноста, влошување на условите за работа, како и ограничување на социјалните права. Недостатоците на глобализацијата најмногу се чувствуваат кај малите и слабите државни економии, бидејќи: синдикатите ја губат својата моќ, јазот меѓу богатите и сиромашните слоеви во општеството станува поголем, се јавуваат финансиски кризи, нестабилност на одредени економски гранки, итн. На пример, ако соодносот меѓу нив во 1930 година бил 3:1, во 1950 година тој изнесувал 35:1, во 1992 година 71:1, а веќе во 1997 година дури 727:1 во корист на богатите.⁷ Како резултат на тоа, односно

5 Galovic, T. (2017). *Putevima krupnog kapitala i globalizacije*, Ekonomski fakultet Sveucilista u Rijeci.

6 Ресулиќ, М. (2002). *Глобализацијата: двете лица на светот* (превод од српски Д. Апасиев), достапно на academia.edu.

7 Фотов, Р. Николоски, К. и Фотова, К. (2012). Ефектите од глобализацијата на светот што се менува, Меѓународна конференција, Универзитет Гоце Делчев – Штип.

заради растечката глобална доминација и капиталистичкиот систем на слободен пазар, во поедини држави диспропорционално профитираат богатите и моќни организации и индивидуи.

Во тој контекст, според Зигмунт Бауман (Zygmunt Bauman (1925-2017), економската глобализација создава и туристи и скитници. Таа отвора големо поле на дејствување и просперитет на оние кои имаат: ресурси, знаење, пари и моќ. Можат да работат каде било, да се преселат, да студираат надвор од земјата. Но, оние кои немаат: ресурси, соодветна универзитетска диплома, знаење, па дури и моќ, тогаш се скитници, кои се на „располагање на капиталот“. Токму затоа, Бауман вели дека за таа категорија граѓани, процесот на глобализација не им носи подобри шанси во животот.⁸

Друга карактеристика за богатите економии, посебно во одредени западноевропски држави, е и потребата, којашто е во пораст, за увоз на работна сила од посиромашните држави во светот во повеќе економски гранки. Илјадници работници странци работат во: градежништвото, транспортот, угостителството, во областа на здравствената грижа, и слично. И во услови кога миграциските политики се рестриктивни, или кога процедури-те за добивање работни визи се бавни и условувачки, се јавува црн пазар на илегална евтина работна сила, што често е свесно премолчено од државите. Тоа се прави од повеќе причини. Од една страна се задоволува потребата за работна сила, а од друга се намалува притисокот за доквалификување и обука на сопствените граѓани кои немаат соодветни капацитети во одредени работни области.

НЕДОСТАТОЦИТЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА НАЈМНОГУ СЕ ЧУВСТВУВААТ КАЈ МАЛИТЕ И СЛАБИТЕ ДРЖАВНИ ЕКОНОМИИ, БИДЕЈЌИ: СИНДИКАТИТЕ ЈА ГУБАТ СВОЈАТА МОЌ, ЈАЗОТ МЕЃУ БОГАТИТЕ И СИРОМАШНИТЕ СЛОЕВИ ВО ОПШТЕСТВОТО СТАНУВА ПОГОЛЕМ, СЕ ЈАВУВААТ ФИНАНСИСКИ КРИЗИ, НЕСТАБИЛНОСТ НА ОДРЕДЕНИ ЕКОНОМСКИ ГРАНКИ, ИТН. НА ПРИМЕР, АКО СООДНОСОТ МЕЃУ НИВ ВО 1930 ГОДИНА БИЛ 3:1, ВО 1950 ГОДИНА ТОЈ ИЗНЕСУВАЛ 35:1, ВО 1992 ГОДИНА 71:1, А ВЕЌЕ ВО 1997 ГОДИНА ДУРИ 727:1 ВО КОРИСТ НА БОГАТИТЕ. КАКО РЕЗУЛТАТ НА ТОА, ОДНОСНО ЗАРАДИ РАСТЕЧКАТА ГЛОБАЛНА ДОМИНАЦИЈА И КАПИТАЛИСТИЧКИОТ СИСТЕМ НА СЛОБОДЕН ПАЗАР, ДИСПРОПОРЦИОНАЛНО ПРОФИТИРААТ БОГАТИТЕ И МОЌНИ ОРГАНИЗАЦИИ И ИНДИВИДУИ ВО ПОЕДИНИ ДРЖАВИ

⁸ Берош, М. и Матиж, Л. (2016). Кон реартикулација на отпорот на економскиот либерализам, објавено на okno.mk на 14.12.2016 04:02

Во прилог на поврзаноста со криминалот, економската и трговската либерализација и зголемувањето на економската независност отвора простор за криминалците да основаат квазилегитимни бизнис компании, кои го олеснуваат: шверцувањето, перењето пари, финансиските измами, пиратеријата на интелектуална сопственост, кражбата на идентитет. Отворениот меѓународен пазар овозможува нелегален проток на недозволен добра преку националните граници, како што се: дрога, оружје, луѓе, антиквитети, ретки животни. Постојат повеќе примери и начини како се поврзуваат нелегалните и легалните активности на глобалниот пазар. Се продаваат украдени предмети (автомобили, разни скапоцености) за пониски цени, се продаваат дозволен предмети (продукти) од страна на легални претпријатија на криминални, односно нелегални организации, и обратно. Криминални и нелегални здруженија и компании продаваат легални продукти (пример, оружје) на легитимни корисници, односно потрошувачи. Друг пример на нелегални активности е кога одредени моќни корпорации, со цел да избегнат даноци или поголема државна регулација на капиталот, нудат финансиска помош и поддршка за финансирање политички кампањи во изборни циклуси.

Сето претходно наведено укажува дека криминалот може да биде профитабилен и прифатлив. Исто така, намалувањето на државната регулација во економската сфера се злоупотребува и се искористува од страна на одредени бизнис компании за брзи и навремени испораки, не само на легалните, туку и на илегалните добра и услуги. Или, дерегулацијата овозможува да се извршуваат сомнителни финансиски и банкарски операции со пари од непознато потекло, бидејќи понекогаш не може успешно да се разграничат легалните од нелегалните финансиски операции.⁹

Технолошко-информациска димензија

Информациско-комуникациските технологии (ИКТ) се клучен фактор за глобализацијата, коишто овозможуваат просторно и временско намалување на светот. Технологиите го олеснуваат животот во сите области. Во економијата: ги прошируваат пазарите на труд, рекламирањето и достапноста на добрата и на услугите, го олеснуваат банкарскиот систем и трансакциите. Во транспортот: го

⁹ Whitaker, R. (2002). The dark side of life: globalization and international organized crime, достапно на: <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5780/2676>.

олеснуваат плаќањето, следењето и контролата на патувањата. Во образованието: овозможуваат далечинско и онлајн учење, достапност на научна и стручна литература. Во државната и јавна администрација: ги забрзуваат и подобруваат услугите наменети за граѓаните, комуникациите ги прават побрзи и поефтини. Значајна предност е што ги уриваат сите физички бариери и информациите за сè што се случува во истиот момент се достапни до сите луѓе. Но, сите предности на ИКТ, истовремено, може да предизвикаат негативни последици, доколку нивниот развој и примена не е следен со: паралелен процес на обуки, адаптирање, одење во чекор со промените, како на индивидуален, така и на поширок општествен план, од страна на самите држави. Доколку работникот не стекне потребно знаење и вештини за примена на новите ИКТ во работниот процес ќе се соочи со проблеми заради неквалификуваност. Од друга страна, некои компјутеризирани процеси на производство и работа, кои се сметаат за: побрзи, поекономични и поефективни ја заменуваат потребата од човечка работна сила.

Голем предизвик е што информациските и комуникациските технологии се користат и од самите сторители за извршување на криминалните дејности. Тие се: брзи, евтини, глобално достапни, лесно се користат, во основа гарантираат анонимност и сè уште не се доволно регулирани. Со нивна помош сторителите: полесно комуницираат, подобро се организираат и ги прошируваат областите на своите бизниси. Всушност, тие ги злоупотребуваат наведените предности за извршување, но и за проширување на своите криминални активности. Истовремено ги користат и за да го намалат ризикот да бидат откриени

ЗАГРИЖУВА И ВЛИЈАНИЕТО НА ИКТ ВРЗ НОВИТЕ ГЕНЕРАЦИИ ОРГАНИЗИРАНИ КРИМИНАЛНИ ГРУПИ, БИДЕЈЌИ КРАЖБАТА НА ИДЕНТИТЕТИ И САЈБЕР КРИМИНАЛОТ СЕ ВО ПОСТОЈАН ПОРАСТ. КАКО ШТО Е ПОГОРЕ НАВЕДЕНО, ОСВЕН ЗА ИЗВРШУВАЊЕ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА, ОДРЕДЕНИ СТОРИТЕЛИ МОЖАТ ДА ГО ПРЕНАСОЧАТ ПОЛИЦИСКОТО ВНИМАНИЕ И ИСТРАГА НА ПОГРЕШНА СТРАНА. ТОА ГО ПРАВАТ ПРЕКУ: ОСТАВАЊЕ ЛАЖНИ ПОДАТОЦИ И ЛАЖНИ ТРАГИ ИЛИ СО ШИФИРАЊЕ, ОДНОСНО КОДИРАЊЕ НА РАЗГОВОРИТЕ, ПРИВАТНИТЕ ПОДАТОЦИ И ИНФОРМАЦИИ ПОВРЗАНИ СО ПЛАНИРАНИТЕ ИЛИ ИЗВРШЕНИ КРИВИЧНИ ДЕЛА. ОТТУКА, ЗАРАДИ МОЖНОСТИТЕ КОИ ИКТ РЕВОЛУЦИЈАТА ГИ НУДИ, ТАА, НА НЕКОЈ НАЧИН, ПРЕТСТАВУВА И „ПАНДОРИНА КУТИЈА“ ЗА КРИМИНАЛОТ

и фатени.¹⁰ Според тоа како се поврзани со криминалот, информатичките технологии (уреди) можат да бидат: објект, цел, или мета на напад; субјект или средство за извршување; место, односно средина каде криминалот може да се планира, дизајнира и раководи, како и средство со чија помош можат да се избегнат полициските истраги и полициското внимание. На пример, преку интернет може да се врши: недозволено и насилно вознемирување, заканување; перење пари со користење лажни лични документи (или пасоши), отворање виртуелни сметки.

Исто така, загрижува и влијанието на ИКТ врз новите генерации организирани криминални групи, бидејќи кражбата на идентитети и сајбер криминалот се во постојан пораст. Како што е погоре наведено, освен за извршување на кривични дела, одредени сторители можат да го пренасочат полициското внимание и истрага на погрешна страна. Тоа го прават преку: оставање лажни податоци и лажни траги или со шифрирање, односно кодирање на разговорите, приватните податоци и информации поврзани со планираните или извршени кривични дела. Оттука, заради можностите кои ИКТ револуцијата ги нуди, таа, на некој начин, претставува и „Пандорина кутија“ за криминалот.

Културна димензија

Во однос на културната димензија на глобализацијата, Печујлиќ (2002),¹¹ меѓу другото, зборува и за глобална култура која ја објаснува преку влијанието на повеќе процеси. Едниот процес се однесува на хомогенизацијата на животните стилови, вкусови и забави, така што глобалната култура го преобликува локалниот фолклор и го урива сонот за културен плурализам. Вториот процес е унификација на навиките или духовна униформираност која потрошувачите ги претвора во послушни конформисти. Третиот процес се врши од страна на гигантскиот медиумски монопол, според кој само неколку светски новински агенции држат 90 % од вкупното издаваштво на весници и емитувањето вести преку радио и телевизија. Според

10 Brill, 1999, наведено во Ernesto U. Savona & Mignone, M. (2004). „The fox and the hunters: how IC technologies change the crime race“, во Ernesto U. Savona (ed.) *Crime and Technology, new frontiers for regulation, Law enforcement and research*, 7 – 26, Springer.

11 Pecujlic, M. (2002). *Глобализацијата: двете лица на светот* (превод од српски Д. Апасиев), достапно на: academia.edu.

него, американскиот телевизиски канал за вести Си-Ен-Ен (CNN), Британската јавна радиодифузна корпорација Би-Би-Си (BBC) и уште неколку медиумски куќи ја креираат реалноста во светот. Во делот на рекламирањето, над 90 % од рекламните компании се американски, што укажува на американизација на западната цивилизација.

Во овој дел, исто така се зборува и за *културна глобализација* во контекст на различните култури и културни идентитети на народите и државите во светот, што се објаснува како меч со две острици. Имено, таа се поврзува со два нужни спротивставени процеси. Едниот претпоставува: прифаќање на различностите, мултикултурализам и диверзификација на културата, што значи дека глобализацијата може да се третира како „непрегледен океан“ со можности за развој на националните и културните идентитети, особено на „малите“ нации. Тоа значи дека не само што нема да се изгубат разликите меѓу народите и државите, туку, напротив, ќе се зајакнат. Но, од друга страна, културната глобализација претпоставува и: унификација, хомогенизација и еднообразност на културите што може да доведе и до губење на идентитетот и на културните разлики. Се аргументира дека глобализацијата не претставува меѓукултурна интеракција на различните идентитети, туку се наметнува една култура над останатите.

Ваквиот процес е посебно ранлив за помалите народи и етнички групи, за кои постои реална закана од „претопување“ на нивните културни различности. Заради тоа, со цел да се задржи и да се намали чувството на разлика се создава културен отпор кај одредени народи и потреба за „оживување“ на своите културни традиции и обичаи.¹² Во таа смисла, иронијата денес е што светот станува по-унифициран и ослободен од различни бариери, но, истовремено, земјите сè повеќе стануваат локални со зголемена потреба да се зачува: традицијата, јазикот, обичаите, локалните производи, културните различности и идентитети, што е доказ не за интеграција, туку, напротив, за дезинтеграција и маргинализација. Токму затоа, глобализацијата се смета за парадокс, истовремено хармонична и различна, сака да наметне една, а негува повеќе култури.

Исто така: големата мобилност на луѓето, потрагата по подобри места за живеење и работа, или потребата за поголема безбедност во други земји, истовремено го отвора и прашањето за криминалот

12 Младеновски, Ѓ. (1995). „Културниот плурализам и општествената интеграција“, *Социолошка ревија* бр. 1, Филозофски факултет – Скопје, стр. 1 – 21.

на странците, односно на имигрантите чиј број постојано расте во Америка и во западноевропските земји. Всушност, имиџот за „девијантниот имигрант“ има подолга историја во социолошките науки, како што е случајот со американската Чикашка школа (1920), бидејќи тој е често опишуван како лице коешто поседува моќни криминални тенденции.

Денес, девијантниот имигрант е тема во политичкиот и медиумскиот дискурс во повеќето западноевропски држави. Мрежи за шверцување и криумчарење, муслимани терористи, жени кои се проституираат од источноевропските земји, малолетнички банди од етничко потекло, се слики за странски криминалци или девијантни имигранти. За нивната криминалност, раните истражувања во 70-тите години заклучиле дека меѓу првата генерација имигранти немало поголем број сторители. Но, бидејќи тие како етнички малцинства биле приморани да живеат во посиромашни области со ограничени: економски, образовни и работни можности, таквата состојба предизвикувала незадоволство и фрустрација кај втората и третата генерација етнички малцинства. Заради таквите животни услови, од една страна, а и заради тоа што од нив веќе се бара да ги остварат очекувањата и целите на доминантната култура, се развиваат супкултури како излез од таквата состојба. Тие супкултури, со спротивни норми и вредности охрабруваат криминал и деликвенција. Таквите перцепции за имигрантите предизвикуваат важни политички импликации. Се наметнуваат политики за редуцирање на протокот на имигранти од одредени земји, се донесуваат мерки за ограничување на одредени општествени придобивки наменети за нив или се воведуваат построги казнени политики за криминалните и другите казниви поведенија поврзани со илегалната миграција.

Паралелно со тоа, зголемената криминализација на имигрантите и нивното гледање како девијантни и ризични за безбедноста ги враќа: национализмот, расизмот и неофашистичкото насилство низ Европа. Тоа е изразено со растот на националистичките движења и на хомофобичните идеологии коишто се генерирани од зголемената подвижност, но и од економските кризи. Така, додека асимилацијата на доселеното странско и имигрантско население и последователната хомогенизација на сите видови културни разлики била доминантна политика во новите земји (најчесто во САД, но и во други европски земји), денес се случува етничка фрагментација,

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА Е ПРОЦЕС НА СОЦИЈАЛНИ И КУЛТУРНИ ПАРАДОКСИ, А ПОСЛЕДИЦА ИЛИ ПРИРОДЕН ОДГОВОР НА ТИЕ ПАРАДОКСИ Е КРИМИНАЛОТ. ТОКМУ ЗАТОА, ЗА ДА СЕ РАЗБЕРЕ, МОРА ДА СЕ ИЗЛЕЗЕ ОД НАЦИОНАЛНИТЕ ГРАНИЦИ И ДА СЕ ВИДИ ШТО СЕ СЛУЧУВА ГЛОБАЛНО ВО РЕАЛНОСТА. ТРАДИЦИОНАЛНИОТ ПРИСТАП, НАСОЧЕН КОН АНАЛИЗА И ИСТРАЖУВАЊЕ НА: СТОРИТЕЛОТ, ЖРТВАТА И НИВНИТЕ ЗАЕДНИЦИ, ВЕЌЕ НЕ Е ДОВОЛЕН. КРИМИНАЛОТ ТРЕБА ДА СЕ РАЗГЛЕДУВА ВО ГЛОБАЛЕН КОНТЕКСТ, А СЕТО ТОА ПРЕТПОСТАВУВА: ПОГОЛЕМА МЕЃУДРЖАВНА СОРАБОТКА, ПОВЕЌЕ МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ И ДОГОВОРИ, ПОВЕЌЕ СРЕДСТВА ЗА ЕВРОПОЛ И ЗА ИНТЕРПОЛ, ПОВЕЌЕ СРЕДСТВА ЗА СЛЕДЕЊЕ НА КРИМИНАЛОТ, НА КРИМИНАЛНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И НА НИВНИТЕ ТРАНСНАЦИОНАЛНИ КРИМИНАЛНИ АКТИВНОСТИ

којашто опфаќа и други културни категории кои го конституираат модерното општество, како што се: родот, возраста, религијата. Во таа смисла се вели дека, додека порано во САД, имигрантите доаѓаа да бидат дел од земјата, денес доаѓаат да останат дел од својата земја на потекло.

Заради тоа, се засилуваат мултиетнички тенденции насочени кон дијаспоризација, што се дефинира како практики во кои идентификацијата со својата земја е основа за организација на: културни, економски и општествени активности кои ги надминуваат националните граници. Значи, сега имигрантите стануваат етнички силни и се спротивставуваат на интеграцијата. На пример, одредени податоци покажуваат дека од оние кои живеат повеќе од 20 години во Германија, поголемото мнозинство (73 %) чувствуваат силни врски со домашната култура и го одбиваат германскиот идентитет.¹³

Од друга страна, додека одредени европски земји и САД ја осудуваат илегалната миграција од Источна Европа и од Јужна Америка, во исто време десетици илјади нивни постари граѓани зависат од дневната грижа на романските и на еквадорските жени кои немаат документи за легален престој. Затоа се поставува прашањето: како да се сузбијат одредени криминални активности кога истите тие овозможуваат повеќе добивки и приходи за државите во кои се случуваат?¹⁴

13 Friedman, J. (2003). „Globalization, Dis-integration, Re-organization: The Transformations of Violence“ во Friedman, J. ed. Globalization, the state and violence, AltaMira Press.

14 Emilio C. Viano (2010). Globalization, Transnational Crime and State Power: The Need for a New Criminology Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza Vol. III - N. 3, Vol. IV – N. 1.

Заклучок

Глобализацијата има свои предности од кои се очекува да овозможат: поголем просперитет, слобода, мир, безбедност. Но, наспроти тоа, таа во сите нејзини претходно наведени димензии се соочува со голем број ризици, предизвици и е тесно поврзана со низа социјални и криминални проблеми. Се соочува со: сиромаштија, социјална фрагментација, економска нееднаквост, културна дезинтеграција, корупција, тероризам. Се зголемува: организираниот криминал, посебно нелегалната трговија (со дрога, оружје, луѓе, антиквитети), криумчарењето, компјутерскиот криминал, криминалот во областа на финансиските трансакции и перењето пари.

Токму затоа, на прашањето: зошто криминалот станува глобален, дел од одговорите се очигледни. Криминалот се проширува како резултат на модернизацијата и развојните политики, кои се дел од глобализациските процеси, а кои, истовремено, предизвикуваат маргинализација и социо-економска нееднаквост меѓу луѓето и народите. Се отстрануваат политичките и економските бариери и се охрабрува поширока економска и трговска либерализација, поддржана и потпомогната од рапидни технолошки предности во транспортот и комуникацијата. Глобализацијата на бизнисите и експлозијата на интернационалните патувања придонесоа за зголемена слобода на движење на: луѓе, капитал, добра и услуги. Сето тоа на криминалните групи и мрежи им овозможи да ги прошират своите криминални бизнис интереси во нови географски области. Значи, како што капиталот станува глобален, така и криминалот излегува надвор од физичките граници на сторителите и жртвите, на нивните места на живеење и на извршување на кривичните дела. И додека претходно се третираше како културолошки специфичен, тој сега станува глобален, односно има универзален карактер во рамките на глобализираното општество и како таков треба да се разбере.¹⁵

Врз основа на наведеното, може да се заклучи дека глобализацијата е процес на социјални и културни парадокси, а последица или природен одговор на тие парадокси е криминалот. Токму затоа, за да се разбере, мора да се излезе од националните граници и да се види што се случува глобално во реалноста.¹⁶ Традиционалниот

¹⁵ Findlay, M. (2004). *The globalisation of Crime*, Cambridge University Press.

¹⁶ Whitaker, R. (2002). The dark side of life: globalization and international organized crime, достапно на: <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5780/2676>

пристап, насочен кон анализа и истражување на: сторителот, жртвата и нивните заедници, веќе не е доволен. Криминалот треба да се разгледува во глобален контекст, а сето тоа претпоставува: поголема меѓудржавна соработка, повеќе меѓународни документи и договори, повеќе средства за Европол и за Интерпол, повеќе средства за следење на криминалот, на криминалните организации и на нивните транснационални криминални активности.

(Авторката е професорка на Факултетот за безбедност – Скопје, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Катедра за кривично-правни и криминолошки науки. Предмет на интересирање: теории за криминал, превенција на криминалитет, ресторативна правда, малолетничка правда. Авторка е на голем број научни и стручни трудови поврзани со криминалитетот, со неговата превенција и етиологија, како и раководител и дел од повеќе научно-истражувачки проекти)

Фондацијата Фридрих Еберт – Скопје и Редакцијата на списанието „Предизвици“, и во овој број, што веќе станува традиција која ќе продолжи, им даваме можност на млади научни работници, правници и претставници на граѓанскиот сектор да објават текстови и да ги искажат своите размислувања на темата на бројот: Борбата против криминалот и корупцијата.

ЖРТВИТЕ ОД КОРУПЦИЈАТА НА ТЕРИТОРИЈАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

ДОРА АРИФИ

МНОГУ ГРАЃАНИ НЕ ГИ ПРИЈАВУВААТ СЛУЧАИТЕ НА КОРУПЦИЈА, НЕШТО ШТО Е АЛАРМАНТНО, БИДЕЈЌИ ПОАЃААТ ОД ФАКТОТ ДЕКА ВО ДРЖАВАТА ПОСТОИ ЕДЕН ВИД НЕПРАВИЛНОСТ ИЛИ ДЕЗОРГАНИЗАЦИЈА НА ТЕЛАТА КАДЕ, СПОРЕД НИВ, НЕ Е ЕФИКАСНО ДА СЕ БОРИШ ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ПА ЗАТОА ПОЧНУВААТ СО ПРИЧИНАТА ДЕКА НЕ ИМ ВЕРУВААТ НА ДРЖАВНИТЕ ТЕЛА, СЕ ПЛАШАТ, НЕ СМЕТААТ ДЕКА Е НЕШТО ВАЖНО, БИДЕЈЌИ ИМ СЕ ЧИНИ ПОЛЕСНО ДА ПЛАТАТ ОДРЕДЕНА СУМА ПАРИ ЗА ДА ЈА ДОБИЈАТ УСЛУГАТА ОТКОЛКУ ДА ГУБАТ ВРЕМЕ ВО СУДСКА ПОСТАПКА ЗНАЕЈЌИ ЈА ОДНАПРЕД СУДБИНАТА НА НИВНИОТ СЛУЧАЈ.

Корупцијата е една многу вознемирувачка појава што е широко распространета низ целиот свет, чиј дел е и нашата држава која е рангирана на списокот на најкорумпирани земји. Овој феномен носи со себе многу негативни последици врз: земјата, општеството, економијата и политиката. Пред да се споменат последиците, потребно е да се дефинира што претставува корупцијата. За да се даде пократка и појасна дефиниција, доволно е да се замисли едно службено лице кое за да ја заврши својата работа за која е вработен, од странката бара подарок или дополнителни пари покрај неговата месечна плата. Корупцијата, генерално, се дефинира како злоупотреба на јавната функција за приватна корист. Со проширувањето на полето на корупција, се проширува и оваа дефиниција за да може да ја опфати злоупотребата на сите функции за приватна корист, без разлика дали се во јавниот или приватниот сектор. Корупцијата се манифестира на различни начини и пожелно е да се прави разлика меѓу лична корупција (мотивирана од лична корист) и политичка корупција (мотивирана од политичка добивка)¹.

1 Kwesi Botchwey, Commonwealth Expert Group, Commonwealth Expert Group on Good Governance and the Elimination of Corruption, „Fighting Corruption, Promoting Good Governance“ (London: Commonwealth Secretariat, 2000), 23

Корупцијата има две димензии, од една страна носи големи економски загуби на граѓаните, додека, од друга страна, е начин за брзо збогатување на службените лица. Овој феномен, покрај тоа што влијае врз економијата (преку намалување на странските инвестиции во државата, зголемување на сиромаштијата), отвора пат за хаос, или: социјална дезорганизација, фрустрација, недоверба, дискриминација и политичка поларизација, го намалува ефектот на демократските реформи во државата и претставува извор на организиран криминал. Освен заради брзо збогатување, корупцијата доаѓа и како резултат на: недостатокот на административна контрола, ниските плати, непочитувањето на законите и прописите и, нормално, недостатокот на ефикасност на органите на прогонот, а особено на судовите. Сите овие последици влијаат врз општеството преку негово виктимизирање, каде што колку е поголема корупцијата, толку се стеснува кругот на институциите и некорумпираните органи, а од ова може да се заклучи дека бројот на жртвите постојано се зголемува.

Има инструменти за борба, но има и високо ниво на корупција

Овој феномен се среќава во секоја област или сектор, како што се: правниот систем, здравството, администрацијата, образованието, градежништвото, енергетиката... Затоа постојат многу форми на корупција, како што се: земање и давање поткуп, злоупотреба на службената положба, злоупотреба на службата, измама, фалсификување на службени документи, непотизам, злоупотреба на информации. Во Република Северна Македонија корупцијата како форма на криминал е многу изразена и затоа во многу истражувања е претставена како една од земјите со многу високо ниво на корупција.

Корупцијата во нашата земја е регулирана со: Законот за спречување корупција, Законот за спречување на судир на интереси, Законот за лобирање, Законот за јавно обвинителство и Кривичниот законик. Кривичниот законик на Република Северна Македонија предвидува дела поврзани со корупција во Поглавјето 30, под наслов: „Кривични дела против службена должност“. Таму се наведени следните дела: Примање поткуп и давање поткуп, за кои се предвидени кривични санкции. Нормално, во прекршоците кои се поврзани со корупција спаѓаат и различните видови на измама

и злоупотреба. Кривичното гонење за корупција е во надлежност на Јавното обвинителство како независно тело според Законот за јавно обвинителство и Законот за кривична постапка. Штом законодавецот ја доверил оваа функција на јавниот обвинител, тоа значи дека обвинителот: мора да биде исклучително ефикасен, да истражува, да се обиде да им даде посебна важност на случаите со корупција и да ги води до крај. Најголемиот проблем тука е што обвинителите не сакаат да се соочуваат со различни закани, кога заради страв и опасност некои од нив се принудени да се корумпираат, а некои тоа го прават по своја слободна волја.

Граѓаните сметаат дека постои недостиг на транспарентност во работата на државните органи во земјата, нешто што значително ќе го олеснеше откривањето и намалувањето на случаите на корупција, што е нагласено и во Конвенцијата на Обединетите нации против корупцијата, поточно во членот 10, кој вели: „Со оглед на потребата за борба против корупцијата, секоја држава-членка, во согласност со основните принципи на нејзиното домашно право, ќе ги преземе сите потребни мерки за да се зголеми транспарентноста на нејзината администрација, вклучително и процеси на организација, функционирање и донесување одлуки каде што е соодветно“.² Поради овој факт (големиот број жртви од корупциски случаи во земјата), државата ја формираше Комисијата за спречување на корупцијата (ДКСК), која, исто така, е достапна на својата веб страница, каде што се наведени целта, односно мисијата и визијата: спроведување и започнување на спроведување на законот, промовирање на нормите и зајакнување на институциите, креирање политики и мерки за борба против корупцијата, промовирање на меѓуинституционална и меѓународна соработка, развој на правична култура и воспоставување ефективен систем за спречување и репресија на корупцијата и судирот на интереси³.

Исто така, постојат веб страници, како што е таа на Transparency International и на The National Endowment for Democracy, што овозможува секоја жртва на криминал да може да го пријави случајот

² General Assembly resolution 58/4, United Nations Convention against Corruption, (31 October 2003), entered into force (14 December 2005) in accordance with Article 68 (1) available from

www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/

³ Државна комисија за спречување на корупцијата (ДКСК), достапна на <https://dksk.mk/sq>

на корупција по електронски пат, со избирање на секторот каде се појавил овој феномен и личните информации, каде што можноста на албански јазик да се достави претставката е поддржана од Амбасадата на Кралството Норвешка во Република Македонија⁴.

Платформата на граѓанското општество за борба против корупцијата, исто така, е еден вид механизам, подготвен да придонесе за подигнување на свеста и знаењето на граѓаните за корупцијата преку истражувањата кои ги објавуваат на своите веб страници и преку давање пристап на сите засегнати страни да можат да ја видат состојбата со корупцијата во државата. Исто така, целта на оваа платформа е да се зголеми соработката со граѓанското општество, со цел да се промовираат демократските вредности и доброто и ефикасно владеење, значи сето тоа за да се спречи оваа појава.

Мерс 23 merc.org.mk претставува база на податоци што овозможува категоризација и структурирана презентација на домашната и документацијата на Европската Унија од областа на Поглавјето 23: правда, основни права и антикорупција. Според структурата, Мерс ќе обезбеди детален преглед на подкатегиите со цел да ја приближи содржината до јавноста. Овој центар е финансиран од ЕУ и *Civica Mobilitas*⁵.

Што се однесува до жртвите на корупција, на меѓународно ниво многу е направено и многу се прави. Конвенцијата на Обединетите нации против корупцијата ги предвидува виктимизацијата, третманот и последиците од корупцијата, вклучително и тоа во членот 32, „Заштита на сведоци, експерти и жртви“, став 5: „Секоја држава-членка, во рамки на нејзиното домашно законодавство, овозможува гледиштата и загриженоста на жртвите да бидат презентирани и земени предвид во соодветните фази на кривичната постапка против прекршителите на законите на начин што не ги повредува правата на одбраната“.

Понатаму, во член 34: „Последици од дејствија на корупција“, се вели: „Земајќи ги предвид правата на трети лица стекнати со добра волја, секоја држава ќе преземе мерки, во согласност со основните принципи на нејзиното домашно право, за решавање

4 Transparency International – Macedonia, Center for International Relations, National Endowment for Democracy, available from <https://transparency-watch.org/main>

5 Мрежата 23, достапна на <http://www.merc.org.mk/>

на последиците од корупција“. Член 35: „Компензација на штета“: Секоја држава-членка презема мерки што се потребни, во согласност со принципите на нејзиното домашно право, за да осигури дека субјектите или лицата кои претрпеле штета како резултат на дело на корупција имаат право да покренат правна постапка против одговорните со цел штетата да им биде надоместена. Според член 57, точка 3ц: „Враќање и располагање со средства“, од државите се бара да дадат приоритет на враќањето на средствата од корупција и секогаш да ги обесштетуваат жртвите⁶.

Декларацијата за основните принципи на правда за жртвите од криминалот и злоупотребата на власта, исто така, ги дефинира жртвите од криминалот, пристапот до правда и фер третман, надомест на штета и понатаму запира кај жртвите од злоупотреба на власта, при што ги дефинира како „жртви“, значи лица кои индивидуално или колективно, претрпеле штета, вклучувајќи физичко или ментално оштетување, емоционално страдање, економска загуба или значително погазување на нивните основни права, преку дејствија или пропусти кои сè уште не претставуваат кршење на националното кривично право, но се признати норми на меѓународно ниво во однос на човековите права. На крајот, оваа декларација потенцира: „Државите повремено треба да го прегледуваат постојното законодавство и практики за да се обезбеди нивниот одговор на променетите околности, да се усвои и спроведе, доколку е потребно, законодавство што предвидува акти што претставуваат сериозни злоупотреби на политичката или економската моќ, како и да се промовираат политики и механизми за спречување на такви акти и да ги развие и да ги направи лесно достапни правата и средствата за компензација на жртвите на ваквите дела“⁷.

Декларацијата од Доха на Обединетите нации за спречување на криминал и кривична правда (ефективни мерки за препознавање, заштита и поддршка на жртвите од корупција), ги повикува

6 General Assembly resolution 58/4, United Nations Convention against Corruption, (31 October 2003), entered into force (14 December 2005) in accordance with Article 68 (1) available from www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/

7 General Assembly resolution 40/34, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (29 November 1985), available from <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/victimsofcrimeandabuseofpower.aspx>

земјите-членки да усвојат ефективни мерки за препознавање, заштита и обезбедување поддршка и помош за жртвите и сведоците во контекст на одговорите на кривичното право за сите кривични дела, вклучително и корупција и тероризам, во согласност со релевантните меѓународни инструменти и земајќи ги предвид стандардите и нормите на нациите во спречувањето на криминалот и кривичната правда⁸.

Извештаите, публикациите посветени на корупцијата и веб-страниците на одредени тела и организации во кои е можно да се пријават случаи на корупција, се многубројни. Во „Извештаите на земјите за состојбите со човековите права во Северна Македонија 2019“, се наведува дека: „Од 26 август, Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК) примила 465 претставки од граѓани и 12 свиркачи, од кои повеќето се однесуваа на злоупотреба на јавни средства, несоодветна грижа и друго неетичко однесување. Покрај тоа, Комисијата примила 81 претставка за судир на интереси. ДКСК по своја иницијатива покренала 21 случај со обвиненија за корупција и уште 65 случаи на непотизам. Комисијата, исто така, објави и 68 решенија што резултираа со јавни опомени кон јавни службеници, препорака за дисциплински мерки против четворица јавни службеници и предлог за разрешување на еден службеник. Случајот е пријавен и во полиција, но голем знак прашалник е колку, покрај случаите кои се пријавуваат, други случаи остануваат во сенка или воопшто не се пријавени. проблемот лежи токму во ова.

Случаи на корупција не се пријавуваат поради недоверба во институциите

Многу граѓани не ги пријавуваат случаите на корупција, нешто што е алармантно, бидејќи поаѓаат од фактот дека во државата постои еден вид неправилност или дезорганизација на телата каде, според нив, не е ефикасно да се бориш против корупцијата, па затоа почнуваат со причината дека не им веруваат на државните тела, се плашат, не сметаат дека е нешто важно, бидејќи им се чини полесно

⁸ United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Doha Declaration on Integrating Crime Prevention and Criminal Justice into the Wider United Nations Agenda to Address Social and Economic Challenges and to Promote the Rule of Law at the National and International Levels, and Public Participation (Doha: 12-19 April 2015), available from <https://www.unodc.org/ropan/en/IndexArticles/Crime-Congress/doha-declaration-adopted.html>

да платат одредена сума пари за да ја добијат услугата отколку да губат време во судска постапка знаејќи ја однапред судбината на нивниот случај. За многу граѓани давање значителна сума пари за навремено завршување на одредена работа е многу нормална работа и тие не гледаат на тоа како на незаконски чин или неправилност. Овој факт е многу загрижувачки бидејќи овие лица сочинуваат голем дел од населението во земјата.

Корупцијата во земјата е толку голема што е достигната точката каде што во многу институции човечкиот живот може да се изгуби доколку не се даде поткуп, може да се изгуби една година на факултет, надомест од разни процедури, невини лица се жртви на судството, итн. Кога се адресираат корупцијата и жртвите од неа, многу е важно да се базираме на човековите слободи и права и правилниците кои произлегуваат од нив. Треба да се обрне внимание не само на негативните економски и политички последици, туку и на човековите права, така што секогаш кога се адресира корупцијата и нејзините жртви, тоа треба да се заснова на заштита на човековите права и слободи и како е дојдено до нивна повреда од оваа појава.

Не е само законската регулатива таа која мора да игра посебна улога во спречувањето на корупцијата затоа што законите постојат и како такви мора да се спроведат, бидејќи во спротивно, сè што е напишано ќе остане само на хартија. Самите државни органи, судовите, обвинителите, администрациите треба да се обидат да ја намалат оваа појава и да откријат случаи и какво било дејство што претставува корупција. Ова се постигнува преку усогласеност со законот и другите правила, но, исто така, и со зголемување на транспарентноста и слободниот пристап на граѓаните за да видат каде одат нивните пари. Колку е поуверлива правилната работа на државните органи, толку повеќе граѓаните ќе се чувствуваат безбедно да пријавуваат разни случаи. Судовите треба постојано да објавуваат и ажурираат податоци на своите веб страници за пресуди за случаи на корупција, заедно со ДКСК. Периодично да се вршат инспекциски надзори во државните органи и институции и да се пишуваат извештаи за секоја година за тоа колку е корупцијата присутна во некоја институција (има ли намалување, зголемување и што треба да се смени за да се подобри состојбата, итн.).

На крај, би сакала да ја споменам улогата на медиумите во земјата, тие треба постојано да се обидуваат да работат во две области во

однос на корупцијата: подигање на свеста и препознавање на феноменот на корупција кај граѓаните, а од друга страна откривање случаи на корупција и нивно објавување. Важната улога на медиумите се гледа доколку се тие слободни да си ја вршат својата работа и да бидат независни во своето известување.

(Авторката е докторант (PhD-с) на докторските студии по казнено право на Правниот факултет при Универзитетот на Југоисточна Европа, под менторство на проф. д-р Беса Арифи)

Превод од албански на македонски јазик: Дениз Сулејман

VIKTIMIZIMI NGA KORRUPSIONI NË TERRITORIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

DORA ARIFI

SHUMË QYTETARË NUK PARAQESIN RASTE TË KORRUPSIONIT GJË QË ËSHTË ALARMANTE SEPSE ATO NISEN NGA FAKTI SE NË SHTET KA NJË LLOJ PARREGULLSIE APO DEZORGANIZIMI TË ORGANEVE KU SIPAS GJYKIMIT TË TYRE NUK ËSHTË EFIKAS PËR TË LUFTUAR KORRUPSIONIN ANDAJ ATO NISEN ME ARSYET SE NUK KANË BESIM NË ORGANE SHTETËRORE, KANË FRIKË, NUK E KONSIDEROJNË SI DIÇKA TË RËNDËSISHME SEPSE U DUKET MË E LEHTË TË PAGUAJNË NJË SHUMË TË CAKTUAR PARASH PËR TË MARRË SHËRBIMIN SESA TË ZVARRITEN DHE TË HUMBIN KOHË NËPËR PROCEDURA GJYQËSORE DUKE E DITUR APRIORI FATIN E RASTIT TË TYRE

Korrupsioni është një dukuri mjaft shqetësuese dhe e përhapur në mbarë globin, ku bën pjesë edhe vendi ynë pa përjashtim edhe atë e ranguar në listën e vendeve më të korruptuara. Kjo dukuri sjell mjaft pasoja negative për një shtet, për shoqërinë, ekonominë dhe politikën. Para se të përmenden pasojat, duhet definuar se çka është korrupsioni. Për të dhënë një definim sa më të shkurtë e sa më të qartë, mjafton të imagjinojmë një person zyrtar i cili për të kryer punën e tij për të cilën është punësuar, kërkon nga pala një dhuratë apo para shtesë nga paga e tij mujore. Korrupsioni përgjithësisht përcaktohet si abuzim i detyrës publike për përfitime private. Ndërsa fusha e korrupsionit është zgjeruar, ky përkufizim është zgjeruar për të mbuluar abuzimin e të gjitha zyrave të besimit për përfitime private, qoftë në sektorin publik apo privat. Korrupsioni manifestohet në mënyra të ndryshme dhe është e dobishme të bëhet dallimi midis korrupsionit personal (të motivuar nga përfitimi i personit) dhe korrupsionit politik (i motivuar nga përfitimi politik).¹

Korrupsioni ka dy dimensione edhe atë në një anë sjell humbje të mëdha ekonomike të qytetarëve ndërsa nga ana tjetër është mënyrë e

1 Kwesi Botchwey, Commonwealth Expert Group, Commonwealth Expert Group on Good Governance and the Elimination of Corruption, "Fighting Corruption, Promoting Good Governance" (London: Commonwealth Secretariat, 2000), 23

pasurimit të shpejtë të personave zyrtarë. Kjo dukuri përveç se ndikon në ekonomi (uljes së investimeve të jashtme në shtet, rritjen e varfërisë), hap rrugën e kaosit apo dezorganizimit shoqëror, frustrimit, mosbesimit, diskriminimit dhe polarizimit politik, zvogëlon efektin e reformave demokratike të shtetit dhe paraqet një burim të krimit të organizuar. Përveç pasurimit të shpejtë, korrupsioni vjen edhe si rezultat i mungesës së kontrollit administrativ, pagave të ulta, mosrespektimit të ligjeve dhe rregullave dhe normalisht mungesa e efikasitetit të organeve në veçanti të gjykatave. Të gjithë këto pasoja prekin shoqërinë duke i viktimizuar ata, ku sa më i madh është korrupsioni aq më shumë do të ngushtohet rrethi i institucioneve, organeve të pakorruptuara dhe nga kjo mund të konkludohet se numri i viktimave është gjithnjë në rritje.

Ka instrumente për të luftuar, por ekziston edhe një nivel i lartë i korrupsionit

Ky fenomen haset në çdo fushë apo sektor si në sistemin juridik, në mjekësi, në administratë, në arsim, në ndërtimtari, energji prandaj dhe format e korrupsionit janë të shumta si: marrja dhe dhënia e mitos, keqpërdorimi i detyrës zyrtare, keqpërdorim i shërbimit, mashtrimi, falsifikim i dokumenteve zyrtare, nepotizmi, keqpërdorimi i informacionit. Në Republikën e Maqedonisë së Veriut korrupsioni si formë e kriminalitetit është shumë i shprehur dhe në shumë hulumtime paraqitet si një ndër vendet me nivel shumë të lartë të korrupsionit.

Korrupsioni në vendin tonë është i rregulluar me Ligjin për parandalim të korrupsionit, Ligjin për parandalimin e konfliktit të interesave, Ligjin për lobim, Ligjin për prokuroritë publike dhe Kodin penal. Kodi Penal i Republikës së Maqedonisë së Veriut veprat që lidhen me korrupsionin i parasheh në kapitullin 30 me titull "Veprat penale kundër detyrës zyrtare" ku ato vepra janë: Marrja e ryshfetit dhe Dhënia e ryshfetit, për të cilët janë paraparë dhe sanksione penale. Normalisht që veprat e lidhura me korrupsionin janë edhe llojet e ndryshme të mashtrimeve dhe abuzimeve. Ndjekja penale e korrupsionit është në kompetencë të prokurorisë publike si organ i pavarur sipas Ligjit për prokurori publike dhe Ligjit për procedurë penale. Pasi ligjvënësi këtë funksion ia ka besuar prokurorit publik, do të thotë se prokurori duhet të jetë jashtëzakonisht efikas, të hetojë dhe të mundohet që rastet e korrupsionit tu jep një rëndësi të veçantë dhe ti çojë deri në fund. Problematika më e madhe këtu është se prokurorët duan s'duan përballen me kërcënimet të llojeve të

ndryshme, ku për shkak të frikës dhe rrezikut disa detyrohen të korruptohen e disa e bëjnë këtë nga vetë dëshira e tyre.

Qytetarët konsiderojnë së në vend ka mungesë të transparencës në punën e organeve shtetërore, gjë që do e bënte shumë më të lehtë zbulimin dhe zvogëlimin e rasteve të korrupsionit, ku këtë gjë e potencon edhe Konventa e Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit, më saktësisht në nenin 10, ku kërkon që: “Duke marrë parasysh nevojën për të luftuar korrupsionin, secili shtet palë, në përputhje me parimet themelore të ligjit të tij të brendshëm, do të marrë masa që mund të jenë të nevojshme për të rritur transparencën në administratën e tij publike, duke përfshirë në lidhje me organizimin, funksionimin dhe proceset e vendimmarrjes, kur është e përshtatshme”.² Nga ky fakt (viktimizimi i madh në vend), shteti ka themeluar Komisionin për parandalimin e korrupsionit (KSHPK) e disponueshme edhe me uebfaqe, ku cek qëllimin gjegjësisht misionin dhe vizionin që janë: zbatimi dhe inicimi për aplikimin e ligjeve, nxitja e normativave dhe përforcimeve të institucioneve, krijimi i politikave dhe masave anti-korrupsion, promovimi i bashkëpunimit ndërinstitucional dhe ndërkombëtar, zhvillimi i një kulturë të drejtë dhe vendosja e një sistemi efikas për preventivë dhe represion të korrupsionit dhe konfliktit të interesave.³

Gjithashtu ka uebfaqe siç është ajo e Transparency International dhe The National Endowment for Democracy që mundëson çdo viktimë e krimit të mund rastin e korrupsionit ta paraqesë në formë elektronike duke zgjedhur sektorin ku ka ndodhur kjo dukuri dhe informatat personale, ku mundësia në gjuhë shqipe për paraqitje të rastit mbështetet nga ana e Ambasadës së Mbretërisë së Norvegjisë në Republikën e Maqedonisë.⁴

Platforma e shoqërive civile për luftën kundër korrupsionit është gjithashtu një lloj mekanizmi të themi, i gatshëm për të dhënë kontributin për të rritur vetëdijen dhe njohurinë e qytetarëve rreth korrupsionit përmes hulumtimeve të cilat i publikon në uebfaqe dhe duke u dhënë qasje të gjithë të interesuarve të munden të shohin se si është

²General Assembly resolution 58/4, United Nations Convention against Corruption, (31 October 2003), entered into force (14 December 2005) in accordance with Article 68 (1) available from www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/

³ Komisioni shtetëror për parandalimin e korrupsionit (KSHPK), i disponueshëm në <https://dksk.mk/sq>

⁴ Transparency International – Macedonia, Center for International Relations, National Endowment for Democracy, available from <https://transparency-watch.org/main>

gjendja e korrupsionit në vend. Po ashtu synimi i kësaj platforme është rritja e bashkëpunimit me shoqëritë civile, me qëllim të promovimit të vlerave demokratike dhe të një qeverisje të mirë dhe efikase, pra e gjithë kjo për të parandaluar viktimizimin nga kjo dukuri.

Merc 23 merc.org.mk paraqet një bazë të dhënave që lejon kategorizim dhe një prezantim të strukturuar të dokumentacionit vendas dhe të Bashkimit Evropian për fushën e Kapitullit 23 - drejtësia, të drejtat themelore dhe anti-korrupsion. Sipas strukturës, Merc do të ofrojë një pasqyrë të detajuar të nën-fushave në mënyrë që ta sjellë përmbajtjen më afër publikut. Kjo qendër është e financuar nga BE dhe Civica Mobilitas.⁵

Sa i përket viktimave të korrupsionit, në nivel ndërkombëtar është punuar mjaft dhe vazhdon të punohet. Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit ka paraparë viktimizimin, trajtimin dhe pasojat e korrupsionit edhe atë në nenin 32 "Mbrotjtja e dëshmitarëve, ekspertëve dhe viktimave" pika 5: "Secili Shtet Palë, duke iu nënshtuar ligjit të tij të brendshëm, mundëson që pikëpamjet dhe shqetësimet e viktimave të paraqiten dhe të merren në konsideratë në fazat e duhura të procedimeve penale kundër shkelësve të ligjit në një mënyrë që nuk cenon të drejtat e mbrojtjes".

Më tej neni 34 "Pasojat e akteve të korrupsionit" thotë që: "Duke marrë parasysh të drejtat e palëve të treta të fituara me mirëbesim, secila palë shtetërore do të marrë masa, në përputhje me parimet themelore të ligjit të saj të brendshëm, për të adresuar pasojat e korrupsionit." Neni 35 "Kompensimi i dëmit" Secili Shtet Palë do të marrë masa të tilla që mund të jenë të nevojshme, në përputhje me parimet e ligjit të tij të brendshëm, për të siguruar që subjektet ose personat që kanë pësuar dëm si rezultat i një akti korrupsioni të kenë të drejtën të fillojnë procedurat ligjore kundër atyre që janë përgjegjës për atë dëm në mënyrë që të arrihet kompensimi. Sipas nenit 57, pika 3c "Kthimi dhe asgjësimi i pasurive", kërkohet që shtetet duhet të vendosin prioritet kthimin e pasurisë nga korrupsioni dhe gjithnjë të dëmshpërblejnë viktimat.⁶

Deklarata e Parimeve Themelore të Drejtësisë për Viktimat e Krimin dhe Abuzimit të Pushtetit gjithashtu definojnë viktimat e krimin, për

⁵ Rrjeti 23, i disponueshëm në <http://www.merc.org.mk/>

⁶ General Assembly resolution 58/4, United Nations Convention against Corruption, (31 October 2003), entered into force (14 December 2005) in accordance with Article 68 (1) available from www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/

qasjen në drejtësi dhe trajtimin e drejtë, kompensimin dhe më tej ndalet tek viktimat e abuzimit të pushtetit ku i definojnë si: “Viktima” nënkupton personat që, individualisht ose kolektivisht, kanë pësuar dëmtime, duke përfshirë dëmtime fizike ose mendore, vuajtje emocionale, humbje ekonomike ose dëmtime thelbësore të të drejtave të tyre themelore, përmes veprimeve ose mosveprimeve që nuk përbëjnë akoma shkelje të ligjeve penale kombëtare, por normat e njohura ndërkombëtarisht në lidhje me të drejtat e njeriut”. Në fund kjo deklaratë potencon se: “Shtetet duhet të rishikojnë periodikisht legjislationin dhe praktikën ekzistuese për të siguruar reagimin e tyre ndaj ndryshimit të rrethanave, duhet të miratojnë dhe zbatojnë, nëse është e nevojshme, legjislationin që parashikon akte që përbëjnë abuzime serioze të pushtetit politik ose ekonomik, si dhe promovimin e politikave dhe mekanizmave për parandalimin e akteve të tilla, dhe duhet të zhvillojë dhe të bëjë lehtësisht të disponueshme të drejtat dhe mjetet e kompensimit për viktimat e akteve të tilla.”⁷

“Deklarata e Dohës të Kombeve të Bashkuara për Parandalimin e krimit dhe drejtësinë penale (masa efektive për njohjen, mbrojtjen dhe mbështetjen për viktimat e korrupsionit), kërkon nga shtetet anëtare “të miratojnë masa efektive për njohjen, mbrojtjen dhe sigurimin e mbështetjes dhe ndihmës për viktimat dhe dëshmitarët në kuadrin e reagimeve të drejtësisë penale për të gjitha krimet, përfshirë korrupsionin dhe terrorizmin, në përputhje me instrumentet përkatëse ndërkombëtare dhe duke marrë parasysh Standardet dhe normat e kombeve në parandalimin e krimit dhe drejtësinë penale.”⁸

Raporte, publikime dedikuar korrupsionit dhe uebfaqe të organeve dhe organizatave të caktuara në kuadër të të cilëve jepet mundësi të denoncohen raste të korrupsionit janë të shumta. Sipas “Raportet e Vendeve mbi Praktikën e të Drejtave të Njeriut: Maqedonia e Veriut 2019” thuhet se: “Që nga 26 gushti, Komisioni Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit (SCPC) mori 465 ankesa të qytetarëve dhe 12

7 General Assembly resolution 40/34, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (29 November 1985), available from <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/victimsofcrimeandabuseofpower.aspx>

8 United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Doha Declaration on Integrating Crime Prevention and Criminal Justice into the Wider United Nations Agenda to Address Social and Economic Challenges and to Promote the Rule of Law at the National and International Levels, and Public Participation (Doha: 12-19 April 2015), available from <https://www.unodc.org/ropan/en/IndexArticles/Crime-Congress/doha-declaration-adopted.html>

sinjalizuesve, shumica që kishin të bënë me keqpërdorimin e fondeve publike, moskryerjen e kujdesit të duhur dhe sjellje të tjera joetike. Përveç kësaj, komisioni pranoi 81 ankesa për konflikt interesi. SCPC hapi me iniciativën e vet 21 çështje që përfshijnë akuza për korrupsion dhe 65 raste të tjera nepotizmi. Komisioni gjithashtu publikoi 68 vendime që rezultuan në qortime publike ndaj zyrtarëve publikë, rekomandimin e masave disiplinore kundër katër zyrtarëve publikë dhe një propozim për të shkarkuar një zyrtar tjetër⁹. Rasti denoncohet edhe në polici por është një pikëpyetje e madhe se sa raste denoncohen dhe sa të tjerë mbesin në hije apo nuk denoncohen fare. Pikërisht problematika është kjo, prezenca e numrit të errët të rasteve të viktimizimit nga korrupsioni.

Rastet e korrupsionit nuk paraqiten për shkak të mosbesimit në institucionet

Shumë qytetarë nuk paraqesin raste të korrupsionit gjë që është alarmante sepse ato nisen nga fakti se në shtet ka një lloj parregullësie apo dezorganizimi të organeve ku sipas gjyqimit të tyre nuk është efikas për të luftuar korrupsionin andaj ato nisen me arsyet se nuk kanë besim në organe shtetërore, kanë frikë, nuk e konsiderojnë si diçka të rëndësishme sepse u duket më e lehtë të paguajnë një shumë të caktuar parash për të marrë shërbimin sesa të zvarriten dhe të humbin kohë nëpër procedura gjyqësore duke e ditur apriori fatin e rastit të tyre. Për shumë qytetarë dhënia e një shumë të konsiderueshme të parave për të kryer punë në kohë është shumë normale dhe nuk e mendojnë si një veprim kundërligjor apo parregullsi dhe ky fakt është shqetësues sepse këto individë përbëjnë një numër të madh të popullsisë në vend.

Korrupsioni në vend është aq i lartë ku ka arritur deri në atë shkallë ku pa pagesë në shumë institucione mund të humbet jeta e njeriut, viti në një fakultet, dëmshpërblimi nga procedurat e ndryshme, viktimizohen individë të pafajshëm në gjyqësi etj. Është shumë e rëndësishme që kur adresohet korrupsioni dhe viktimat e tij dy lidhemi me të drejtën dhe lirinë e njeriut dhe rregullatorët që dalin për ti respektuar dy njëjtat. Vëmendja nuk duhet të dy shkohet vetëm në pasojat negative ekonomike dhe politike por edhe tek fusha e të drejtave të njeriut, ku gjithnjë kur adresohet korrupsioni dhe viktimat e tij, duhet bazuar në

9 Bureau Of Democracy, Human Rights, And Labor, 2019 Country Reports on Human Rights Practices: North Macedonia, available from <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/north-macedonia/>

të mbrojtjes e të drejtave dhe lirive të njeriut dhe si bëhet shkelja e të njëjtave nga kjo dukuri.

Nuk është vetëm legjislacioni, ai që duhet të luaj një rol të veçantë për parandalim të korrupsionit sepse ligjet ekzistojnë dhe si të tilla duhet zbatuar sepse përndryshe gjithçka e shkruar do të mbetet në letër. Janë vetë organet shtetërore, gjykatat, prokuroritë, administratat, të cilët duhet të mundohen që këtë dukuri ta reduktojnë dhe detektojnë rastet dhe çdo veprim që paraqet korrupsion. Kjo arrihet përmes respektimit të ligjit dhe rregullave tjera por edhe në rritjen e transparencës dhe qasjes së lirshme të qytetarëve për të parë se ku shkojnë paratë e tyre. Sa më shumë të jetë e bindshme puna e rregullt e organeve shtetërore aq më shumë do të ndihen qytetarët e sigurt të denoncojnë raste. Gjykatat duhet vazhdimisht të publikojnë dhe azhurnojnë në uebfaqen e tyre raste të gjykuara të korrupsionit, së bashku me Komisionin për parandalimin e korrupsionit. Të kryhet në mënyre periodike kontroll nëpër organe shtetërore dhe institucione dhe të përpilohen raporte për çdo vit se sa është i pranishëm korrupsioni në institucionin e caktuar (a ka ulje, ngritje, çka duhet të ndryshohet për përmirësim të gjendjes etj).

Për në fund, do cekja edhe rolin e mediave në vend, ku duhet në mënyrë të pareshtur të mundohen të punojnë në dy sfera sa i përket korrupsionit: rritjes së vetëdijes dhe njohjes me dukurinë e korrupsionit të qytetarëve dhe nga ana tjetër zbulimin e rasteve të reja dhe publikimi i tyre. Roli i dukshëm i mediave shihet nëse të njëjtat janë të lira për të kryer punën e vet dhe të pavarura.

(Autorja është doktorante (PhD-c) në studimet e doktoraturës për të drejtën penale në Fakultetin Juridik në Universitetin e Evropës Juglindore, nën mentorimin e prof. Dr. Besa Arifi)

ЗАКОНСКОТО РЕГУЛИРАЊЕ НА БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

РИНА ЗЕЈНЕЛИ

ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА МОЖЕ ДА СЕ БОРИМЕ НА РАЗЛИЧНИ НАЧИНИ. ЕДЕН ОД НАЧИНИТЕ Е: ИСТРАГАТА, АПСЕЊЕТО И КАЗНУВАЊЕТО НА ИНВОЛВИРАНИТЕ, ПОТОА ЗАЈАКНУВАЊЕТО НА ИНСПЕКЦИСКИТЕ И КОНТРОЛНИТЕ МЕХАНИЗМИ, КАКО И ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ИСТРАЖНИТЕ ОВЛАСТУВАЊА НА ПОЛИЦИЈАТА И ОБВИНТЕЛСТВОТО. СООДВЕТНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ИГРА МНОГУ ВАЖНА УЛОГА ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ПОМЛАДИТЕ ГЕНЕРАЦИИ ТРЕБА ДА СЕ УЧАТ КАКО ДА СТАНАТ СПОСОБНИ УСПЕШНО ДА СЕ СПРАВАТ СО ПРИТИСОЦИТЕ ШТО ГИ ТЕРААТ ДА ПРИМААТ ПОТКУП И ДА НЕ БИДАТ ЗАРАЗЕНИ ОД ОВОЈ НЕГАТИВЕН ФЕНОМЕН ШТО МУ СЕ ЗАКАНУВА НА ОПШТЕСТВОТО.

Корупцијата е социјална и политичка аномалија со многу силни корени, феномен во целиот свет, така што борбата против неа е многу тешка и сложена. Иако општеството е свесно дека корупцијата е нешто штетно, неморално и одвратно, за жал, корупцијата е многу присутна во секоја сфера од животот. Во современиот свет и во парламентарната демократија, корупцијата се перципира како напуштање на јавниот интерес во име на приватниот. Корупцијата може да се дефинира како злоупотреба на службената должност за лични, групни интереси или кршење на правила и закони за профит.

Корупцијата е една од најтешките форми како раширена појава во современите општества, но, за жал, некои форми на корупција станаа загрижувачко секојдневие во нашата земја. Корупцијата како кривично дело не може да се идентификува со организираниот криминал, но дејствува во тесна соработка со него, како во отворени договори, така и со извлекување придобивки едни од други, особено во организирана заштита на криминални активности. Исто така, оваа социјална опасност е причина зошто корупцијата и борбата против неа во светот често се третираат на ист начин со борбата против организираниот криминал, сметајќи го како една од нејзините главни компоненти¹.

¹ Луан Ѓонча, Корупцијата, Тирана, 2004 година, стр. 13

Конвенцијата на Обединетите нации против корупција од 1996 година, во членот 15 дефинира што е корупција: „Ветување, нудење или давање, директно или индиректно, на корист“. Според Конвенцијата на Обединетите нации (ООН) ја наоѓаме и оваа дефиниција за корупција: „Ветување, нудење или давање, директно или индиректно, на неразумен бенефит на јавен службеник или кое било друго лице или субјект со цел овој службеник да дејствува или да се воздржи од дејствување при вршење на неговите службени должности“ или „барање или прифаќање, директно или индиректно, на неразумен бенефит од јавен службеник или од лице од друг ентитет со цел тој службеник да дејствува или да се воздржи од дејствување при вршење на неговите службени должности²“.

Република Северна Македонија ги ратификуваше Конвенцијата на Обединетите нации против корупцијата и Граѓанската конвенција за спречување на корупција, кои се дел од домашното законодавство.

Разликуваме различни видови на корупција. Политичката корупција е поврзана со добивање на функциите на политичка моќ или држење одредени политички привилегии со давање поткуп за време на предизборни кампањи и за време на избори. Административната корупција е поврзана со државната администрација, што значи дека ги користи своите надлежности во администрацијата, земајќи поткуп, давајќи дозволи, уверенија, документи и други акти на поединци, групи и фирми за реализација на разни материјални и финансиски интереси, или за придобивка на имот што не ви припаѓа. Друг вид на корупција е судската корупција, која подразбира давање и примање поткуп на вработените во судот, со цел да се попречат кривичните постапки, за да се донесат поволни судски решенија, со цел да се наруши значењето на казните и санкциите³.

Република Северна Македонија до нејзината независност во 1991 година беше дел од правниот систем на Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ). Според југословенскиот правен систем, како коруптивни дела се сметаа: злоупотреба на службената положба, додека по независноста на РМ, во 1991 година беше донесен Кривичниот законик, кој стапи на сила на 23 јули 1996

² <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>

³ Криминологија – Рагип Халили, Приштина, 2016 година

година. Во него се вклучени неколку кривични дела од корупциска природа, како што се: злоупотреба на службената положба, земање поткуп, корупција за време на избори и гласање, противправна медијација. Во 2002 година, пак, Република Македонија за првпат го донесе Законот за спречување на корупција, кој стапи во сила на 4 мај 2002 година.

Во однос на правната рамка, во Република Северна Македонија има голем број закони што го регулираат прашањето за корупција, како што се: Кривичниот законик, Законот за спречување на корупција, Законот за спречување на судир на интереси, Законот за заштита на свиркачите и Законот за лобирање. Во обидот за борба против корупцијата, Република Северна Македонија има ратификувано документи, како што се: Конвенцијата на Обединетите нации против корупција и Граѓанската конвенција за спречување на корупцијата.

Кривичен законик

Кривичниот законик на Република Македонија ги предвидува следниве форми како кривични дела за корупција:

1. Поткупот е прво кривично дело на корупција според Кривичниот законик на РСМ. Тој се состои од барање или примање подароци и други бенефиции, примање ветувања за подароци или други бенефиции од службено или одговорно лице во рамките на своите компетенции да изврши службено дејствие кое тој мора да го изврши, како и да бара или прифаќа подароци или придобивки заради извршувањето или неизвршувањето на некои од службените дејствија поврзани со нив. Службеното лице не смее да прима подароци, ветувања за подарок или друга корист. Поткуп од ваков тип се казнува со затвор од 1, до 5 години.
2. Давање подарок за незаконско влијание (член 358): кога службеното лице ги злоупотребува службените овластувања и го користи своето влијание за да изврши или да не изврши одредено дејствие во рамките на своите надлежности, со цел да влијае на: јавната администрација, вработувањето, склучувањето на договори или донесувањето на одлуки (фаворизирани), извршува кривично дело за кое е предвидена казна затвор од 1, до 3 години.

3. Злоупотреба на службената должност и на службеното овластување (член 353) постои во три случаи:
 - Кога службеното лице ќе ги искористи службените овластувања за да преземе одредено дејствие, односно дејствија спротивни на правилата и кодексите;
 - Кога службеното лице ќе ги надмине своите службени надлежности (преземањето на дејноста мора да има службен карактер за кој лицето нема овластување, не претставува надминување на надлежностите доколку дејствието не е поврзано со преземање на службена активност, на пример: ако службеното лице изврши кражба или полесно дело);
 - Кога службеното лице нема да ги изврши службените должности. Во сите случаи службеното лице реализира некаква корист за себе или за некој друг или на штета на некој друг. Придобивката или штетата може да биде од имотна или материјална природа, но исто така, може да се манифестира во нематеријална корист или штета, на пример: употреба на службено возило, добивање нерегуларна локација за изградба на зграда.
4. Злоупотреба во службата (член 354): Значи придобивка на нелегална материјална корист за себе или за некој друг, така што службеното лице ќе присвои пари, хартии од вредност или други движни средства за услугата. За ова дело се предвидува казна со затвор од 6 месеци, до 3 години.
5. Несовесна работа во службата (член 353): Злоупотреба на овластување, кршење на прописите, несовесен и неетички третман на службата, спротивно на нормите на професионална етика на службените лица за постапување во можни случаи на корупција. Последица на ова дело е корист за себе или за каква било корист за некој друг. Кривичниот законик предвидува казна затвор од 3 месеци, до 3 години за несовесно постапување на службените лица.
6. Давањето поткуп се состои во давање или ветување подарок или други придобивки на одговорното службено лице, во рамките на неговите службени надлежности да изврши службено дејствие што не треба да го изврши на тој начин. Службено лице кое за време на извршувањето на

службените должности бара од друго лице да плати одредена сума, кој износ не е должен да го плати, се казнува со пари или затвор до три години.

Закон за спречување на корупција и судир на интереси⁴

Според овој закон, корупција значи: злоупотреба на функција, овластување, службена должност или позиција заради профит директно или преку посредник, за себе или за друг.

Терминот корупција во смисла на овој закон вклучува:

- Пасивна корупција – дејствие на службено лице кое директно, или преку посредник, бара или добива бенефиции од каков било вид за себе или за трети лица, или прифаќа ветувања за такви придобивки, со цел да дејствува или да се воздржи од постапување во согласност со неговите должности или да постапува со своите овластувања спротивно на неговите службени должности.
- Активна корупција – намерно делување на било кое лице кое директно, или преку посредник, ветува или дава корист од било каков вид на службено лице, за него или за трето лице, со цел да делува или да се воздржува од делување во согласност со неговите обврски или да ги врши неговите надлежности спротивно на службените обврски.
- Под судир на интереси се подразбира состојба во која службеното лице има приватен интерес што влијае, или може да влијае врз непристрасното вршење на неговите јавни овластувања или службени должности.

Во Република Северна Македонија постои и Државна комисија за спречување на корупцијата, која е независна.

Најраспространети форми на корупција во Република Северна Македонија се:

- *Давање поткуп*: вклучува две лица, едно што ветува и дава нешто и едно што прима.
- *Подароци*: вклучува примање материјални придобивки при вршење должност, што ја загрозува работната етика и чесноста при работењето.

⁴ Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси, бр. 08-390/1 /17 јануари 2019 година, Скопје

- *Измама*: се однесува на фалсификување или фабрикување на податоци, во форма на интелектуална измама.
- *Уцена*: вклучува добивање придобивки преку притисок и сила (на пример, на поединец може да му се заканат со оружје, административни казни или кривично гонење доколку не го прифати посакуваното однесување).
- *Повластен третман*: се состои во помагање на пријатели, блиски луѓе да добијат позиции поради врските што ги имаат, а не поради компетентност.
- *Злоупотреба на средства*: се однесува на злоупотреба на јавни средства.
- *Проценти*: кога поединец некому прави незаконска услуга и тој ќе го награди со проценти од таа работа.

Појавата на феноменот на корупција е поврзана со многу поволни фактори и околности. Според оценките направени од страна на меѓународните организации, се смета дека недостатокот на јасна политичка волја за борба против корупцијата и ниското ниво на спроведување на законските мерки се главните причини за таквата состојба. Но, има и такви кои феноменот на корупција го поврзуваат со: ниските плати на јавните службеници; недостатокот на соодветни административни контроли; неефикасност на правниот систем; проблемите наследени од претходниот систем; желбата за брзо богатење, итн.⁵

Негативните ефекти на корупцијата се присутни во сите сфери на: социјалниот, економскиот и политичкиот живот во земјата. Тоа ја охрабрува конкуренцијата во коруптивноста, наместо во квалитетот и во добрата и услугите, го попречува развојот на нормалниот пазар, пред сè го инхибира економскиот и социјалниот развој, најчесто на штета на развиените земји. Во случаи кога поткупот е институционализиран, тогаш корумпираните службеници ќе бараат сè поголем поткуп, кога ќе се изгуби моралниот авторитет на менаџерите, преку корупција на високо ниво, нивната способност да ги контролираат подредените исчезнува.

Според статистичките податоци, гледаме дека корупцијата ги зголемува цените за стоките и услугите, носи непотребни инвестиции, како и го намалува квалитетот на инфраструктурните услуги.

⁵ Реџеп Гаши, Организиран криминал, Приштина, 2009 година

Развиените земји играат голема улога како поткупувачи во меѓународните деловни трансакции, кои, исто така, се погодени од внатрешната и од политичката корупција.

Една студија спроведена во 2018 година покажува дека повеќе од половина од населението не верува во судството, а околу 42 % не веруваат во невладините организации. Оваа недоверба во институциите е суштината на неефикасноста на механизмите за пријавување корупција во државните институции. Дури 38 % од луѓето веруваат дека доколку пријават корупција, тогаш би имале многу негативни последици од оние што се на власт, така што темната бројка во нашата земја е многу голема во споредба со темната бројка во земјите на Европската Унија, поради недовербата и не-транспарентноста на државните институции⁶. Во РСМ, ова јасно се гледа, бидејќи политичката опозиција објавуваше телефонски разговори меѓу високи функционери, каде јасно се слуша дека тие корумпираат и се корумпирани. Доказите и фактите покажуваат високо ниво на корупција во јавниот сектор, како и целосна контрола на политичката партија во клучните гранки на економијата и владата, вклучувајќи го и судството. Досега властите не презедоа значајни чекори што укажуваат на започнување на истраги за разоткривање на корупцијата. Овој скандал ја покажа неподготвеноста и неспособноста на надлежните институции, а истовремено ѝ покажа на јавноста дека коруптивните практики можат да останат неказнети.

Современото општество се соочува со негативни појави на кои автоматски започна да се прилагодува, прекумерната инфилтрација прави корупцијата да се смета како средство за олеснување на животот на луѓето, а не како зло што треба да се искорени. Граѓаните наоѓаат партнер или полесен и поедноставен начин да ги постигнат своите цели, а нивното прилагодување кон овие појави, поточно корупцијата, го загрозува функционирањето на државата и нејзините механизми.

Наместо заклучок

Корупцијата како феномен се јавува во сите сфери на општествениот живот, оваа негативна социјална појава ја поткопува правдата во многу земји во светот, со што на жртвите и обвинетите им се скратува основното човеково право на фер и непристрасно судење.

⁶ <https://portalb.mk/126339-hulumtim-ja-sa-eshte-i-pranishem-korrupsioni-ne-maqedoni/>

Во Република Северна Македонија корупцијата е доста присутна и се среќава насекаде, таа е во коренот на сите проблеми, носи: сиромаштија, патење, болести, конфликти, експлоатација, итн.

Против корупцијата може да се бориме на различни начини. Еден од начините е: истрагата, апсењето и казнувањето на инволвираните, потоа зајакнувањето на инспекциските и контролните механизми, како и зголемувањето на истражните овластувања на полицијата и обвинителството. Соодветното образование игра многу важна улога во борбата против корупцијата, помладите генерации треба да се учат како да станат способни успешно да се справат со притисоците што ги тераат да примаат поткуп и да не бидат заразени од овој негативен феномен што му се заканува на општеството.

Транспарентноста би помогнала во ублажување на овој патолошки социјален феномен, на овој начин луѓето би разбрале што прават другите и како ги стекнуваат материјалните добра што ги поседуваат. Покрај транспарентноста мора да постои и социјална свест дека корупцијата е погрешна и лоша работа, дури и ако со тоа се решава некој моментален проблем, тоа создава двојни проблеми во општеството.

(Авторката е докторант (PhD-c) на докторските студии по казнено право на Правниот факултет при Универзитетот на Југоисточна Европа, под менторство на проф. д-р Беса Арифџи, Rz24677@seeu.edu.mk)

Превод од албански на македонски јазик: Дениз Сулејман

RREGULLIMI LIGJOR I LUFTES NDAJ KORRUPSIONIT NE MAQEDONINE E VERIUT

RINA ZEJNELI

KORRUPSIONI MUND TË LUFTOHET NË RRUGË TË NRDRYSHME, NJËRA RRUGË ËSHTË HETIMI, DUKE I ARRESTUAR DHE DUKE I NDËSHKUAR PERSONAT E PËRFSHIRË NË TË, DUKE U FORCUAR MEKANIZMAT E INSPEKTIMIT, TË KONTROLLIT, DUKE U RRITUR KOMPETENCAT HETIMORE TË POLICISË, DHE TË PROKURORISË. SHKOLLIMI ADEKUAT LUAN ROL MJAF TË RËNDËSISHËM NË LUFTIMIN E KORRUPSIONIT, BREZAT E RINJ TË MËSOHEN SE SI TË BËHEN TË AFTË QË TË PËRBALLOJNË ME SUKSES TRYSNITË QË I SHTYEJNË ATA NË PRANIMIN E RYSHFETEVE DHE TË MOS INFEKTOHEN NGA KJO DUKURI NEGATIVE QË PO E KËRCËNON SHOQËRINË.

Korrupsioni është një anomali shoqërore dhe politike me rrënjë shumë të forta, një fenomen në të gjithë botën, andaj edhe lufta kundër tij është shumë e vështirë dhe e përbërë. Edhe pse shoqëria është e vetëdijshme që korrupsioni është diçka e shëmtuar, e pamoralshme dhe e neveritshme, mirëpo për fat të keq korrupsioni është shumë present në cdo sferë të jetës. Në botën moderne dhe në demokracinë parlamentare korrupsioni perceptohet si braktisje e interesit publik në emer të interesit privat. Korrupsioni mund të definohet si keqpërdorim i detyrës zyrtare për interesa personale, grupore apo thyerje të rregullave dhe ligjeve për përfitime.

Korrupsioni është njëra ndër format më të rënda si një paraqitje e përhapur në shoqëritë moderne, por fatkeqësisht, disa forma të korrupsionit janë bërë përditshmëri brengosëse për vendin tonë. Korrupsioni si vepër penale nuk mund të identifikohet me krimin e organizuar, por ai vepron në bashkëpunim të ngushtë me të, si me marrëveshje të hapura, edhe duke nxjerrë përfitime nga njëri-tjetri, sidomos në mbrojtjen e organizuar të veprimtarisë kriminale. Kjo rrezikshmëri shoqërore është edhe shkaku që jo rrallë korrupsioni dhe lufta kundër tij në botë trajtohen në një plan me luftën kundër krimit të organizuar duke e konsideruar atë në përbërësit kryesore të tij¹.

1 Luan Gjonça, KORRUPSIONI, Tiranë, 2004, fq. 13

Konventa e Kombeve të Bashkuara e luftës kundër korrupsionit e vitit 1996 ka përkufizuar në nenin 15 se çka është korrupsioni: "premtimi, ofrimi ose dhënia direkte apo indirekte, e dobisë. Sipas Konventës së Organizatës së Kombeve të Bashkuara (OKB) e gjejmë këtë përkufizim për korrupsionin: "Premtimi, ofrimi ose dhënia, direkt apo indirekt e dobisë së paarsyeshme zyrtarit publik ose ndonjë personi apo entiteti tjetër në mënyrë që ky funksionar të veprojë ose të përmbahet nga veprimi gjatë kryerjes së detyrës së tij zyrtare" ose "kërkimi ose pranimi, direkt ose indirekt i dobisë së paarsyeshme nga funksionari publik ose nga ndonjë person i etnitetit tjetër në mënyrë që ky funksionar të veprojë ose të përmbahet nga veprimi gjatë kryerjes së detyrës së tij zyrtare."²

Republika e Maqedonisë ka ratifikuar Konventën e Kombeve të Bashkuara kundër korrupsionit dhe Konventën civile për parandalimin e korrupsionit, të cilat janë pjesë e legjislacionit të brendshëm.

Dallojmë lloje të ndryshme të korrupsionit, si psh: korrupsioni politik i cili ka të bëjë me marrjen e funksioneve të pushtetit politik ose në mbajtjen e privilegjeve të caktuara politike duke u dhënë ryshfet, mito, gjatë fushatave paraelektorale dhe gjatë zgjedhjeve. Korrupsioni administrativ që ka të bëjë me administratën shtetërore, që do të thotë se i shfrytëzon kompetencat në administratë, duke marrë mito dhe ryshfet, duke u dhënë leje, certifikata, dokumente dhe akte të tjera individëve, grupeve dhe firmave për realizimin e interesave të ndryshme materiale dhe finansiare, apo për grumbullimin e pasurisë që nuk ju takon. Lloji tjetër i korrupsionit është korrupsioni gjyqësor, i cili qëndron në dhënien dhe marrjen e ryshfetit punonjësve të gjykatave, me qëllim që të pengohet procedura penale, me qëllim që të nxirren vendime gjyqësore të favorshme, me qëllim që të shtrembërohet kuptimi i dënimeve dhe sanksioneve.³

Republika e Maqedonisë së veriut deri në pavarisinë e saj më 1991 ka qenë pjesë e sistemit juridik të Republikës Socialiste Federative të Jugosllaviksë (RSFJ-së), në bazë të sistemit juridik jugosllav si veprime korruptive konsideroheshin – keqperdorimi i pozitës zyrtare, ndërsa pas pavarisës së RMV-së në vitin 1991 është miratuar Kodi Penal i cili hyri në fuqi më 23 korrik 1996, ku janë të përfshira disa vepra penale me natyrë të korrupsionit sic janë: keqpërdorimi i detyrës zyrtare, marrja e ryshfetit, korrupsioni gjatë zgjedhjeve dhe votimeve, ndërmjetësimi

2 <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>

3 Kriminologjia - Ragip Halili, Prishtinë, 2016

kujndërligjor. Ndërsa në vitin 2002 Republika e Maqedonisë së veriut për herë të parë miraton "ligjin për pengimin e korrupsionit" i cili hyri në fuqi më 4 maj të vitit 2002.

Sa i përket kornizës juridike në Republikën e Maqedonisë së Veriut, ekziston një numër i madh ligjesh që rregullojnë ceshtjen e korrupsionit, si; kodi penal, ligji për parandalimin e korrupsionit, ligji për parandalimin e konfliktit të interesave, ligji për mbrojtjen e denoncuesve dhe ligji për lobim.

Në përpjekje të luftës kundër korrupsionit Republika e Maqedonisë së Veriut ka ratifikuar dokumentet si: Konventa e kombeve të bashkuara kundër korrupsionit, dhe konventa civile për parandalimin e korrupsionit.

Kodi Penal

Kodi Penal i Republikës së Maqedonisë, si vepra penale të korrupsionit parasheh këto forma:

1. Marrja e ryshfetit është vepra penale e parë e korrupsionit sipas kodit penal të RMV, e cila konsiston në kërkesën ose marrjen e dhuratave ose përfitimeve të tjera apo marrjen e premtimeve për dhurata ose përfitime të tjera, nga një zyrtar ose person përgjegjës që mbrenda kompetencave të tij ka për të kryer një veprim zyrtar të cilin ai duhet ta kryejë, si dhe duke kërkuar ose pranuar dhurata ose përfitime të thera pas ekzekutimit ose moszekutimit të disa nga veprimet zyrtare në lidhje me to. Personi zyrtar nuk guxon të fitojë dhurata, premtim për dhuratë ose dobi tjetër, ryshfeti i këtij lloji dënohet me dënim me burg prej 1 deri në 5 vjet.
2. Dhënie shpërbimi për ndikim të paligjshëm (neni 358): kur personi zyrtar do të keqpërdorë kompetencat zyrtare dhe do të përdorë ndikimin e tij për të kryer ose për të mos kryer ndonjë veprim të caktuar në suazat e kompetencave të tij, me qëllim të ndikojë mbi administratën publike, punësimin, lidhjen e kontratës ose sjelljen e vendimeve (të favORIZUARA), kryen veprë penale për të cilën është paraparë dënim me burg prej 1 deri më 3 vjet.
3. Keqpërdorimi i detyrës zyrtare dhe të autorizimit zyrtar (neni 353) ekziston në tre raste:

- kur personi zyrtar do të përdor kompetencat apo autorizimetzyrtare për të ndërmarrë një veprim të caktuar, pra veprime kundër rregullave dhe kodeve.
 - kur personi zyrtar do të kalojë kompetencat e tij zyrtare (ndërmarrja e aktivitetit duhet të ketë karakter zyrtar për të cilën personi nuk ka autorizim, nuk paraqet tejkalim të kompetencave nëse veprimi nuk ka të bëjë me ndërmjarrjen e veprimtarisë zyrtare, psh: nëse personi zyrtar kryen vjedhje ose vepër me lëndime të lehta) ose
 - kur personi zyrtar nuk do të kryejë detyrimet zyrtare në të gjitha rastet personi zyrtar realizon ndo një dobi për vete, ose për dikë tjetër, ose në dëm të dikujt tjetër. Dobia, apo dëmi mund të jetë i natyrës pronësore apo materiale, por gjithashtu mund të jetë e shfaqur edhe në dobi jo materiale apo dëm, psh (përdorimi i makinave zyrtare, fitimi parend i lokacionit për ndërtim ose banesë.
4. Abuzim në shërbim (neni 354): nënkupton përfitime materiale të paligjshme për vete apo për dikë tjetër, në mënyrë që personi zyrtar do të përvetësojë të holla, letra me vlerë ose mjete të tjera të luajtshmenë shërbim. Për këtë vepër është i paraparë dënim me burg prej 6 muaj deri në 3 vite.
 5. Puna e pandërgjegjshme në shërbim (neni 353): Keqpërdorimi i autorizimeve, shkelja e rregulloreve, trajtim i pandërgjegjshëm dhe joetik i shërbimit, në kundërshtim me normat e etikës profesionale të personave zyrtar për veprim në raste të mundshme të korrupsionit. Pasoja e kësaj veprë është përfitim për veprë ose për dikë tjetër ndonjë dobi. Kodi penal parashikon dënim me burg prej 3 muaj deri më 3 vjet për trajtim të pandërgjegjshëm të personave zyrtarë.
 6. Dhënia e ryshfetit, konsiston në dhëniën apo premtimin e dhuratës ose përfitimeve të tjera të personit zyrtar përgjegjës, që në kuadër të kompetencave të tij zyrtare, të kryen një veprim zyrtar që nuk duhet ta kryejë në atë mënyrë. Personi zyrtar i cili gjatë kryerjes së detyrës zyrtare kërkon nga personi tjetër të paguajë një shumë të caktuar, të cilën shumë ai nuk është i obliguar që ta paguajë dënohet me të holla ose me burgim deri në 3 vjet.

Ligji per pengimin e korrupsionit dhe konfliktin e interesave ⁴

Sipas ketij ligji me korrupsioni nenkuptohet keqperdorimi i funksionit, autorizimeve, detyres zyrtare apo pozicionit per perfitim nepermjet te drejtpedrejt apo nepermjet ndermjetesit, per vete ose per tjetrin.

Termi korrupsion në kuptim të këtij ligji përfshin;

- Korrupsioni pasiv- veprim i qëllimshëm i një zyrtari i cili drejtpërdrejt ose nëpërmjet ndërmjetësit, kërkon ose merr përfitime të cdo lloji për vete ose për personat e tretë, ose pranon premtime të përfitimeve të tilla, në mënyrë që të veprojë ose të përmbahet nga veprimi në përputhje me detyrat e tij ose të veprojnë me kompetencat e tij në kundërshtim me detyrat e tij zyrtare.
- Korrupsioni aktiv- veprim i qëllimshëm i cdo personi i cili drejtpërdrejt ose nëpërmes ndërmjetësit, premtimit, cdo lloj zyrtari në mënyrë që të veprojë ose të përmbahet nga veprimi në përputhje me detyrimet ose që në baze të kompetencave të tij të veprojë në kundërshtim me detyrat e tij zyrtare.
- Me konflikt të interesit- nënkuptohet situata në të cilën zyrtari ka interes privat që ndikon ose mund të ndikojë në kryerjen e paanshme të kompetencave të tij publike ose detyrës zyrtare.

Në Republikën e Maqedonisë së Veriut ekziston edhe Komisioni Shtetëror për pengimin e korrupsionit e cila është e pavarur

Format më të përhapura të korrupsionit në Republikën e Maqedonisë së Veriut

- Mitdhënia: përfshin dy individë, atë që premtonte dhe jep diqka,
- Dhuratat: Përfshin marrjen e përfitimeve materiale duke ushtruar detyrën, gjë cila rrezikon etikën në punë dhe ndershmërinë ndaj punës.
- Mashtrimi: lidhet me falsifikimin apo fabrikimin e të dhënave, në formën e mashtrimit intelektual.
- Shantazhi: përfshin marrjen e përfitimeve me anë të presionit dhe forcës, (psh: një individ mund të kërcënohet me armë, ndëshkime administrative ose ndjekje penale në qoftë se ai ose ajo nuk adopton sjelljen e dëshiruar).

⁴ ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА И СУДИРОТ НА ИНТЕРЕСИ, Бр. 08-390/1 /17 јануари 2019 година Скопје.

- Trajtim preferencial: konsiston në dhënien e ndihmës miqve, njerëzve të afërt për të përfituar pozicione për shkak të lidhjeve që kanë dhe jo për shkak të kompetencës.
- Abuzimi me fonde: ka të bëjë me keqpërdorimin e fondeve publike.
- Përqindjet: kur një individ i bën një favor të paligjshëm dikujt dhe ai e shpërblen me përqindje nga ajo punë.

Paraqitja e dukurisë së korrupsionit determinohet nga shumë faktorë dhe rrethana të volitshme. Sipas vlerësimeve të bëra nga organizatat ndërkombëtare, konsiderohet se mungesa e një vullneti të qartë politik për ta luftuar korrupsionin si dhe shkalla e ulët e zbatimit të masave ligjore, janë arsyt kryesore të një gjendjeje të tillë. Por, ka edhe të tillë të cilët dukurinë e korrupsionit e ndërlidhin edhe me rrogat e ulëta të funksionarëve publikë, me mungesën e kontrolleve administrative të mirëfillta, me mosefikasitetin e sistemit juridik, me problemet e trashëguara nga sistemi i kaluar, me dëshirën për t'u pasuruar shpejt, etj.⁵

Efektet negative të korrupsionit janë të pranishme në të gjitha sferat e jetës sociale ekonomike dhe politike të vendit. Ai inkurajon konkurrencën në ryshfete, në vend të konkurrencës në cilësi dhe të asaj në të mira dhe shërbime, pengon në zhvillimin e një tregu normal, mbi të gjitha ai frenon zhvillimin ekonomik dhe social, duke dëmtuar sidomos vendet e zhvilluara. Në rastet kur ryshfeti institucionalizohet, atëherë zyrtarët e korruptuar do të kërkojnë ryshfete gjithnjë e më të larta, kur autoriteti moral i menaxherëve humbet, përmes korrupsionit në nivele të larta, aftësia e tyre për të kontrolluar vartësit zhduket.

Sipas statistikave verejme se korrupsioni rrit koston e të mirave dhe shërbimeve, sjell investime të panevojshme, si dhe ul cilësinë e shërbimeve të infrastrukturës. Vendet e zhvilluara luajnë një rol të madh si dhënësi i ryshfeteve në transaksionet e biznesit ndërkombëtar, të cilat janë të prekura edhe nga korrupsioni i mbrendshëm, dhe ai politik.

Një studim i bërë në vitin 2018 tregon që më shumë se gjysma e popullsisë nuk i besojnë gjyqësorit, dhe rreth 42% nuk ju besojnë OJQ-ve, ky mosbesim në instiucione është thelbi i mosefikasitetit të mekanizmave për raportimin e korrupsionit në institucionet shtetërore, madje 38% e njerëzve besojnë që nëqoftëse ato do të raportojnë korrupsionin, atëherë do të kishin shumë pasoja negative nga personat të cilët janë në

⁵ Rexhep Gashi, Krimi i organizuar, Prishtinë, 2009,

pushtet, prandaj edhe numri i errët në vendin tonë është shumë i lartë në raport me numrin e errët në shtetet e bashkimit evropian, nga mosbesimi dhe jotransparenca e institucioneve shtetërore⁶. Në RMV, kjo gjë shihet qartë, pasi që opozita politike publikoi biseda telefonike mes funksionarëve të lartë, ku kuptohet qartas që janë korruptues dhe të korruptuar, provat dhe faktet tregojnë nivel të lartë të korrupsionit në sektorin public, si dhe kontrolli i plotë i partisë politik në degët kryesore të ekonomisë dhe qeverisë, përfshirë edhe gjyqësorin. Deri më tani autoritetet nuk kanë ndërmarrë hapa të mëdhenj që tregojnë nisjen e hetimeve për të nxjerr në pah korrupsionin. Ky skandal ka demonstruar mosgatishmërinë dhe paaftësinë e institucioneve kompetente, ndërsa njëkohësisht i ka treguar publikut se praktika korruptive mund të kalojë pa u ndëshkuar.

Shoqëria bashkëkohore përballet me dukuri negative të cilave vetvetiu ka filluar që edhe tu përshtatet, inflirtimi i tepërt bën që korrupsioni të konsiderohet si një mjet për të lehtësuar jetën e njerëzve, e jo si një e keqe që duhet çrrënjësuar, qytetarët gjejnë një partner apo një mënyrë më të lehtë dhe më të thjeshtë për ti arritur qëllimet e tyre, përshtatja e tyre me këto dukuri, gjegjësisht me korrupsionin, rrezikon dhe kërcënon funksionimin e shtetit dhe mekanizmat e tij.

Në vend të përfundimit

Korrupsioni si dukuri paraqitet në të gjitha sferat e jetës shoqërore, kjo dukuri negative shoqërore po minon drejtësinë e shumë shteteve në botë, duke u mohuar viktimave dhe të akuzuarve të drejtën bazë njerëzore për një gjykim të drejtë dhe të paanshëm. Në Republikën e Maqedonisë së Veriut korrupsioni është mjaftë present dhe haset kudo, ndodhet në të gjitha themelet e të gjitha problemeve, sjell varfëri, mjerim, sëmundje, konflikte, shfrytëzim etj.

Korrupsioni mund të luftohet në rrugë të ndryshme, njëra rrugë është hetimi, duke i arrestuar dhe duke i ndëshkuar personat e përfshirë në të, duke u forcuar mekanizmat e inspektimit, të kontrollit, duke u rritur kompetencat hetimore të policisë, dhe të prokurorisë. Shkollimi adekuat luan rol mjaft të rëndësishëm në luftimin e korrupsionit, brezat e rinj të mësohen se si të bëhen të aftë që të përballojnë me sukses trysnitë që i shtyejnë ata në pranimin e rryshfeteve dhe të mos infektohen nga kjo dukuri negative që po e kërcënon shoqërinë.

⁶ <https://portalb.mk/126339-hulumtim-ja-sa-eshte-i-pranishem-korrupsioni-ne-maqedoni/>

Transparenca do të ndihmonte në zbutjen e kësaj dukurie patologjike shoqërore, në këtë mënyrë njerëzit do të kuptonin së çfarë po bëjnë tjerët dhe si po i fitojnë ato të mira materiale që i posedojnë, përveq transparencës duhet që të ekzistojë edhe vetëdija shoqërore, që korrupsioni është një gjë e gabuar, edhe nëse zgjidh një problem momental, ajo krijon problem të dyfishta në shoqëri.

(Autorja është doktorante (PhD-c) në studimet e doktoraturës për të drejtën penale në Fakultetin Juridik në Universitetin e Evropës Juglindore, nën mentorimin e prof. Dr. Besa Arifi, Rz24677@seeu.edu.mk)

ПСИХО-СОЦИЈАЛНИ ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ ПОДЕМОТ И ПАДОТ НА СТЕПЕНОТ НА КРИМИНАЛ И КОРУПЦИЈА

ТАМАРА ЈОВАНОВИЌ

ОСНОВАТА НА БОРБАТА ПРОТИВ КРИМИНАЛОТ И КОРУПЦИЈАТА ТРЕБА ДА СЕ БАРА ВО ИСПРЕПЛЕТЕНОСТА НА: ПСИХОЛОГИЈАТА, ПОЛИТИКАТА, СОЦИОЛОГИЈАТА. ТОА Е ТАКА ЗАТОА ШТО ЧОВЕКОТ КАКО ЕДИНКА РЕАГИРА ВО СОГЛАСНОСТ СО НЕГОВИОТ МЕНТАЛЕН СКЛОП, СО НЕГОВИТЕ УБЕДУВАЊА И НЕГОВИТЕ МОЖНОСТИ, А ТОКМУ ОВИЕ РАБОТИ СЕ ПОД ВЛИЈАНИЕ НА ОПШТЕСТВЕНИТЕ ФАКТОРИ. ЗА ДА СЕ СЛУЧИ ДЕВИЈАНТНА АКТИВНОСТ Е ПОТРЕБНО СИМУЛТАНО ВЛИЈАНИЕ НА ПОВЕЌЕ ФАКТОРИ, КАКО ОД ВНАТРЕШНОСТА НА САМИОТ ЧОВЕК, ТАКА И ОД НЕГОВОТО ОКРУЖУВАЊЕ И УСЛОВИТЕ ВО КОИ СЕ НАОЃА.

Уште од самиот почеток на развојот на мисловната способност кај човекот, се поставуваат филозофски прашања кои треба да ја откријат природата на човековото однесување. Дали човекот по природа е добар или, пак, човекот по природа е лош? Иако многубројни мислителите, како Хобс и Русо, се обидуваа да ја одгатнат мистеријата на оваа недоумица, реалноста е дека сè уште нема еднозначен одговор. Мислам дека сите можеме да се согласиме, без разлика кое стојалиште во однос на ова прашање го заземаме, дека во човековиот психолошки склоп постои нешто што предизвикува да се прават работи погрешни од: етичка, морална и легална перспектива. Токму една од тие погрешни нишки е провлекувањето на она што се нарекува криминал и корупција. Како и за речиси сите важни поими од областа на општествениот живот на човекот и општествените науки, така и за криминалот и корупцијата не постои една и единствена дефиниција. Криминалот наједноставно може да се дефинира како вршење на чин кој е во спротивност на законските норми и напад врз моралното и етичкото дејствување, додека, пак, корупцијата може да се дефинира како: „Декомпозиција, морална

детериорација, употреба на корумпирани практики, перверзија”,¹ или кажано со поедноставни зборови, корупцијата е форма на девијантно однесување зад кое има одредена мотивација, а ваквото однесување претставува дел од поимот на криминал.

Да се навратиме на главните прашања кои ќе ни помогнат да го добиеме историскиот контекст на криминалот и корупцијата. Ако човекот по природа е добар, дали општествените околности се тие кои го тераат да практикува дејствија поврзани со криминал и корупција и тоа би значело дека има точно определен историски контекст во кој за првпат се појавиле ваквите практики. Или, пак, ако човекот по природа е злобен, дали тоа би значело дека девијациите се јавиле уште со самата појава на човештвото во целина? Без разлика на тоа кое гледиште се застапува, не постојат конкретни информации кои ќе дадат одговор на поставените прашања. Она што може со сигурност да се каже во поглед на појавата на криминалот како практика е фактот дека првите запишани закони за чие прекршување следува санкција, датираат уште од времето на Сумеријците, најмалку 2100 години пред новата ера². Тоа значи дека уште претходно постоеле вакви криминални дејствија кои ги натерале луѓето од минатото да изнајдат начини за да се справат со не-саканото однесување.

Ако се навратиме уште на самиот почеток на она што е напишано во Библијата, можеме да сфатиме дека и самото братоубиство споменато во оваа религија е зачетокот на криминалот, зарем не? Малку подлабоко во спектарот на ваквите практики ја имаме и корупцијата. Она за што можеме да се согласиме е дека зад корупцијата постои личен мотив кој носи одредена придобивка за оној кој се одлучил на ваков чин. И повторно, не може со сигурност да се посочи датумот кога таа за првпат се појавила и под кои околности, но она што може со сигурност да се каже е дека: „Шаблонот на корупција постои секаде онаму каде што постои личност која поседува моќ и личност на која ѝ се доверени обврски кои треба да ги сработи. Шаблонот на корупција постои онаму каде што има личност која е носител на одредена функција и функционер, личност која ја има

1 Senior, Ian, Corruption-The World's Big C, The Institute of Economic Affairs, London, 2006, стр.19

2 Crime Museum, History of Criminal Law, достапно преку <https://www.crimemuseum.org/crime-library/criminal-law/history-of-criminal-law/>

можноста за монетарна или друг вид награда, и токму поради тоа личноста која ја практикува корупцијата, прави дејствија насочени кон остварување на сопствената мотивација и замисла”.³

Со оглед на општествените и политичките системи од минатото, ригорозните казни се наметнувале како логична последица на коруптивните и криминалните акции, но, всушност, што значи ова за опстанокот на поредокот којшто го уживаме? Како што кажува Винстон Черчил – „Многу форми на владеење беа испробани и уште многу ќе бидат испробувани во овој свет на грев и волја. Никој не се преправа дека демократијата е совршена. Навистина, се вели дека демократијата е најлош облик на владеење, а полоши се само другите форми кои беа испробувани од време, на време”.⁴ Тоа значи дека демократијата е најдобар можен облик на владеење што човештвото до сега го има искусено и токму затоа треба да се стремиме кон зачувувањето и унапредувањето на демократијата. Како политички систем, демократијата се базира исклучително на волјата на народот и на слободата на изборот, но токму ваквите позитивни страни имаат и негативни противтежи кои можат да го доведат во прашање опстанокот на моменталниот политички поредок.

Ако се земат предвид основните вредности на либерализмот и демократијата, како што се: слободата, еднаквоста, толеранцијата и правдата, можеме да дојдеме до заклучок дека токму овој вид на уредување е најблиску до идеалот на совршеното политичко поставување на нештата, но со еден голем недостаток, токму овие два поима можат да бидат заменети со конзервативизам и недемократски постапувања, и сево ова да се прави преку легитимна постапка на избор. Токму криминалот и корупцијата ги отвораат спиралните пропаѓања кои се насочени кон поткопување на демократијата и отворање на простор за појава на натамошни девијации кои можат да ги делегитимираат владејачките институции и да го забават напредокот на целокупното општество.

3 Heidenheimer, A, Johnston, M, Political Corruption, Concepts & Contexts, Transaction Publishers, New Jersey, 2007, стр. 15 Heidenheimer, A, Johnston, M, Political Corruption, Concepts & Contexts, Transaction Publishers, New Jersey, 2007, стр. 15

4 International Churchill Society, достапно преку <https://winstonchurchill.org/resources/quotes/the-worst-form-of-government/>

Во срцевина на криминалот и корупцијата се алчноста и желбата за поголема моќ и авторитет

При разгледувањето на ваквите проблематики многу е тешко да се даде одговор на поставените прашања и предизвици, како што е борбата со криминалот и корупцијата – единствено преку една научна гранка. За да се сфати самата суштина на ваквите девијации е потребен интердисциплинарен приод кој ќе земе предвид повеќе гледишта. Основата на борбата против криминалот и корупцијата треба да се бара во испреплетеноста на: психологијата, политиката, социологијата. Тоа е така затоа што човекот како единка реагира во согласност со неговиот ментален склоп, со неговите убедувања и неговите можности, а токму овие работи се под влијание на општествените фактори. За да се случи девијантна активност е потребно симултано влијание на повеќе фактори, како од внатрешноста на самиот човек, така и од неговото опкружување и условите во кои се наоѓа. Однесувањето на луѓето не може исклучително да се објасни со земање предвид на еден фактор кој може да ја детерминира траекторијата на движење на акцијата. Зад секоја активност луѓето имаат одредена цел, одредена мотивација која ги тера да се одлучат на таков чекор, односно да се одлучат за вршење на криминални и коруптивни дејствија. Но, причината зад таквата цел и таквата мотивација претставува испреплетен лавиринт на огромен број фактори, кои во овој случај се нашле на погрешното место и во погрешното време. Ваквата теза може едноставно да се објасни преку структуралната теорија на Ентони Гиденс која во кратки црти вели: „Не можеме целосно да го објасниме човековото однесување единствено преку индивидуалната слобода на избор и дејствување (агентство), ниту, пак, единствено преку тезата која вели дека сè е детерминирано од страна на светот во кој живееме (структура). Наместо тоа, луѓето прават избор и носат одлуки, од една страна, врз основа на нивната слободна волја, а од друга, врз основа на контекстот во кој живеат“.⁵

Во самата срцевина на девијантните појави, како што се криминалот и корупцијата, најчесто се наоѓаат мотиви, како што се: алчноста, желбата за поголема моќ, желбата за поголем авторитет и желбата за поголема можност за влијание врз другите лица. Ако го оставиме настрана минатото и се фокусираме на сегашноста, мора

5 Holmes, Leslie, Corruption, Oxford University Press, Oxford, 2015, стр. 88

да признаеме дека живееме во еден систем кој во најголем дел се врти околу материјалната моќ и акумулацијата на материјалното богатство. Ваквата поставеност се должи на економскиот систем наречен капитализам кој се базира на приватната сопственост и една од неговите главни цели е остварување профит. Ваквата поставеност на системот, во идеални услови, би значело дека успехот на секоја една индивидуа би зависел исклучително од нејзините способности и побарувачката на пазарот. Затоа, индивидуите се стремат кон надградување на сопственото знаење и способности, со цел да бидат конкурентни на пазарот.

Од психолошки аспект, во срцевината на ваквиот стремеж се наоѓа самата амбиција. Амбицијата кон акумулирање на одреден вид богатство, кое секогаш не е од материјална природа, е она што ги движи личностите напред и токму амбицијата знае да биде еден од факторите што влијаат врз вршење на коруптивни дејства. Доколку амбициозната личност најде на одреден вид пречки при остварувањето на својата амбиција и својата замисла, постои огромна можност таа личност да пристапи кон преземање корупциски акции кои ќе ѝ помогнат да го постигне она што го има наумено. Да земеме еден пример кој е секојдневен и преку кој најдобро ќе може сликовито да се долови она за што зборуваме. Во срцевината на капитализмот и амбицијата што тој ја креира, се наоѓа подобрувањето на способностите на индивидуата, а тоа најдобро се прави преку формалното и неформалното образование. Еден млад човек има зацртано дека мора да го заврши факултетот, а за тоа да го направи му преостанува само уште еден испит кој неколку пати безуспешно се обидел да го положи. Сфаќа дека доколку не ја реализира својата замисла, неговата иднина ќе биде неизвесна и затоа се одлучува да пристапи кон преземање корумпирани активности, односно нудење поткуп на професорот кај кого треба да го положи испитот. За ваквата корумпираност да се случи, потребно е да има двонасочна желба кај двете страни, односно желба за прифаќање на понудениот поткуп од страна на професорот.

И токму тука доаѓаме до втората психолошка појава што ја поддржува и поттикнува ваков вид девијантни појави – алчноста. Личноста која ја прифаќа корупциската активност има потреба за постојано зголемување на материјалното и нематеријалното богатство. На ваков начин се акумулираат поголеми финансиски

средства од оние кои се предвидени во природата на работното место и, исто така, се добива чувство на надмоќност и авторитет. Во овој случај, професорот ги задоволува своите егоцентрични потреби и се поставува како хиерархиски авторитет и надмоќна личност од која зависи иднината на студентот.

Негативните надворешни стимули најчесто можат да се забележат кај земјите во транзиција

Понатаму, постојат и негативни надворешни стимули кои не се предизвикани од амбицијата или алчноста, туку се наметнати од страна на негативните општествени фактори. Ваквите негативни стимули најчесто можат да се забележат кај земјите во транзиција. Поради тоа што промените во ваквите земји се чести и непредвидливи и поради тоа што сигурноста на работните места и средствата за опстанок немаат некои цврсти темели, човекот, честопати, знае да ја искористи корупцијата како алатка за прибирање на дополнителни средства кои би му се нашле доколку земјата западне во економска криза, или го изгуби своето работно место. Главното чувство што го води дејствувањето во вакви ситуации е стравот, а сите знаеме дека стравот може да биде причина за преземање огромен број нерационални дејствија кои можат да имаат долготрајни негативни последици врз личноста која ги презела тие дејствија, а понатаму и врз општеството и демократскиот поредок, затоа што ова не е изолиран случај.

Врз ваквите внатрешни мотивации и размислувања кои поттикнуваат на корупција влијаат и огромен број системско-општествени фактори од кои како најзначајни можат да се издвојат економските и политичките прилики во државата, односно степенот до кој државата е вмешана во, и ја контролира: економијата, приватизацијата, општественото богатство, големината на државниот апарат, степенот на владеење на правото, развиеноста на демократијата, легитимитетот и легалитетот на власта, политичката историја... Кога нештата ќе се постават на ваков начин, се добива една слика во која е постојано отворена можноста за секој еден човек да преземе корумпирани дејствија кои ќе му помогнат да ги оствари своите лични мотивации или, пак, да се справи со општествените притисоци. Тоа значи дека секој од нас може да биде корумпиран и затоа тука е логично да се постави прашањето: Зошто корупцијата е исклучок,

а не правило? И повторно, за да се одговори на ова прашање е потребен интердисциплинарен приод кој овојпат се фокусира на психологијата и на социологијата.

Американскиот социолог Тревис Хирши ја нуди познатата теорија на социјална контрола. Во оваа теорија Хирши вели дека причината поради која секоја индивидуа не пристапува кон корумпирани дејствија, може да се најде во врските со останатите членови на општеството, односно врските со: семејството, пријателите, училиштето и другите социолошки фактори кои влијаат врз формирањето на личноста и нејзината психолошка стабилност. Доколку овие врски не се формирани на правилен начин, или не се доволно силни, тогаш личноста станува склона кон преземање девијантни акции. Тој дефинира четири видови социјални врски кои играат значајна улога во процесот на самоконтрола: приврзаност, посветеност, вклученост и верување⁶. Во срцевината на оваа теорија се наоѓа верувањето дека, во принцип, луѓето се стремат кон тоа да го максимираат своето задоволство и да одбегнат креирање когнитивна дисонанција и осуда од општеството, особено од луѓето со кои постојат изградени социјални и блиски врски. Токму поради тоа, луѓето се воздржуваат од корупцијата и се обидуваат да водат достоин живот на страната на моралноста и правото.

Но, ваквата теорија повторно не ги разгледува сите можни фактори кои влијаат врз личноста и корупцијата и се фокусира само на еден дел од човековиот живот. Покрај тоа што треба да се внимава на социјалните врски и правилниот развој на личноста, кои се другите работи на кои треба да се обрне внимание за да се справиме со корупцијата како несакана појава? Корупцијата е меѓу нас уште од самиот зачеток на човештвото. Свесни сме дека уште од самиот почеток на корупцијата биле смислувани начини на справување со неа, и она за кое можеме да дадеме точен временски период е појавата на антикорупциското движење. Имено, на 1 октомври 1996 година, Џејмс Волфезон, директор на Светска банка, одржува еден говор во кој борбата против корупцијата се става како централна точка на светската сцена⁷. Оттука, окото на светската јавност е свртено кон креирање

6 Study. Com, Control Theory in Sociology: Definition & Concept, достапно преку <https://study.com/academy/lesson/control-theory-in-sociology-definition-lesson-quiz.html>

7 Hough, Dan, Corruption, Anti-Corruption and Governance, Palgrave, London, 2013, стр. 12

системи и програми со чија помош би можеле да се намалат импликациите и негативните последици од корупцијата. Започнуваат да се формираат огромен број организации кои како своја централна тема го имаат справувањето со корупцијата, исто така, академиците се ангажираат и со помош на нивното знаење создаваат политики кои би помогнале при справувањето со милениумската борба.

Реалноста говори дека корупцијата може тешко да се искорени, но во исто време песимистичкиот пристап кон работите не е дозволен. За да се случи радикална промена која ќе го однесе општеството по патеката на позитивни промени, потребно е делување од повеќе аспекти, односно офанзива којашто ќе почне од менталниот склоп на секоја индивидуа, а понатаму ќе се прошири и кон општеството како целина. Ако почнеме дедуктивно да ги разгледуваме можните решенија, тогаш логично е справувањето со корупцијата да почне од самата држава. Државата има на располагање, таканаречен, метод на: „стапче“ (stick), „морков“ (carrot) и административни и технички програми⁸.

Во срцевината на методот на „стапче“ се наоѓа легалниот систем, односно можноста на државата да наметне легални санкции за корумпираните личности и личностите кои подлежат на корупција. Гледано од овој аспект, огромна улога игра сериозноста на казната и нејзината ригорозност. Колку санкциите се повисоки и подрастични, толку повеќе се намалува храброста на оние кои се корумпирани и со тоа се намалува и корупцијата. Колку санкциите се послаби, толку повеќе се зголемува степенот на корупцијата. Методот на „морков“ подразбира колку е поголем државниот апарат, толку е поголема шансата за корупција. Затоа тука како мерка за борба против корупцијата се наметнува зголемувањето на платата на државните службеници како начин за борба против корупцијата во сферата на државната администрација. Кај административниот и техничкиот метод, најистакнат е принципот на ротација на државните службеници. По одреден временски период државните службеници редовно се преместуваат на други работни места за да се избегне нивно закотвување и создавање длабоки врски кои можат да им помогнат во криминалните дејствија.

Други актери кои можат да имаат огромно значење во борбата против корупцијата се меѓународните организации и граѓанското

8 Holmes, Leslie, Corruption, Oxford University Press, Oxford, 2015, стр. 123

општество. Од овој аспект треба да се мотивира создавање партиципативни граѓани кои со здружени сили ќе ги употребуваат веќе постојните програми за справување со корупцијата, но исто така, ќе изнаоѓаат и нови начини кои постојано ќе придонесуваат кон зацртаната кауза. Ако се земе превид дека модерното општество сè повеќе е фокусирано на индивидуализмот и личното надградување, тогаш логично се наметнува потребата од едукативни зафати кои ќе бидат насочени кон младите лица во текот на нивното образование. На овој начин, справувањето со корупцијата ќе добие офанзивна димензија која ќе се фокусира на всадување позитивни практики и морални начела кај личностите уште од најрана возраст. Па така, ќе се работи на тоа да произлезат индивидуи кои нема да подлежат на искушението да пристапат кон коруптивни практики, туку ќе се фокусираат на отелотворување на моралните практики и ќе бидат опремени со знаење кое ќе им помогне при дефанзивното справување со корупцијата.

Криминалот и корупцијата постојат уште од самата зора на рациото и тие ќе бидат меѓу нас уште долго

Исто како и кај корупцијата, точниот период на појавата на криминалот не може лесно да биде прецизиран. Станува збор за девијантни појави кои најверојатно се меѓу нас уште од самиот зачеток на човештвото како рационална единица и токму затоа треба да бидеме свесни дека е многу веројатно дека ваквите појави никогаш нема да бидат целосно отстранети, но тоа не значи дека не треба да се стремиме кон намалување на стапката на криминалот и намалување на негативни импликации кои ваквите дејствија ги оставаат по човештвото. Повторно, причините поради кои некоја личност се одлучува за преземање на негативни дејствија не можат да бидат објаснети преку теории на една дисциплина, туку е потребна интердисциплинарна анализа која ќе укаже на интерните и екстерните фактори што влијаат врз расудувањето на личноста. Токму затоа, една димензија која може да ја отплетка комплицираноста на криминалот е спојувањето на истражувањата на психологијата и социологијата.

Човекот дејствува поради внатрешни побуди кои се резултат на одредени ментални процеси и мотивации кои во ваквите случаи често знаат да имаат психопатолошки карактеристики, а токму

внатрешните побуди се мотивирани од надворешни општествени фактори и справувањето со нив на начин за кој личноста смета дека е најсоодветен. Една од широко прифатените теории кои се однесуваат на причините за криминалот, е теоријата од социолозите Колвин и Поули. Тие идентификуваат шест социолошки теории на криминал: учење (диференцијална асоцијација), оптоварување, контрола, етикетирање, конфликт и радикална криминологија⁹. Диференцијалната асоцијација во себе предвидува дека причините за појавата на криминалот треба да се бараат во општествената поставеност и општествената организација и дека, всушност, криминалното однесување се учи од општествените фактори кои влијаат врз индивидуата која е склона кон криминални дејствија.

Теоријата на диференцијална асоцијација го специфицира процесот со кој се пренесуваат криминогени традиции и има форма на девет предлози:

1. Криминалното однесување се учи, а не се наследува или измислува од поединци;
2. Се учи во социјална интеракција;
3. Се учи во интимни лични групи, а не преку медиуми;
4. Наученото вклучува криминалистички техники и криминални мотиви, пориви и рационализации;
5. Специфичната насока на мотивите и погоните се учи од дефинициите на законикот како поволни или неповолни, во зависност од поддршката на нормите во рамките на супкултурата;
6. Едно лице станува деликвентно поради дефиниции поволни за кршење на законот;
7. Диференцијалните асоцијации се разликуваат по: фреквенцијата, времетраењето, историскиот контекст, интензитетот и емоционалното влијание;
8. Процесот на учење преку криминални и антикриминални обрасци не е само имитација;
9. Криминалното однесување не се објаснува преку генерални потреби затоа што тие се исти и за оние со криминална настроеност и за оние без криминална настроеност¹⁰.

9 Blackburn, Ronald, *The Psychology of Criminal Conduct*, Liverpool, John Wiley & Sons Ltd, 1993, стр. 88

10 Ibid. стр. 89

Кај оптоварувањето, причината за криминалот повторно се бара во општествените фактори кои влијаат врз психологијата на индивидуата. Овој дел претпоставува дека општеството дефинира цели кои секоја личност треба да ги достигне, а криминалот се јавува токму поради оптоварувањето на личностите со остварувањето на ваквите цели, без да им се дадат соодветните средства кои би им помогнале. Теоријата на контрола е истата онаа која се однесуваше и на корупциските дејствија, односно во овој случај вели дека луѓето не пристапуваат кон криминални дејствија токму поради врските кои се изградени со општествените агенсии на социјализација. Стабилноста, или нестабилноста на ваквите врски влијае врз психологијата на личноста и креира бариери кои не ѝ дозволуваат да пристапи кон девијантно однесување или, пак, ѝ дозволува да преземе криминални дејствија. Во срцевината на оваа теорија се наоѓа принципот на максимирање на корисноста и избегнувањето на создавање непријатност и осуда од блиските врски. Доколку врските се силни, тогаш личноста ќе се стреми да ја одбегне осудата и да ја максимира својата корисност преку дополнително зацврстување на врските и обезбедување на нивно одобрување преку вложување на напор за остварување на своите цели кои се наоѓаат на вистинската страна од законот. Од друга страна, пак, доколку врските со агенсите на социјализација се лабави, тогаш личноста нема страв од надворешна осуда и ќе се стреми да ја максимира корисноста преку пристапување кон криминални дејствија.

Теоријата на етикетирање на еден своевиден начин се надоврзува на претходната размисла и вели дека луѓето не пристапуваат кон девијантни дејствија поради страв од општествено етикетирање. Но, од друга страна, вели дека оние кои веќе еднаш биле етикетирани се чувствуваат како да немаат можност за нормално враќање во општеството и ослободување од таа етикета, и токму поради тоа личноста продолжува со вршење на криминални дејствија кои ќе ја максимираат материјалната корисност која произлегува од таквите акции. Радикалната криминологија е идеолошко зависна теорија која се стреми кон креирање политички промени во правец на социјалистичко уредување и вината за криминалот ја бара во политичката структура на општествата.

Теоријата на конфликт во својата срцевина го има учењето на Карл Маркс, и во нејзина модифицирана форма таа претпоставува

дека криминалот е последица на конфликтот кој се појавува како резултат на постојаната борба за прибирање на ресурси кои се од клучно значење за опстанокот на индивидуата. Гледано од овој аспект, криминалните дејствија се припишуваат на интерните и екстерните фактори кои меѓусебно се испреплетуваат, но исто така, не смеат да се занемарат и исклучително психолошките фактори кои можат да се најдат како психопатологии кај одредени индивидуи. Првата од ваквите девијации е она што се нарекува антисоцијално нарушување на личноста. Она што е важно кај ова нарушување се карактеристиките, како:

1. Неисполнување на општествените норми во однос на законското однесување, што резултира во дела кои се основа за апсење;
2. Измама, повторливо лажење, употреба на псевдоними, мамење на други за личен профит или задоволство;
3. Импулсивност и неуспех да се планира однапред;
4. Раздразливост и агресивност кои водат до физички пресметки и напади;
5. Невнимание за сопствената безбедност и безбедноста на другите;
6. Неодговорност;
7. Непостоење на чувство на каење и индиферентност кон криминални дејствија.¹¹

Криминалните и девијантните дејствија секогаш не се резултат на спој на одредени фактори, туку некогаш знаат да бидат резултат на биолошки процеси кои се случуваат во рамките на психата на личноста која се разгледува.

Она за што треба да бидеме свесни е дека криминалот и корупцијата постојат уште од самата зора на рациото и дека тие ќе бидат меѓу нас уште многу долго време. Ние треба да работиме и да создадеме систем кој ќе работи на елиминирање на негативните последици и ќе се справува со веќе постојните акти на криминал и корупција, но исто така, треба да создадеме систем кој ќе ги учи добрите практики и на тој начин ќе се обидеме да ги спречиме овие појави уште пред да бидат отелотворени во реалноста. Затоа, без

11 American Psychiatric Association, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, American Psychiatric Publishing, Arlington, 2013, стр. 659

разлика колку и да е сива сликата која денес ја гледаме, треба да се стремиме кон зачувување и подобрување на демократијата и демократскиот поредок, треба да бидеме свесни дека можеме да ја добиеме битката само доколку работиме заедно!

(Авторката е магистрантка за односи со јавноста при Правниот факултет „Јустинијан Први“ на УКИМ, покажува особен интерес кон политичките науки и истражувања од областа на политикологијата и има искуство од работа во владиниот и невладиниот сектор)

ПРЕСУМПЦИЈАТА НА НЕВИНОСТ ВО РЕПУБЛИКА КОСОВО – КРСТОПАТ МЕЃУ ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈА

АДРИЈАНИТ ИБРАИМИ

ПРЕСУМПЦИЈАТА НА НЕВИНОСТ НЕ МОЖЕ ДА СЕ СМЕТА ЗА ПОВРЕДЕНА АКО ТОВАРОТ НА ДОКАЖУВАЊЕ СЕ ПРЕФРЛИ ЗА ПОСТАПКАТА ЗА КОНФИСКАЦИЈА, ДОДЕКА ВО ОСТАНАТИОТ ДЕЛ ОД КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА ТОВАРОТ НА ДОКАЖУВАЊЕ ОСТАНЕ КАЈ ОБВИНИТЕЛОТ. СО ДРУГИ ЗБОРОВИ, ПРЕСУМПЦИЈАТА НА НЕВИНОСТ НИКОГАШ НЕМА ДА БИДЕ КРСТОПАТ МЕЃУ ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА, ТУКУ МОСТ НА РАМНОТЕЖАТА МЕЃУ ЗАШТИТАТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И УСПЕШНАТА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА ПРЕКУ КОНФИСКАЦИЈА НА НЕЗАКОНСКИ СТЕКНАТ ИМОТ.

Корените на пресумпцијата на невиност се длабоко вкоренети во историјата на нашето право. Првите клучни размислувања на оваа тема датираат од античките цивилизации, како што се: римската, грчката и англиската (Dale, 2015). Трагајќи по изворите на пресумпцијата на невиност, несомнено се судирате со фрази, како што се: *„подобро е илјада виновни луѓе да се извлечат, отколку еден невин да настрада“* (Thayer, 1897, p. 187) или: *„каде што има чад, има и оган“* (Dale, 2015). Очигледно, овие фрази не треба да се сфаќаат буквално, туку служат како подлошка за размислување за почетоците, за да почнеме да го разбираме духот на пресумпцијата на невиност како тема на овој есеј. Важно е да се спомене, исто така, дека знаеме точно кога ова начело формално станало дел од американското право: пред повеќе од 126 години (во 1895 година), со одлука на Врховниот суд на САД во врска со предметот: *„Кофин и други против САД“* (Pennington, 2003, p. 108). Понискиот суд одбил да ѝ укаже на поротата дека „лицата кои се товарат за некое кривично дело се претпоставува дека се невини по закон, сè додека не се докаже дека се виновни“. Наместо тоа, понискиот суд им наложил да ја ценат вината само врз основа на обезбедените докази, вон секаков разумен сомнеж. Подоцна, Врховниот суд се

произнесе дека пресумпцијата на невиност и ценењето дали нешто е вон разумен сомнеж во основа се различни работи, и со ова понискиот суд го повредил правото на обвинетите со тоа што на поротата ѝ наложил да не ја земе предвид пресумпцијата на невиност (*Coffin v. U.S.*, 1895).

Пресумпцијата на невиност најопшто се изразува преку максимата: **„невин додека не се докаже спротивното.“** Оваа максима беше најмногу користена во XX век (Pennington, 2003, p. 106). Обединетите нации неа ја втемелија во Универзалната декларација за човекови права во 1948 година, во членот 11, став 2 (UDHR, 1948). Ова начело го најде своето место и во Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) во 1950 година, во членот 6, став 2 (ECHR, 1950). Понатаму, оваа максима е дел од Меѓународната повелба за граѓански и политички права на ОН во 1966 година, во членот 14, став 2 (ICCPR, 1966). Вреди да се спомене дека согласно овие меѓународни механизми, пресумпцијата на невиност е втемелена и во Уставот на Република Косово, во членот 31, став 5 (CRK, 2008), како и во Законот за кривична постапка на Република Косово, во членот 3, став 1 (CPCRK no. 04/L-123, 2012). Понатаму, овие три инструменти (UDHR, ECHR и ICCPR) директно се имплементираат како уставни начела преку членот 22 од Уставот на Република Косово.

Всушност, што значи дека некој се смета за невин додека не се докаже спротивното, и како треба да се применува ова начело во кривичната постапка? Меѓу другото, треба да се нагласат два клучни ефекти на овој принцип: **1. *Onus probandi*** (товарот на докажување) и **2. *In dubio pro reo*** (кога сомнежот оди во прилог на обвинетиот). Од друга страна, *in dubio pro reo* значи дека обвинителот има задача не само да докаже дека лицето обвинето за кривично дело е виновно, туку и да го докаже тоа вон секаков разумен сомнеж, затоа што во спротивно, од сомнежите ќе има корист обвинетата страна. На пример, ако некое лице е обвинето за примање поткуп, заради пресумпцијата на невиност обвинителот има обврска да докаже пред судот, вон секаков разумен сомнеж, дека обвинетиот го прифатил поткупот за што се товари. Во спротивно, во некои земји судот нема да може да го осуди обвинетиот за примање поткуп, ниту да нареди конфискација на приносите од казниви дела како што е корупцијата, и обратно.

Надвор од Европа, постојат земји во кои товарот на докажување за обвинителот не е апсолутен во кривичните постапки. На пример, во Австралија има низа одредби во Кривичниот законик кои правниот товар го ставаат на обвинетиот за кривични дела, како што е: *тероризам, дела поврзани со наркотици, полови дејствија поврзани со деца и дела поврзани со неозначени пластични експлозиви* (Australian Law Reform Commission, 2015). Овие одредби од Кривичниот законик на Австралија се познати како: *„одредби на обратна одговорност“* и се сметаат за ограничување на пресумпцијата на невиност во кривичната постапка (Attorney-General's Departament). Сепак, во Европа и во повеќето земји во светот, се смета дека пресумпцијата на невиност е повредена доколку товарот на докажување се префрли од обвинителот, на обвинетиот (European Court of Human Rights, 2020, p. 69).

Од оваа гледна точка, во 2001 година во случајот Телфнер против Австрија (став 15 од пресудата), Европскиот суд за човекови права донесе одлука дека: *„член 6, став 2 од ЕКЧП налага, меѓу другото, при извршувањето на своите должности, членовите на судот да не настапуваат со однапред донесено мислење дека обвинетиот го сторил делото за кое се товари“* (Telfner v. Austria, 2001). Понатаму, во 1988 година во предметот Барбера и други против Шпанија (став 77 од пресудата) Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) пресудил дека: *„товарот на докажување е на обвинителот и дека секој сомнеж му оди во прилог на обвинетиот“* (Barberà et. al. v. Spain, 1988). Во иста насока, во случајот Џон Мјуреј против Обединетото Кралство од 1996 година, ЕСЧП (став 54 од пресудата) заклучува дека: *„префрлањето на товарот на докажување од обвинителството на одбраната го повредува начелото на пресумпцијата на невиност“* (John Murray v. UK, 1996).

Дали ефектите од пресумпцијата на невиност во Косово ја попречуваат ефикасноста во борбата против корупција

Република Косово сè уште има тешкотии во борбата против корупцијата. Ова постојано го потврдува и Транспаренси Интернешнел во изминатите години. Во однос на индексот на перцепција на корупцијата (ИПК) за 2020 година, Република Косово има само 36 поени од 100, што значи дека е на 104 место, од 180 земји каде таа се мери (Transparency International, 2020). Сепак, треба да се спомене

дека борбата со корупцијата во Република Косово дефинитивно не е случајна! Според Извештајот на Европската комисија за Косово за 2020 година, корупцијата во земјата, секако, е последица од политичкото влијание врз правосудниот систем, и не само на тоа (European Commission, 2020, pp. 5, 43). Несомнено, конфискацијата на приносите и незаконски стекнатиот имот како резултат од корупцијата е од суштинска важност за успешна борба против корупцијата во Република Косово. Врз основа на пресумпцијата на невиност, товарот на докажување лежи само врз обвинителот. Иако би било многу поцелисходно доколку товарот на докажување би бил врз обвинетата страна, така што таа би ја докажувала сопственоста на имотот, а ако не успее во тоа, имотот да биде конфискуван. Од оваа гледна точка, главна дилема е дали ефектите од пресумпцијата на невиност во Косово, всушност, ја попречуваат ефикасноста во борбата против корупцијата. Се разбира, пресумпцијата на невиност е во насока на заштита на човековите права.

Сепак, на другата страна на медалот, останува потребата за ефикасност на кривичната постапка. Конечно, заштитата на човековите права треба да биде еднакво важна како и ефикасната борба против кривичните дела поврзани со корупцијата. Во спротивно, ризикуваме да им нанесеме неправда на жртвите кои се оштетени од овие дела додека се обидуваме да ги заштитиме правата на извршителите на коруптивните дејствија. Оттаму, мора да постои рамнотежа меѓу заштитата на човековите права и ефикасноста на кривичната постапка. Овој есеј има намера да појасни дека за ваква рамнотежа во предметите поврзани со корупција, потребно е пресумпцијата на невиност да се применува преку поефикасен облик, но само кога станува збор за конфискација на приносите од корупција, како, на пример, незаконски стекнатиот имот. Префрлањето на товарот на докажување од обвинителот на обвинетиот/одбраната преку граѓанска постапка на одземање на имотот или преку систем на проширена конфискација може да биде вистинскиот пристап за успешна конфискација на приносите од корупција, како што е незаконски стекнатиот имот во Република Косово.

Идејата за префрлање на товарот на докажување (обратна одговорност) за конфискација на приходите од корупција силно ја препорачува Организацијата за економска соработка и развој (OECD). Имено, во 2018 година, OECD препорачала: „да постои пресумпција

за криминалното потекло на имотот паралелно со префрлање на товарот на докажување на обвинетото лице и/или на информантите трети страни" (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, p. 99). Според OECD постојат (3) главни системи за конфискација (*in rem*), а тоа се: **конфискација во кривична постапка со проширена кривична конфискација; граѓанско одземање и административно одземање** (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, pp. 50, 51). Независно од системите на конфискација кои постојат во секоја држава, членките на Мрежата за антикорупција за Источна Европа и Централна Азија силно го промовираат префрлањето на товарот на докажување на одбраната (обратна одговорност) во постапки на конфискација на незаконски стекнат имот каде има приноси и средства со кои биле извршени коруптивните дејствија (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, pp. 99, 100).

Но, неопходно е да се направи разграничување меѓу обратната одговорност во конфискациски постапки (*in rem*) и товарот на обвинителот да докаже вон секаков разумен сомнеж дека обвинетиот е виновен за делото за кое се товари (*in personam*). ЕСЧП никогаш не се произнел дека примерите на обратна одговорност во предмети се несоодветни (Levi, 2000, p. 4) за постапки на конфискација на незаконски стекнат имот (*in rem*), а обврската за докажување на обвинителот, како и пресумпцијата на невиност останува света за кривичните постапки *in personam*. Во 2001 година, во предметот Филипс против Обединетото Кралство, ЕСЧП (во став 28 од пресудата) вели дека во Обединетото Кралство: „**налогот за конфискација треба да се смета за казна за кривичното дело криумчарење на дрога за коешто барателот бил суден и обвинет; постапката на конфискација не довела до тоа обвинетиот да биде обвинет за некое дополнително кривично дело и оттаму, не е применлив членот 6, став 2**" (Phillips v. UK, 2001).

Пресумпцијата на невиност не може да биде апсолутна и треба да се остави простор за слободна судиска проценка

Summa summarum, може да заклучиме дека примената на пресумпцијата на невиност во процесот на конфискација, доколку е придружена со соодветни заштитни мерки кои ќе гарантираат фер судење, не претставува проблем во смисла на член 6 од ЕКЧП.

Оттаму, пресумпцијата на невиност не може да биде апсолутна и треба да се остави простор за слободна судиска проценка, но само кога станува збор за конфискација на приноси од корупциски кривични дела и додека целосното префрлање на товарот на докажување врз обвинетиот не е дозволено (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, p. 21).

Некои од најдобрите практики за борба против корупцијата преку ефикасна конфискација на приноси од корупција се во: Ирска, Швајцарија, Данска, Велика Британија, и други. Земји, како што се: Хрватска, Полска, Романија, Литванија, Молдавија, Естонија, и други, го усвоија системот на продолжена кривична конфискација, каде товарот на докажување за постапката за конфискација (*in rem*) е на одбраната, но само доколку претходно се исполнети некои услови кои се поврзани со кривичната постапка (*in personam*), како што се: природата на делото, можната пресуда за обвинението или периодот по извршување на делото (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, pp. 67-74). Други земји, како што се: САД, Велика Британија, Канада, Австралија, Италија, Ирска, Албанија, и други, го усвоија системот за граѓанско одземање (*конфискација in rem*). Во овие постапки на конфискација, **товарот на докажување е обратен и наводниот криминалец треба да го докаже легитимното потекло на средствата**, во спротивно, средствата ќе бидат одземени (Council of Europe Report, 2013, pp. 8, 9, 12).

Во 1949 година, Џорџ Орвел, во неговиот есеј: „Размислувања за Ганди“, пишува дека: „Светците секогаш треба да се сметаат за виновни, сè додека не се докаже дека се невини“ (Orwell, 1949). Ова, можеби, има смисла во контекстот кој го користел Орвел, бидејќи темата на неговиот есеј е ненасилството како политичка алатка. Без оглед на тоа, заклучокот на Орвел се чини дека е во асиметрија со пресумпцијата на невиност од правна гледна точка. И покрај тоа, во денешно време разумен закон за кривична постапка не е само манифест на човековите права, туку и на рамнотежа меѓу ефикасноста на постапката и сообразноста со човековите права и слободи. Можеби од оваа гледна точка заклучокот на Орвел вреди да се дискутира.

Неспорно, корупцијата постојано се развива, бидејќи борбата против неа од ден на ден е сè покомплексна. Од друга страна, конфискацијата на приносите од корупција остануваат главна алатка за

борба против корупцијата. Затоа, Република Косово, дефинитивно, треба да размислува да воведне некој од системите за конфискација кои постојат во земјите кои се водечки примери, како што се: Ирска, САД, Велика Британија или Италија. Од правна гледна точка, очигледно не се согласувам со Орвел, но исто така, не се согласувам ни дека пресумпцијата на невиност е апсолутна во однос на товарот на докажување, независно од ефикасноста во борбата против корупцијата. Пресумпцијата на невиност не може да се смета за повреда на ако товарот на докажување се префрли за постапката за конфискација, додека во останатиот дел од кривичната постапка товарот на докажување остане кај обвинителот. Со други зборови, пресумпцијата на невиност никогаш нема да биде крстопат меѓу човековите права и борбата против корупцијата, туку мост на рамнотежата меѓу заштитата на човековите права и успешната борба против корупцијата преку конфискација на незаконски стекнат имот.

(Авторот е докторант (PhD-с) на докторските студии по казнено право на Правниот факултет при Универзитетот на Југоисточна Европа, под менторство на проф. д-р Беса Арифи ai29076@seeu.edu.mk)

**Превод од англиски на македонски јазик:
Наталија Куновска Цингарска**

PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE REPUBLIC OF KOSOVA AS THE CROSSROAD BETWEEN HUMAN RIGHTS AND FIGHTING CORRUPTION

ADRIANIT IBRAHIMI

THE PRESUMPTION OF INNOCENCE CANNOT BE CONSIDERED AS VIOLATED IF THE BURDEN OF PROOF IS SHIFTED FOR THE CONFISCATION PROCEDURE WHILE THIS PROCEDURE IS DISTINGUISHED FROM THE CRIMINAL PROCEDURE WHERE THE BURDEN OF PROOF REMAINS ON THE PROSECUTOR. IN OTHER WORDS, THE PRESUMPTION OF INNOCENCE SHALL NEVER BE THE CROSSROAD BETWEEN HUMAN RIGHTS AND FIGHTING CORRUPTION BUT RATHER BE THE BRIDGE OF BALANCE BETWEEN PROTECTING HUMAN RIGHTS AND SUCCESSFUL FIGHTING OF CORRUPTION THROUGH CONFISCATION OF UNJUSTIFIED PROPERTY.

The roots of the presumption of innocence are deep in our legal history. The first key thoughts on this topic are to be found in ancient civilizations such as the Rome, Greece and England (Dale, 2015). While searching the origins of the presumption of innocence, you step over phrases like *"letting thousand guilty people escape is better than letting one innocent die"* (Thayer, 1897, p. 187) or *"where is smoke there is fire"* (Dale, 2015). Obviously, those phrases are not to be taken literally but only to think of the origins and start understanding the spirit of the presumption of innocence as the topic of this essay. Important to note is also that we exactly know when this principle has formally entered the U.S. law: over 126 years ago (1895) through a Supreme Court Decision on the case *"Coffin et.al. vs U.S."* (Pennington, 2003, p. 108). The lower court had refused to instruct the jury that "persons charged with crime are presumed innocent by law until they are proved guilty". Instead, the lower court instructed that guiltiness shall be judged only upon proving beyond any reasonable doubt. The Supreme Court has determined later on that judging beyond any reasonable doubt and the presumption of innocence are essentially not the same therefore the lower court has violated the rights of the defendants by not instructing the jury for the presumption of innocence (*Coffin v. U.S.*, 1895).

Presumption of innocence is broadly expressed through the maxim "**innocent until proved guilty**". As such, this maxim has had its best run in the XX century (Pennington, 2003, p. 106). The United Nations included the presumption of innocence in the Universal Declaration of Human Rights in 1948 under article 11 paragraph 2 (UDHR, 1948). The principle found also a place in the European Convention on Human Rights in 1950 under article 6 paragraph 2 (ECHR, 1950). Moreover, the maxim has been included also in UN International Covenant on Civil and Political Rights in 1966 under article 14 paragraph 2 (ICCPR, 1966). Worth noting is also that in compliance with those international mechanisms, presumption of innocence is also included in the Constitution of the Republic of Kosova under article 31 paragraph 5 (CRK, 2008) and in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kosova under article 3 paragraph 1 (CPCRK no. 04/L-123, 2012). Moreover, these three instruments (UDHR, ECHR & ICCPR) are directly implemented as constitutional norms through article 22 of the Constitution of the Republic of Kosova.

What does really mean to be presumed innocent until proved guilty and how is this principle supposed to apply in the criminal procedure? Among others, two crucial effects of this principle should be highlighted: **1. Onus probandi** (the burden of prove) and **2. In dubio pro reo** (when doubts benefit the accused). The burden of prove means that the prosecutor has the burden to prove that the person charged with a crime is guilty as charged. On the other hand, *in dubio pro reo* means that the prosecutor has not simply the burden to prove but to prove beyond any reasonable doubt, otherwise from doubts will benefit the accused party. For instance, if a person is charged with taking bribes, because of the presumption of innocence the prosecutor has the burden to prove to the court beyond any reasonable doubt that the accused has taken bribes as charged. Otherwise, in some countries the court might not be able to sentence the accused for taking bribes neither to order the confiscation of the proceedings of corruption and *vice versa*.

Outside of Europe, there are countries in which the burden of proof of the prosecutor is not absolute in criminal procedures. For instance, in Australia there are a number of provisions in the Criminal Code that place a legal burden on the defendant for *terrorism offences, drug offences, child sex offences, and offence relating to unmarked plastic explosives* (Australian Law Reform Commission, 2015). Such provisions of the

Criminal Code in Australia are known as *"reverse onus provisions"* and are considered as limitations of the presumption of innocence in the criminal procedure (Attorney-General's Department). However, in Europe and the majority of countries in the world, the presumption of innocence is considered violated where the burden of proof is shifted from the prosecution to the accused (European Court of Human Rights, 2020, p. 69). From this point of view, in 2001 in the case of *Telfner v. Austria* (paragraph 15 of the judgment) the European Court of Human Rights has ruled that *"Article 6 paragraph 2 of the ECHR requires, inter alia, that when carrying out their duties, the members of a court should not start with the preconceived idea that the accused has committed the offence charged"* (*Telfner v. Austria*, 2001). Moreover, in 1988 in the case *Barbera et.al. v. Spain* (paragraph 77 of the judgment) the European Court of Human Rights has ruled that *"the burden of proof is on the prosecution and any doubt should benefit the accused"* (*Barberà et. al. v. Spain*, 1988). Compulsively, also in the case *John Murray v. UK* in 1996, the European Court of Human Rights (paragraph 54 of the judgment) has concluded that *shifting the burden of proof from the prosecution to the defense does infringe the principle of the presumption of innocence* (*John Murray v. UK*, 1996).

Does the effects of presumption of innocence in Kosovo prevent an effective fight against corruption?

The Republic of Kosova is still struggling in the fight against corruption. This is annually confirmed during the last years also from Transparency International. Regarding the Corruption Perceptions Index (CPI) for 2020, the Republic of Kosova has scored only 36 points out of 100 and ranked no. 104 among 180 countries that are subject to the CPI (Transparency International, 2020). It shall be also noted that the struggle with corruption in the Republic of Kosova is definitely not accidental! Referring to the European Commission Report on Kosova for 2020, corruption in the Republic of Kosova is certainly the consequence of the political influence in the judicial system and not only (European Commission, 2020, pp. 5, 43). It is indisputable that confiscation of the proceeds of corruption is essential in order to successfully fight corruption in the Republic of Kosova. Based on the presumption of innocence, the burden of prove is only on the prosecutor. Even though it would be much efficient if the burden of prove would be on the accused so they

would have to justify their property, otherwise their property would be confiscated. From this point of view, the main dilemma is if the effects of the presumption of innocence in Kosova are hampering the efficiency of fighting corruption. Of course, the presumption of innocence serves the tendency for protecting human rights. Still, on the other side of the coin remains the need for efficiency of the criminal procedure. At the end of the day, protecting human rights should be just as important as efficiency in combating crimes within corruption. Otherwise, we risk to end up denying justice for victims of crimes such as corruption while trying to protect the rights of perpetrators of corruption. Consequently, the tendency for human rights and the tendency for efficiency in the criminal procedure must be in balance. This essay has to enlighten that for such balance in corruption cases, we should consider applying the presumption of innocence through a more efficient shape but only when it comes to confiscation of the proceeds of corruption as unjustified property. Shifting the burden of prove from the prosecutor to the accused/defense through a civil forfeiture system or extended criminal confiscation system, might be the accurate approach for successful confiscation of the proceeds of corruption as unjustified property in the Republic of Kosova.

The idea for shifting the burden of proof (reverse onus probandi) for confiscation of the proceeds of corruption is strongly recommended from the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). This way, in 2018 OECD has recommended that *"there should be the presumption of the criminal origin of the property with the simultaneous shifting of the burden of proof to the convicted person and/or informed third parties"* (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, p. 99). Referring to OECD there are three (3) main confiscation systems (in rem) such as: **criminal confiscation within extended criminal confiscation; civil forfeiture and administrative forfeiture** (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, pp. 50, 51). Despite the confiscation system that is adopted in each state, the member states of the Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia are strongly promoting the shift of the burden of proof to the defense (reverse onus probandi) in confiscation procedures of unjustified property within proceeds and instrumentalities of corruption acts (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, pp. 99, 100). Having this said, it is necessary to distinguish the reverse onus probandi in confiscation procedures (*in rem*) to the burden of the prosecutor to prove

beyond any reasonable doubt that the accused is guilty as charged (*in personam*). The European Court of Human Rights has never ruled inappropriate any approach of reversal onus probandi clauses (Levi, 2000, p. 4) for confiscation procedures of unjustified property (*in rem*) while the onus probandi of the prosecutor along the presumption of innocence remains sacred for *in personam* criminal procedures. In 2001 in the case Phillips v. the United Kingdom, the European Court of Human Rights (through paragraph 28 of the judgment) has ruled that in United Kingdom “the confiscation order should be regarded as a penalty for the drug-trafficking offence for which the applicant had been tried and found guilty; the confiscation proceedings did not amount to his being charged with any additional offence and Article 6 paragraph 2 did not, therefore, apply” (Phillips v. UK, 2001).

The presumption of innocence cannot be absolute and should leave room for free judicial assessment

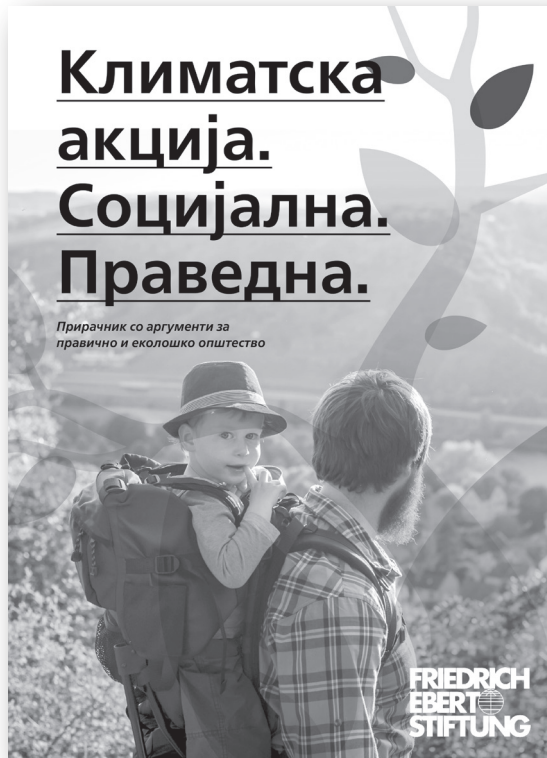
Summa Summarum, it can be concluded that the application of the presumption of innocence in the confiscation process, if it is accompanied by adequate safeguards of a fair trial, does not constitute a problem in terms of Article 6 of the EU Convention of Human Rights. That said, presumption of innocence may not be absolute but the court should have a margin of appreciation but only for the confiscation of the proceeds of crime within corruption and as long as the total reversal of the burden of proof upon a defendant or accused will be not allowed (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, p. 21).

Some of the best practices for fighting of corruption through efficient confiscation of the proceeds of corruption are Ireland, Switzerland, Denmark, United Kingdom and others. Countries such as Croatia, Poland, Romania, Lithuania, Moldova, Estonia and others have adopted the system of extended criminal confiscation where the burden of proof for the confiscation procedure (*in rem*) is on the defense but only if some conditions have been fulfilled previously that may be related to the criminal procedure (*in personam*) such as the nature of the offence, the verdict on the charge or the period after the charge has been committed (Vitaly Kasko, Dmytro Kotlyar, 2018, pp. 67-74). Other countries such as USA, United Kingdom, Canada, Australia, Italy, Ireland, Albania and others have adopted the civil forfeiture system (*in rem confiscation*). In such *in rem* confiscation procedures **the burden of proof is reversed**

and the alleged criminal should prove the legitimate origin of the asset, otherwise the assets will be confiscated (Council of Europe Report, 2013, pp. 8, 9, 12).

In 1949 George Orwell in his essay "Reflections on Gandhi" has written that *"Saints should always be judged guilty, until they are proved innocent"* (Orwell, 1949). This might be meaningful in the context used from Orwell since the topic of his essay is about non-violence as a political tool. Notwithstanding, Orwell's conclusion seems to be in asymmetry to the presumption of innocence from the legal point of view. Even though, a plausible law on criminal procedure today shall not be only the manifest of human rights but rather of the balance between the efficiency of the procedure and the compatibility to the human rights and freedoms. Maybe from this point of view, Orwell's conclusion is worth of a discussion. Indisputably, corruption is evolving constantly since fighting it is being more complex every day. On the other side, confiscation of the proceeds of corruption remain as a main tool to fight corruption. Therefore, Republic of Kosovo should definitely consider adopting one the confiscation systems of the leading examples such as Ireland, USA, United Kingdom or Italy. From the legal point of view, obviously I do not agree with Orwell but I also do not agree that the presumption of innocence is absolute regarding the burden of proof, no matter of the efficiency of fighting corruption. The presumption of innocence cannot be considered as violated if the burden of proof is shifted for the confiscation procedure while this procedure is distinguished from the criminal procedure where the burden of proof remains on the prosecutor. In other words, the presumption of innocence shall never be the crossroad between human rights and fighting corruption but rather be the bridge of balance between protecting human rights and successful fighting of corruption through confiscation of unjustified property.

(The author is PhD candidate in Criminal Law at the South East European University, Faculty of Law under the mentorship of Associate Professor Besa Arifi)

Итно ни е потребна амбициозна климатска политика. Ако сакаме оваа политика да биде одржлива и успешна, неопходно е таа да биде и социјално праведна. Овој прирачник содржи низа аргументи кои ни појаснуваат што можеме како општество да направиме сега, пред да биде предочна.

Во овој прирачник со аргументи ги отсликуваме правилата за најдобри практики на ефективна климатска комуникација. Во воведот ја прикажуваме структурата на прирачникот и поглавјата од кои е сочинет, и набројуваме што треба да применуваме, а што да избегнуваме во климатската комуникација.

Публикацијата можете да ја преземете на следниот линк:
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17376.pdf>

